

Kees Bakker, Erik Jan de Wilde, Hellen Kooijman

Die jeugd van tegenwoordig

Over opvoeden en opgroeien in Nederland

Die jeugd van tegenwoordig

Nederlands Jeugdinstituut

Postbus 19221
3501 DE Utrecht

Bezoekadres:
Catharijnesingel 47
Utrecht

E infojeugd@nji.nl

www.nji.nl

Kees Bakker, Erik Jan de Wilde, Hellen Kooijman
Nederlands Jeugdinstituut

Die jeugd van tegenwoordig

Over opvoeden en opgroeien in Nederland

© 2015 Nederlands Jeugdinstituut

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/
of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie,
microfilm of op enige andere wijze zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming.

Auteurs

Kees Bakker

Hellen Kooijman

Erik Jan de Wilde

Fotografie

iStock / RapidEye

Vormgeving

Punt Grafisch Ontwerp

ISBN 978-90-8830-212-1

Inhoud

	Woord vooraf	7
1	Gelukkige jeugd? Over de problemen van de gelukkigste jeugd ter wereld	8
2	Helikopterouders en achtertuinkinderen Over opvoeden in het eerste en tweede milieu	14
3	'Lesboer' of pedagogisch begeleider? Veranderende taken van het onderwijs	26
4	Grenzeloze jeugd? Over 'Haren' en bingedrinken	36
5	De 'etikettenmachine' Over meer problematiseren, etiketteren en medicaliseren	44
6	Een leven lang? Over diagnoses en langdurende zorg	54
7	Crimineel of ondeugend? Over kattenkwaad en strafbare feiten	62
8	Het ligt aan je afkomst Over etniciteit als probleemvoorspellende factor	68
9	Beeldschermkinderen Over de invloed van internet en (sociale) media	76
10	Voldoende bescherming? Over Savanna en rauw voedsel	84
	Epiloog: op zoek naar de balans	94
	Eindnoten	100
	Geraadpleegde bronnen	109

Woord vooraf

In 1993 verscheen het boek *Opgroeien in Nederland* bij het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn / NIZW, de voorloper van het Nederlands Jeugdinstituut. Dat boek gaf – op basis van onderzoek en wetenschappelijke beschouwingen – een overzicht van de situatie van kinderen en jongeren in Nederland, en het debat daarover. Al langere tijd vroeg dat om een vervolg. Destijds liepen de meningen uiteen over allerlei jeugdverschijnselen en de omvang van de groep jeugdigen met wie het niet goed ging. De auteurs van *Opgroeien in Nederland* maakten toen een onderscheid tussen de ‘optimisten’ en de ‘pessimisten’.

De verleiding was groot om in navolging van die publicatie de kennis van toen te actualiseren naar het jeugd- en opvoedingslandschap van nu. In deze publicatie is ervoor gekozen het anders aan te pakken. Meer dan destijds zijn we er namelijk van overtuigd dat het hedendaagse debat niet alleen op grond van (wetenschappelijke) expertise ontstaat, maar vooral ook gevoed wordt door de publieke opinie. Het publieke debat is vaak een reactie op ontwikkelingen in de samenleving en slechts ten dele gebaseerd op wetenschappelijke inzichten. Daarom kozen we voor een caleidoscopische aanpak waarbij het maatschappelijk debat in wisselwerking met feiten uit praktijk en onderzoek gepresenteerd wordt.

Aan deze publicatie hebben verschillende mensen een bijdrage geleverd. We willen in het bijzonder Monique Kuunders en Anne-Marie de Ruiters bedanken voor hun aandeel daarin.

‘Jeugdwerkloosheid groeit’, ‘Digilokkers steeds groter risico’ en ‘Een op de zeven jongeren heeft overgewicht’. Het is de oogst van een paar weekjes grasduinen in een van de Nederlandse kwaliteitskranten. Slecht nieuws verkoopt beter dan opbeurend nieuws, dat weten we inmiddels wel. Toch is het opmerkelijk hoe vaak het in de Nederlandse media gaat over ‘die moeilijke jeugd van tegenwoordig’. En dat geldt eigenlijk ook voor de Nederlandse samenleving in het algemeen. Als je bezorgde politici moet geloven of de tamtam in de buurt, zijn de kinderen van nu verwend en gemakzuchtig. Ze zitten liever achter de televisie of de computer in plaats van dat ze buiten spelen. Ze lezen geen boeken meer en zijn te dik. In hun puberteit hebben ze veel eerder seks dan tieners van vroeger, ze drinken zich regelmatig het ziekenhuis in en zorgen continu voor overlast – zeker Marokkaanse jongens.

Ook over de ouders van nu regent het klachten. Die kunnen geen grenzen stellen, voeden hun kroost op tot opgeblazen egootjes of ‘achtertuintkinderen’. Het aantal ouders met losse handjes groeit. Sowieso gooien pa en ma er qua opvoeding massaal met de pet naar; kijk maar eens hoeveel kinderen jeugdzorg krijgen.

1. Gelukkige jeugd?

Over de problemen van de gelukkigste jeugd ter wereld

Bewijzen

Oudere generaties klagen al decennialang over die ‘jeugd van tegenwoordig’. Dat is oude koek. Nieuw is dat ze vaker vergezeld gaan van bewijzen in de vorm van onderzoeken, enquêtes, studies of vragenlijsten.

Soms betreft het een slecht uitgevoerde enquête of wordt een onderzoek in een kleine weinig representatieve groep als algemeen geldend voor de hele Nederlandse jeugd gezien. Af en toe gaan zelfs uitspraken van onderzoekers een eigen leven als ‘feit’ leiden. Bijvoorbeeld de bewering dat alle kinderen die geboren zijn na 1990 tot de zogeheten *pretparkgeneratie* behoren, een term die is uitgevonden door emeritus hoogleraar orthopedagogiek Aryan van der Leij. De term is tevens de titel van zijn boek *De pretparkgeneratie* uit 2013. Van der Leij hekelt hierin de huidige generatie jongeren die van alles in het leven een ‘plezierbeleving’ wil maken. Hun ouders geven weinig tegengas. Integendeel: ze behandelen hun kinderen als prinses en prinsessen. Er is daardoor een egoïstische, grenzeloze generatie ontstaan, zo meent de hoogleraar. Maar beweringen dat het niet goed gaat met een hele groep kinderen en jongeren vragen om een gedegen fundament van

feiten en cijfers afkomstig uit vergelijkend ‘warenonderzoek’. Ze vragen bovendien om een duikje in het verleden: als je het zuipgedrag van onze pubers vergelijkt met dat van tien of twintig jaar geleden, blijkt de jeugd nu daadwerkelijk meer te drinken? Wie de cijfers en gegevens naast elkaar zet, ziet een genuanceerder beeld. Een beeld waaruit blijkt dat het over het algemeen helemaal niet slecht gaat met de Nederlandse jeugd van tegenwoordig.

Gelukkigste van de wereld

De Nederlandse jeugd is een van de gelukkigste van de wereld, zo blijkt uit onderzoek van het UNICEF Innocenti Research Centre in Florence¹. In de *Report Card 11*², die in 2013 verscheen en gaat over het welbevinden van kinderen in 's werelds 29 rijkste landen in 2009 en 2010, voert de Nederlandse jeugd de lijst aan. Nederland staat zelfs boven Noorwegen, IJsland en Finland, landen die van oudsher hoog scoren op het welbevinden van hun jeugdige inwoners. Zowat elk Nederlands kind heeft de beschikking over een computer en leeft in een gezin met een auto. Nagenoeg elk kind slaapt in een eigen slaapkamer. Nederland doet het goed als het gaat om risico's op overgewicht, overmatig alcoholgebruik of

tienerzwangerschappen; die risico's zijn het laagst van alle rijke landen. En ook het 'educatieve' welbevinden is bovengemiddeld. Het aantal kinderen dat deelneemt aan zowel het lager als het hoger onderwijs is een van de grootste van de rijke landen.

De auteurs van de *Report Card 11* keken tevens naar 'objectieve' maten waarmee je de landen onderling kunt vergelijken, zoals sterftcijfers, gezondheidsrisico's en omgevingsfactoren. En ook op dat gebied doet de Nederlandse jeugd het heel aardig. Het percentage jongeren dat in 2001 en 2005 aangaf een of meer psychosomatische klachten te ervaren, was in vergelijking met jeugd in andere rijke westerse landen laag. Zelfs de crisis raakt onze jeugd minder fundamenteel dan de jeugd in diverse andere West-Europese landen. In oktober 2014 kwam de *UNICEF Innocenti Report Card 12* uit, waarin de impact van de recessie op kinderen in de rijkste landen werd gemeten vanaf 2008 tot en met 2012. Terwijl het welzijn van kinderen in landen als Spanje, Griekenland, maar ook in de Verenigde Staten en IJsland in die periode significant daalde, bleef Nederland in de top 10 staan.³ Al is het zeker wel zo dat armoede onder kinderen in de afgelopen jaren gegroeid is in Nederland (zie kader op pagina 12).

In eigen land?

De cijfers van bovengenoemd UNICEF-onderzoek zijn gebaseerd op eigen onderzoek in diverse landen; de Nederlandse poot hiervan is het Nederlandse HBSC-onderzoek, waarbij HBSC staat voor *Health Behaviour*

in School-aged Children. Dit landelijke onderzoek naar de gezondheid en het welzijn van scholieren van 11-16 jaar in Nederland, wordt sinds 2001 elke vier jaar gedaan door de Universiteit Utrecht, het Trimbos-instituut en het Sociaal en Cultureel Planbureau. Het meest recente HBSC-onderzoek stamt uit 2013. In het algemeen hebben jongeren goede relaties met hun ouders, zo blijkt onder meer daaruit. De meeste jongeren menen dat hun ouders hun veel steun geven en dat ze veel weten over hun doen en laten. Ook met vrienden hebben Nederlandse adolescenten een goed contact.⁴ Over het algemeen zijn Nederlandse kinderen bovendien kerngezond. Dat blijkt uit de HBSC-studie, maar ook uit het *Gezinsrapport 2011*, een rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau.⁵ Van alle ouders vindt 96 procent de gezondheid van hun kind goed tot uitstekend. En dat beeld komt overeen met bevindingen uit onderzoek op basis van informatie van huisartsen.⁶ De onderzoekers van het HBSC-onderzoek zagen zelfs dat gezonde eetgewoonten tussen 2009 en 2013 iets toe waren genomen: kinderen ontbeten steeds vaker, snoepten minder en dronken steeds minder vaak frisdrank.

En vroeger?

Op diverse gebieden is er vergelijking mogelijk met vroeger, vanaf zeg zo'n twintig tot tien jaar geleden. Ook daar komt veelal een positieve trend uit naar voren. Zo blijkt uit het *Peilstationsonderzoek scholieren 2011*⁷ dat het gebruik van softdrugs – cannabis – sinds 1996 dalende is. En

dat geldt eveneens voor het gebruik van harddrugs. Volgens het HBSC-onderzoek van 2013 is er in de laatste tien jaar een sterk neerwaartse tendens in alcoholgebruik.⁸

En die daling geldt ook voor roken en het gebruik van cannabis.

En nee, jongeren gaan niet eerder met elkaar naar bed dan tien, twintig jaar geleden.

Sterker nog: tussen 2001 en 2013 was er sprake van een dalende trend in het aantal scholieren dat ooit seksuele gemeenschap heeft gehad, van 16 naar 10 procent.⁹

De gemiddelde leeftijd waarop jongeren gemeenschap hebben is nu 16,6 jaar en die leeftijd betreft zowel jongens als meisjes.¹⁰

Rozengeur?

Is het dan allemaal rozengeur en maneschijn? Nee, er zijn wel degelijk

problemen. De berichten in de media mogen dan vaak kleine groepen jongeren betreffen, helaas kloppen ze wel. Zo is 15 procent van de Nederlandse kinderen te dik. Op de ladder van de UNICEF-rapporten staat de Nederlandse jeugd als de slankste bovenaan, maar er is wel een verschil met 2002: het aantal kinderen met overgewicht is gestegen. En dat is zeker niet zo in alle rijke landen.¹¹ Het aantal kinderen onder de 15 jaar dat zich het ziekenhuis in drinkt mag dan kleiner zijn dan voorheen, dat gaat absoluut niet op voor het aantal jongeren in de leeftijd van 15 tot en met 19 jaar. Het percentage alcoholvergiftigingen in die leeftijdsgroep is in de periode 2005-2010 zelfs gestegen met 82 procent. Opvallend is dat tegenwoordig vooral veel meer meisjes zichzelf het ziekenhuis in drinken.¹² Daarnaast blijkt

Bijna vijf miljoen jongeren in Nederland

Tot begin jaren zeventig groeide het aantal jongeren naar verhouding nog bijna even sterk als de totale bevolking. In 1971 werd met 5,9 miljoen het hoogste aantal inwoners jonger dan 25 jaar geteld. Daarna daalde dit cijfer geleidelijk tot 4,7 miljoen, een daling van 20 procent. Sinds eind jaren negentig is het aantal jongeren nog maar weinig veranderd. Bijna drie op de tien inwoners van Nederland is jonger dan 25 jaar. Ons land telde begin 2014 bijna 5 miljoen – 4,91 miljoen – jongeren onder de 25 jaar. De laatste jaren is het aantal kinderen in de jongste leeftijdsgroepen afgenomen, terwijl het aantal 18- tot 25-jarigen juist is toegenomen. Deze patronen hebben vooral te maken met schommelingen die zich eerder hebben voorgedaan in het geboortecijfer. Vooral het aantal kinderen in de basisschoolleeftijd (4 tot 12 jaar) is kleiner geworden. Hun aantal lag begin 2014 op 1,52 miljoen, 75 duizend lager dan begin 2010, een daling van bijna 5 procent. Op basis van de bevolkingsprognose wordt verwacht dat deze dalende trend nog doorzet tot 2022.

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek (2014). *Jaarrapport 2014: Landelijke Jeugdmonitor*. Den Haag/Heerlen: CBS.

Meer kinderen met een risico op armoede

In 2012 maakten 391 duizend minderjarige kinderen deel uit van een gezin met een laag inkomen. Voor een eenoudergezin met twee kinderen betekende dit dat zij maximaal 1.490 euro per maand te besteden hadden. Bij een paar met twee kinderen was dat maximaal 1.850 euro. Het aantal kinderen dat opgroeide met een risico op armoede was 45 duizend hoger dan in 2011. Daarmee was het armoederisico onder kinderen met bijna 12 procent weer terug op het niveau van begin deze eeuw. In de periode 2003-2005 was het aandeel door een verslechtering van de conjunctuur nog iets hoger. De florerende economie in 2006 en 2007 zorgde mede voor een daling van het aandeel tot minder dan 10 procent in 2010. Maar de aanhoudende economische crisis had tot gevolg dat kinderen in 2011 en 2012 weer vaker in armoede opgroeiden.

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek (2014). *Jaarrapport 2014: Landelijke Jeugdmonitor*. Den Haag/Heerlen: CBS.

uit internationale vergelijkingen dat Nederlandse jongeren als ze eenmaal drinken ze in de top 10 staan als het gaat om de *hoeveelheid* alcohol die ze innemen.¹³ Sinds de laatste jaren is er een fikse uitdijing van de jeugdzorg te zien. Tegenwoordig krijgen veel meer kinderen een maatregel tot ondertoezichtstelling (OTS) of uithuisplaatsing opgelegd dan twintig jaar geleden. En leek de economische crisis aanvankelijk nog niet zo'n impact te hebben op het welzijn van Nederlandse jongeren; uit de laatste cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (2014a) blijkt dat kinderen in 2011 en 2012 vaker in armoede opgroeiden dan de jaren ervoor.

Voelen

Opvallend is tevens dat de jeugd volgens onderzoeken een hoog psychosociaal welbevinden heeft, maar zich minder goed *voelt*. 50 procent van alle scholieren, zowel op de basisschool als in het voortgezet onderwijs, meldt vaker dan eens per week last te hebben van een psychosomatische aandoening. Minimaal 15 procent van de jongeren meldt vaak hoofdpijn te hebben, slaapproblemen of een slecht humeur.¹⁴ Deze psychosomatische klachten zijn, in vergelijking met 2005 en 2009, in 2013 gestegen.¹⁵ Bovendien lijkt het alsof er meer kinderen zijn met stoornissen als ADHD of gedragsproblemen. *Lijkt*, want goed onderzoek hiernaar is niet voorhanden. Toch kun je uit het weinige onderzoek dat er wel is concluderen dat het aantal kinderen dat de diagnose ADHD krijgt in vergelijking met

begin jaren negentig is gegroeid. Evenals het aantal kinderen dat gedragsproblemen zou hebben. Kinderen zouden daarnaast in de afgelopen jaren meer emotionele problemen zijn gaan vertonen; ze zouden angstiger zijn en depressiever dan de generatie daarvoor.¹⁶

Meer bezorgdheid

Hoe gelukkig het gros van de Nederlandse jeugd ook mag zijn, de bezorgdheid over hun doen en laten is in de afgelopen jaren gegroeid. De vraag is of die bezorgdheid terecht is, en hoe we de ongerustheid van ouders en deskundigen moeten duiden. Misschien vinden we een kind anno 2013 snel te dik, of menen we al heel rap dat een kind onaangepast gedrag vertoont omdat we een andere definitie van ‘gepast gedrag’ zijn gaan hanteren. Er wordt bovendien meer gemeten en getoetst, waardoor problemen eerder gesignaleerd worden. Eenzelfde vraag kun je stellen als het gaat om de toename van de hoeveelheid kinderen in de jeugdzorg. Duidt die toename erop dat het slechter gaat met – een deel van – de Nederlands jeugd? Of wordt er eerder gesignaleerd dat het niet goed gaat met een kind en wordt er dus eerder zorg of hulp ingezet?

Tot slot

Er is veel debat over de jeugd van Nederland en hoe slecht of hoe goed die het doet, in de politiek maar ook in de samenleving. De argumenten en verklaringen die gegeven worden om bepaalde trends te omlijnen, stroken echter lang niet altijd met de cijfers. De werkelijkheid is minder zwart-wit,

gekleurder maar ook genuanceerder en gedifferentieerder dan wat soms beweerd wordt in discussies. In dit boek zetten we de debatten en onderzoeken op een rij en tegenover elkaar. We pogen feiten en fictie in het debat over de jeugd van nu van elkaar te scheiden. Hopelijk kunnen we zo een meer solide zicht geven op hoe het nu werkelijk gaat met de Nederlandse jeugd van tegenwoordig.

In het boek *Monsters van kinderen, draken van ouders* schrijft Volkskrantjournaliste Mirjam Schötteleindreier over een generatie van totaal verpeste kinderen: kinderen die alles eisen en dat ook krijgen. Kinderen die het hele huis tot hun speeltuin maken, en die met dreigementen – ‘Als we niet naar Centerparcs gaan, laat ik jullie nooit meer uitslapen’ – de agenda van hun ouders bespelen. In het boek citeert ze opvoeddeskundigen die concluderen dat er ‘steeds meer kinderen komen die alles krijgen, die heel egoïstisch hun eigen wil doordrukken en pas gelukkig zijn als ze in hun eigen rijk kunnen heersen’, kinderen die omdat ze thuis nooit echt gecorrigeerd worden, niet om kunnen gaan met terechtwijzingen van anderen, bijvoorbeeld de scheidsrechter van het voetbalteam. ‘De schuld ligt altijd bij een ander, nooit, nooit, nooit bij henzelf.’ Schötteleindreier schrijft ook over de ouders van deze kinderen, die gemakzuchtig zijn, of zo druk met hun carrière dat ze hun kinderen in het alledaagse leven nauwelijks aandacht geven. Ter compensatie overladen ze hun kroost met cadeaus of drie keer per jaar een vakantie. Ze schrijft over ouders die zoveel overmatige passie voor hun kinderen hebben, dat ze uit angst een snauw te krijgen, geen grenzen stellen, en bedelend om wat aandacht achter hun kind aanhobbelen.

2. Helikopterouders en achtertuinkinderen

Over opvoeden in het eerste en tweede milieu

Was het vroeger beter?

Het boek van Schöttelndreier stamt uit 1995. Is er bijna twintig jaar na dato iets fundamenteels veranderd als het gaat om de opvoeding van ‘onze’ kinderen? Nee en ja, zo blijkt uit onderzoek en literatuur. Er wordt bij de opvoeding nog steeds ingezet op individueel geluk. ‘Dat lijkt het hoogste goed’, zo concludeerde de Utrechtse pedagoog prof. dr. Micha de Winter in 2011.¹⁷ En er wordt twee decennia later nog steeds geklaagd over de verwende generatie van prinsen en prinsessen. In 2013 verscheen het boek *De pretparkgeneratie* van emeritus hoogleraar orthopedagogiek Aryan van der Leij (67). De pretparkgeneratie, zo verduidelijkt Van der Leij in diverse interviews, wordt gevormd door kinderen geboren na 1990. Het is een generatie waarbij alles draait om ‘plezierbeleving’. Net als in een pretpark moet alles in het leven een attractie zijn: spannend en vooral leuk, en gericht op een directe bevrediging van de eigen lust. ‘Van alles wordt entertainment gemaakt. Stel, een kind moet een wiskundeopgave leren. Dat gaat anno 2013 met behulp van filmpjes, animaties en andere zaken. Een kind kan De Efteling niet onderscheiden van school.’¹⁸

De veroorzakers van al dat nuffige en hedonistische gedrag? De opvoeders in het ‘eerste milieu’; ouders en verzorgers. Die zeggen veel te weinig ‘nee’ tegen hun kinderen en voeden eigenlijk niet meer op. ‘Ouders hebben het te druk met zichzelf, hun baan, willen vooral als vriend worden beschouwd en denken dat de kinderen zichzelf wel opvoeden. Dat is natuurlijk vragen om problemen’, aldus Van der Leij. Voeden ouders van nu echt zo slecht op? Of is er sprake van enige overdrijving als geschreven wordt dat ouders ‘de rem kwijt zijn’? Zou het niet zo kunnen zijn dat Van der Leij – inmiddels 67 – redeneert als veel van zijn leeftijdgenoten die ‘de jeugd van tegenwoordig’ sowieso verderfelijker vinden dan de jeugd in de tijd dat zij zelf jong waren? In interviews meldt Van der Leij ‘dat in vroegere tijden fatsoen en gemeenschapszin hoog in het vaandel stonden’.¹⁹ En dat leidde tot een betere opvoeding. Maar is dat wel zo? Op die vraag is eigenlijk geen goed antwoord te geven. Het is namelijk nauwelijks na te gaan of ouders slechter opvoeden dan voorheen. Want wat is slecht of goed, wie bepaalt dat en vooral: hoe meet je dat? Echt

fundamenteel en valide onderzoek hiernaar is er dan ook niet.

Opvoedonzekerheid?

Ouders en verzorgers vinden zelf dat ze het best aardig doen, zo blijkt uit diverse enquêtes en vragenlijsten. Volgens cijfers van het Sociaal Cultureel Planbureau uit 2010 is het grootste deel van de ouders tevreden over het verloop van de opvoeding van hun kinderen. Circa 97 procent vindt zichzelf goed in staat om voor kinderen te zorgen.²⁰ Ook vinden de meeste ouders dat ze er goed in slagen regelmaat en structuur te bieden. Tegelijkertijd is er veel onzekerheid. Uit datzelfde onderzoek blijkt namelijk dat meer dan de helft van de ouders – 54 procent – het ouderschap moeilijker vindt dan gedacht. Een op de vijf ouders heeft soms het gevoel de opvoeding niet goed in de hand te hebben. En zo'n 15 procent heeft zelfs vaak het gevoel de opvoeding van de kinderen niet goed aan te kunnen.

Volgens een onderzoek dat in 2010 werd uitgevoerd door maandblad *J/M* is opvoeden volgens veel ouders zelfs een ware 'stressklus'. Bijna alle ouders – 88 procent – zouden het ouderschap vermoeiend vinden en het ervaren als stressvol. Ze hebben regelmatig het gevoel het niet goed te doen. Een derde denkt zelfs ronduit tekort te schieten.²¹ De onderzoekers van *J/M* geven er meteen een reden voor. Ouders dichten zichzelf grote invloed toe als het gaat om het zelfvertrouwen van hun kinderen, hun psychische en lichamelijke gezondheid, hun schoolcarrière en hun maatschappelijk

succes. En deze verantwoordelijkheid weegt zwaar, want de overtuiging dat een kind maakbaar is, betekent ook dat je het faliekant fout kunt doen. En die angst voor mislukking maakt ouders faalangstig en overbezorgd, concludeert *J/M*.²²

Het lijkt er inderdaad soms op dat – vooral hoogopgeleide – ouders het (te) goed willen doen in de opvoeding, zo schrijven eveneens andere 'experts'. De eisen die deze ouders stellen aan hun eigen opvoedingscapaciteiten en aan hun kinderen zijn vaak hoog. Micha de Winter spreekt in dit verband over de 'opvoedingskramp' van hoogopgeleide ouders.²³ Wat dat betreft is er in twintig jaar ook niets veranderd. In een hoofdstuk met de titel 'Te weinig ervaring, te veel informatie' schrijft Mirjam Schöttelndreier in het boek *Monsters van kinderen, draken van ouders* over de enorme behoefte van ouders aan een houvast wat betreft de opvoeding. Op basis van gesprekken met psychiaters, hulpverleners en diverse onderzoeken komt de journaliste tot de conclusie dat er enerzijds een overdosis aan informatie is. Via kranten, tijdschriften en boeken over de normale ontwikkeling van het kind komen er bergen aan advies binnen.

Anderzijds hebben ouders een tekort aan ervaring, ze leren te weinig al doende. Er zijn minder oma's, tantes of buurvrouwen die zich met het gezin bemoeien. En die je dus gevraagd en ongevraagd raad gaven. En dat draagt allemaal bij aan de onzekerheid van ouders, meent Schöttelndreier. Het is eveneens de conclusie uit diverse onderzoeken die genoemd worden in het

boek *Opgroeien in Nederland*,²⁴ dat in 1993 verscheen. Opvoeders moeten leren opvoeden, zo schrijven de auteurs. Ouders vinden daarbij echter onvoldoende steun in hun directe omgeving. ‘De micro-sociale structuren waarbinnen ouders hun kinderen grootbrengen zijn zodanig afgekalfd dat daarvan weinig steun bij de opvoeding te verwachten valt.’

Groeiend aanbod

Het aanbod aan adviezen, tips en hulp bij opvoeden heeft in de laatste decennia een enorme vlucht genomen, zowel in het formele als informele circuit. Kwam informatie voorheen vooral uit bladen als *Ouders van Nu*, waar bovenal het mooie van kinderen benadrukt werd en het opvoedingsdoel ‘de supernormale’ ontwikkeling was,²⁵ nu gaat er eveneens – en soms hoofdzakelijk – aandacht naar ‘problemen’ rondom opgroeien en opvoeden. Op televisie verschijnen programma’s met titels als EHBO (Eerste Hulp bij Opvoeden) en ‘De nanny’ waarin opvoedkundigen tips geven aan ouders in de omgang met hun bokkige kroost.

Ouders maken tevens goed gebruik van cursussen, trainingen en helpdesks in het professionele circuit.²⁶ Uit onderzoek blijkt dat 57 procent van de ouders een paar keer per jaar of vaker opvoedingsondersteuning van ten minste één formele instantie krijgt. Voor 20 procent van alle ouders is dit een paar keer per maand of vaker. Het gaat hierbij overigens wel vooral om aanbod via scholen en de kinderopvang.²⁷

Ouders van nu mogen bovendien ronduit

zeggen dat ze opvoeden niet gemakkelijk vinden. Het taboe rondom het openbaren van je onzekerheid en het stellen van vragen lijkt geslecht te zijn. Toen in 1997 het blad *J/M: Maandblad voor ouders met kinderen van 6-12 jaar* verscheen, verklaarden velen de redactie voor gek. Opvoeden kan iedereen, was de gedachte. Maar er bleek enorme behoefte te zijn aan informatie en houvast op dit terrein. ‘Ouders van nu hebben voldoende zelfvertrouwen om toe te geven dat ze soms onzeker zijn in de opvoeding’, schreef een recensent van *J/M* in 2006.

Aanvullende informatie

De groeiende vraag naar informatie over opvoeding en ondersteuning zou je dus kunnen verklaren uit de ‘opvoedonzekerheid’ van ouders. Toch was en is niet iedereen het met zo’n conclusie eens. In het boek *Opgroeien in Nederland* dat stamt uit 1993 wordt Jo Hermanns geciteerd. Volgens de hoogleraar Opvoedkunde zijn ouders niet zozeer onzeker, maar hebben ze gewoon behoefte aan aanvullende informatie naast hun sociale netwerk. ‘Ouders zoeken bewust naar een goede informatiebasis voor hun opvoedend handelen. Maar dat is geen reden om dit als onzekerheid te interpreteren’, aldus Hermanns in 1992.²⁸

Deze analyse klinkt ook twintig jaar later nog aannemelijk. Van de ouders die aankloppen bij instellingen voor opvoedingsondersteuning, gaat het bij de meeste eerder om vragen dan om problemen, zo blijkt uit cijfers van de Registratie van Opvoedingsondersteuning uit 2006.²⁹ En

in het lijvige *Gezinsrapport 2011* schrijven de auteurs dat ze weinig empirische ondersteuning vinden voor de gedachte dat ouders van nu vaak een beroep doen op formele opvoedingsondersteuning omdat zij met vragen niet bij hun sociale omgeving terecht kunnen. 'Het is eerder zo dat ouders die al veel opvoedingsondersteuning uit hun sociale netwerk ontvangen, ook bij instanties te rade gaan voor hulp.' Dat duidt eerder op een behoefte aan aanvullende informatie dan een vraag om advies of hulp bij problemen.

Helikopterouders

Het enorme aanbod aan oplossingen en antwoorden bij opvoeden en opgroeien, zorgt er soms voor dat ouders zich schuldig voelen. Dat meent althans journaliste Kaat Schaubroeck in haar boek *Een verpletterend gevoel van verantwoordelijkheid: waarom ouders zich altijd schuldig voelen*, dat verscheen in 2010. In dit boek pluist Schaubroeck onderzoeken in Nederland en Vlaanderen maar ook daarbuiten uit en spreekt met deskundigen en ouders. Er is zoveel dat ouders in deze tijd kunnen weten, meent Schaubroeck. Het begint al tijdens de zwangerschap: heeft het kind Down-syndroom, wordt het een jongen of meisje? En die kennis wordt er niet minder op naarmate het kind opgroeit.

Voor bijna elk probleem wordt een oplossing geboden: boeken, sites, tv-nanny's maar ook professionals geven de belofte dat ouders met de juiste informatie en adviezen alles glad kunnen strijken. Dat maakt tevens dat ouders zich tekortgeschoten voelen: ze

hadden het immers kunnen weten en anders kunnen handelen.³⁰

Die kennis van wat er allemaal fout kan gaan, plus het idee dat ze er wat aan kunnen doen, zorgt bij sommige ouders voor overbeschermend gedrag, meent Schaubroeck. 'Bezorgdheid, de schaduwzijde van liefde, heeft ons zodanig in haar greep dat we de hand van onze kinderen amper durven loslaten.'³¹

Ouders zijn het daar zelf mee eens. Ze vinden zichzelf soms té beschermend, zo blijkt ook uit onderzoek van *J/M* uit 2010. Ze vinden dat overigens nog vaker van andere ouders. Vier op de tien ouders meent zelfs dat die hun kroost opvoeden tot onzelfstandige watjes.³² Er is een term voor dit soort ouders bedacht – helikopterouders: ouders die hun kinderen vierentwintig uur per dag willen controleren en bewaken.

Achtertuintkinderen

De kinderen van deze ouders krijgen het etiket 'achtertuintkinderen'; uit angst dat hun wat overkomt, spelen kinderen alleen nog maar in hun eigen tuin, ver weg van de boze buitenwereld. Overbezorgdheid uit zich bovenal als kinderen zich in de openbare ruimte of op straat begeven. Het is niet meer vanzelfsprekend dat in die ruimte andere ouders, de burens of familie om de hoek toezicht houden, meent Schaubroeck. En dus blijven ze maar beter in de achtertuin. De journaliste baseert zich bij deze uitspraken op Vlaams onderzoek. Maar Nederlands onderzoek laat eveneens zien dat kinderen steeds minder buiten in de openbare ruimte

spelen.³³ Waar kinderen in 2005 gemiddeld per dag drie uur en een kwartier buiten speelden, was dat twee jaar later ruim een half uur minder. De geïnterviewde ouders onderstreepten het essentiële belang van buiten spelen en zouden willen dat hun kind dit meer zou doen, maar de hectiek van de huidige maatschappij liet dit niet toe, zo vonden ze. Met name ouders van jonge kinderen maakten zich zorgen over de veiligheid van hun kind wat betreft het verkeer, vreemden en het feit dat hun kind zich zou kunnen bezeren tijdens het buiten spelen. Ze lieten hun kind dan ook minder vaak buiten spelen als ze geen toezicht op hen konden houden. Daarnaast gaven ouders aan dat ze door tijdgebrek minder vaak met hun kinderen buiten spelen dan ze eigenlijk zouden willen.

Ander – wetenschappelijk – onderzoek geeft overigens een positiever beeld. In het *Gezinsrapport 2011* schrijven de auteurs dat verreweg de meeste ouders het gevoel hadden dat mensen in de buurt de kinderen die op straat spelen, kennen en ook wel in

de gaten houden. En wanneer kinderen geen rekening houden met anderen, worden zij door buurtgenoten op hun gedrag aangesproken.³⁴

Ouders die hun kinderen niet zonder toezicht los durven laten, ook niet als ze de kleuterleeftijd gepasseerd zijn, wonen met name in de meer sociaal zwakke buurten. Naarmate een buurt gekenmerkt wordt door meer sociale achterstand – dat wil zeggen dat het gemiddelde inkomen en opleidingsniveau laag zijn en er relatief veel werkloosheid is – wordt de buurt als minder kind- en gezinsvriendelijk ervaren.³⁵

Overheid en opvoeding

Ouders voeden niet *alleen* op. Dat hebben ze nooit gedaan. Kinderen bevinden zich overal: op school, in de kinderopvang, in speeltuinen, op sportvelden, bij de burens en op straat. En in al deze opvoedmilieus krijgen ze voeding voor hun ontwikkeling. Maar terwijl vroeger de waarden en normen over opvoeding meer eensluidend waren en de grenzen op straat, thuis en op school meer

Nieuwe gezinnen

- Ruim 14 procent van alle gezinnen heeft een of twee ouders van niet-westerse herkomst.
- Het aandeel paren met thuiswonende kinderen is de afgelopen decennia sterk gedaald, van 44 procent in 1981 tot 28 procent in 2010.
- Het aantal stiefgezinnen blijkt de laatste jaren te zijn toegenomen: in 1998 telde Nederland nog 115.000 stiefgezinnen, in 2007 waren dit er 149.000.

Bron: Bucx, F. (Red.) (2011). *Gezinsrapport 2011: Een portret van het gezinsleven in Nederland*. Den Haag: SCP.

516.000 kinderen in een eenoudergezin

Jaarlijks scheiden ruim dertigduizend stellen, waar een vergelijkbaar aantal minderjarige kinderen bij betrokken is. Steeds meer kinderen wonen in een eenoudergezin; in 2014 iets meer dan een half miljoen – 516.000 kinderen – zo'n 15 procent van de minderjarige jongeren. In 2000 woonden bijna vierhonderdduizend kinderen, krap 12 procent, bij een alleenstaande ouder, meestal is dit de moeder. Antilliaanse en Surinaamse kinderen groeien relatief vaak op in een eenoudergezin. Een derde maakt al bij de geboorte deel uit van een eenoudergezin. Van alle minderjarige Surinaamse en Antilliaanse jongeren woont twee vijfde in een gezin met maar één ouder. Kinderen uit eenoudergezinnen maken vaker kans op armoede. In 2012 leefde bijna 35 procent van de kinderen met een alleenstaande ouder in een gezin met een laag inkomen. Bij de kinderen uit tweeoudergezinnen was dat met ruim 8 procent beduidend minder.

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek (2014). *Jaarrapport 2014: Landelijke Jeugdmonitor*. Den Haag/Heerlen: CBS.

op dezelfde manier gelegd werden, lijkt die uniformiteit niet meer vanzelfsprekend. In een maatschappij waar individualiteit, diversiteit en privacy hoog in het vaandel staan, is een door iedereen gedragen opvoedkader met dezelfde normen en waarden niet meer als vanzelfsprekend aanwezig. Sterker nog; er lijkt op dit gebied in de afgelopen decennia een vacuüm te zijn ontstaan, dat allengs opgevuld wordt door de overheid. In de jaren negentig kreeg de opvoeding van kinderen nog weinig aandacht in overheidsbeleid. Het gezinsbeleid was vooral gericht op de financiële positie van gezinnen en op de combinatie van werk en gezinsleven.³⁶ De opvoeding en ontwikkeling van kinderen kregen slechts aandacht voor zover zich hierin problemen voordeden, bijvoorbeeld in het beleid voor de jeugdzorg. Die terughoudendheid van de overheid is in de laatste decennia evenwel gaan schuiven. In de jaren tachtig en begin negentig leek de overheid niet van plan om ouders richtlijnen of aanwijzingen te geven over hoe ze hun kroost moesten opvoeden. Maar dit veranderde begin 21e eeuw na een aantal dramatische incidenten. De druk vanuit de samenleving om opvoedproblemen eerder te signaleren zodat eerder ingegrepen kan worden, groeide. Qua beleid houdt de overheid zich op dit vlak nog steeds afzijdig, maar qua facilitering speelden ministeries en gemeenten in de afgelopen jaren een groeiende rol. In 2007 werd een programmaministerie voor Jeugd en Gezin ingesteld. Met André Rouvoet (ChristenUnie) kreeg het gezinsbeleid een

meer pedagogische invulling. Er kwamen diverse voorlichtings- en opvoedingscampagnes. Ook het opzetten van Centra voor Jeugd en Gezin (de CJG's), gemeentelijke centra waar ouders, kinderen, jongeren en professionals terechtkunnen met allerlei vragen over opvoeden en opgroeien, is een plan uit de koker van Rouvoet. In februari 2010 viel het kabinet en hiermee werd tevens het programmaministerie voor Jeugd en Gezin afgeschaft. De 'bemoeienis' met opvoeding en opgroeien zoals Rouvoet die voorstond, bleef echter wel, maar is nu verdeeld over diverse ministeries.

Kinderopvang

Geleidelijk aan kregen algemene voorzieningen een meer opvoedkundige invulling. Illustratief hiervoor is de veranderende opdracht van de kinderopvang, ook wel het 'tweede milieu' genoemd. Ten tijde van de industriële revolutie hadden kinderopvangcentra voornamelijk de functie van het 'bewaren' van kinderen, zodat (alleenstaande) moeders konden gaan werken.³⁷ Opvoeden was er wel een onderdeel van, maar veelal geen doel op zich. In de eeuwen daarna zijn pedagogische begeleiding en het streven naar bepaalde opvoeddoelen in de kinderopvang allengs belangrijker geworden. Kijk bijvoorbeeld naar de voor- en vroegschoolse educatieve programma's (VVE), die er onder meer op gericht zijn om onderwijsachterstand al op heel jonge leeftijd tegen te gaan en ontstonden in de vroege jaren negentig van de vorige eeuw.

Bovendien was kinderopvang lang tijd een uitzondering. Tot zeker in de jaren zeventig, gingen de meeste kinderen niet naar de opvang. En ook in de jaren negentig was het nog steeds 'not done' om je baby naar de opvang te brengen. Dat is, zeker in de grote steden, veranderd.

Ouders die hun kinderen naar de opvang brengen willen bovendien niet alleen dat hun kind daar veilig is, maar ook dat er aandacht is voor kwaliteit en dat de verzorgers goed zijn opgeleid.³⁸ En ook de politiek ziet steeds meer de waarde van de 'ontwikkefunctie', het ondersteunen van kinderen bij de ontwikkeling van hun talenten, van kinderdagverblijven en peuterspeelzalen. In de nieuwe Wet Kinderopvang van 2005 en later nog meer in de aanpassing van die wet in 2007 werd dan ook nadruk gelegd op die verhoging van de pedagogische kwaliteit. De voorstanders van die bredere pedagogische opdracht baseren zich op diverse studies waaruit blijkt dat kinderen zich beter ontwikkelen en een hogere mate van welbevinden hebben als de kinderopvang een hogere pedagogische kwaliteit heeft.³⁹

Bewaarfunctie prevaleert

Toch loopt Nederland achter bij buurlanden zoals België als het gaat om het stimuleren van de vroegkinderlijke ontwikkeling, zeker als het gaat om 2- en 3-jarigen. De kinderdagopvang, een plek waar dit bij uitstek zou kunnen, is in Nederland in feite nog steeds een arbeidsinstrument, bedoeld om met name vrouwen aan de slag te krijgen en houden. En in de kinderdagopvang zelf is

het pedagogische klimaat niet goed genoeg. Nog steeds prevaleert in Nederland de 'bewaarschoolfunctie' van de kinderopvang boven de ontwikkelingsfunctie, zoals een groep van bestuurders uit de kinderopvang en het onderwijs, en wethouders in september 2014 opmerkte. 'Het huidige stelsel van kinderopvang koppelt het recht op kinderopvang aan het al dan niet werken van ouders', schrijven ze. 'Het is in de huidige situatie mogelijk dat kinderen soms wel, soms niet naar kinderopvang gaan (...), een gemiste kans voor de ontwikkeling van kinderen en voor de maatschappij van later.'

Om het tij te keren verenigden ze zich in 'Kindcentra 2020, ontwikkel de toekomst'. Doel van dit initiatief is een nieuw stelsel van kinderopvang en onderwijs waarin kinderopvang, peuterspeelzalen en primair onderwijs zijn geïntegreerd. Alle kinderen van 0 tot en met 12 jaar kunnen terecht in integrale voorzieningen – de Kindcentra – waar gewerkt wordt volgens één pedagogische en educatieve visie en waar 'kinderen in staat worden gesteld om hun talenten optimaal te ontwikkelen'. De initiatiefnemers menen bovendien dat elk kind van 0 tot en met 12 jaar een ontwikkelrecht dient te krijgen, zodat elk kind ongeacht de arbeidssituatie van de ouders toegang heeft tot pedagogische voorzieningen. Ze schrijven: 'Gaan jonge kinderen naar een opvang van goede kwaliteit, dan bevordert dat de ontwikkeling van kinderen. Deze effecten blijken het sterkst te zijn voor kinderen uit kwetsbare gezinnen.'⁴⁰ Overigens is het de vraag of

hiermee ook alle kwetsbare gezinnen bereikt kunnen worden. De initiatiefnemers hebben het over een recht en geen 'ontwikkelplicht'.

Werkelijke problemen?

Het profiel van die kwetsbare gezinnen is eigenlijk niet zoveel anders als in de tijd van de 'kinderbewaarplaatsen'. Problemen zijn met name te vinden in gezinnen onder de armoedegrens en in eenoudergezinnen. Ook de opleiding van de ouders doet ertoe. En omdat al die factoren vaak samenkomen in niet-westerse allochtone gezinnen, vormt het opgroeien daarin eveneens een risico. In kwetsbare gezinnen is de kwaliteit van de opvoeding meestal minder goed. Zo maken alleenstaande ouders, lager opgeleide ouders en ouders met een laag inkomen meer gebruik van autoritaire controlestrategieën zoals straffen, laten lager opgeleide moeders minder liefdevol gedrag zien dan hoger opgeleide moeders.⁴¹ Maar lager opgeleide ouders ontvangen ook relatief weinig informele steun bij de opvoeding.⁴² Als gevolg van financiële problemen hebben ouders met een lager inkomen daarnaast minder mogelijkheden om gebruik te maken van goede voorzieningen voor hun kinderen.⁴³

Overigens is ook dat in de afgelopen twintig jaar nauwelijks veranderd. In het boek *Opgroeien in Nederland* uit 1993 presenteren de auteurs onderzoeken waaruit hetzelfde blijkt: ook destijds vormden eenoudergezinnen en een zwakke economische positie van ouders risicofactoren voor het opgroeien van kinderen.

Net als toen gaat het bij echt zware opvoedproblemen om een kleine minderheid van 10 tot 15 procent.⁴⁴

(V)echtscheidingen

Wel is er meer aandacht dan vroeger voor bepaalde problemen. Een echtscheiding bijvoorbeeld kan een fors negatief effect hebben op het opgroeien van kinderen. Uit onderzoek in de klinische psychologie blijkt dat deze effecten lopen van aanpassingsproblemen en aandachtttekort (bij baby's en peuters) tot een storing in het hechtingsproces en emotionele problemen, bijvoorbeeld omdat een kind de reden van echtscheiding aan zichzelf relateert.⁴⁵ De nadelen voor een kind zijn nog veel groter als het gaat om een *vechtscheiding*, waarmee

vader en moeder proberen elkaar schade toe te brengen door elkaar bijvoorbeeld zwart te maken of de ander te verbieden het kind te zien. Hoeveel kinderen er een (v)echtscheiding meemaken is niet echt duidelijk, er zijn geen exacte cijfers over. Het CBS registreert enkel het aantal kinderen dat betrokken is bij scheiding na een huwelijk. En niet hoeveel samenwoners er uit elkaar gaan. Toch kan op basis van divers aanvullend onderzoek worden aangenomen dat er naar schatting circa zeventigduizend thuiswonende kinderen per jaar een (echt) scheiding maken.⁴⁶ Veel van die kinderen wonen in een eenoudergezin. Volgens de landelijke jeugdmonitor van het Centraal Bureau voor de Statistiek was dat aantal in 2014 wederom

Overgewicht als opvoedprobleem

In 2013 had 15 procent van de 2- tot 25-jarige jongens en meisjes overgewicht. Het aandeel 2- tot 25-jarigen met ernstig overgewicht bedroeg 3 procent. Het aandeel met overgewicht is licht gestegen ten opzichte van 2000, toen het bijna 13 procent was. De laatste jaren lijkt het percentage te zijn gestabiliseerd. Het aandeel jongens met ernstig overgewicht is licht toegenomen, bij meisjes bleef het gelijk. Overgewicht neemt toe met de leeftijd. Van de 18- tot 25-jarigen had ruim een vijfde te maken met overgewicht en kampte bijna 5 procent met ernstig overgewicht. Overgewicht en ernstig overgewicht komen vaker voor bij kinderen en jongeren uit een huishouden met een lager inkomen. Naarmate het inkomen in een gezin lager is, is het aandeel jongeren dat overgewicht heeft hoger. Zo heeft bijna een op de vijf jongeren uit de laagste inkomensgroep te maken met overgewicht. Bij de hoogste inkomensgroep is dat aandeel ruim een op de tien. Voor ernstig overgewicht is het verschil nog groter. Jongeren in de laagste inkomensgroep hebben ruim tweeënhalf keer zo vaak ernstig overgewicht als jongeren in de hoogste inkomensgroep.

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek (2014). *Jaarrapport 2014: Landelijke Jeugdmonitor*. Den Haag/Heerlen: CBS.

gestegen. Meer dan een half miljoen kinderen woonde in 2014 bij een ouder of verzorger. Dat wil niet zeggen dat hun ouders allemaal gescheiden zijn. Er kunnen ook andere redenen zijn: sterfte van een van de ouders. En soms is de vader of moeder al direct na de geboorte uit zicht.

Hoe dan ook; jongeren uit onvolledige gezinnen hebben een verhoogd risico op emotionele en gedragsproblemen ten opzichte van jongeren uit volledige gezinnen, zo blijkt uit het HBSC-onderzoek uit 2013.⁴⁷ Andere studies laten zien dat kinderen uit eenoudergezinnen vaker gezondheidsproblemen hebben, meer emotionele en gedragsproblemen vertonen, en meer problemen met leeftijdsgenoten hebben dan kinderen die bij beide ouders wonen.

Co-ouderschap

Sinds 1 januari 1998 blijven ex-partners na de scheiding officieel samen de ouders van de kinderen. Voor die tijd werden kinderen aan één van de twee ex-partners toegewezen, meestal de moeder. Tegenwoordig houden ze dus samen het ouderlijk gezag. Gehuwde en geregistreerde ouders en samenwonende ouders met gezamenlijk gezag zijn bovendien wettelijk verplicht een ouderschapsplan te maken, waarin afspraken staan over de verzorging en opvoeding van de kinderen. Dit alles betekent dat kinderen meer dan vroeger in samengestelde of co-oudergezinnen opgroeien. In die laatste gezinnen zorgen ouders na een scheiding samen voor hun kinderen, bijvoorbeeld doordat het kind 40 procent van de tijd bij mama is en

60 procent bij papa of andersom. Ongeveer 20 procent van de kinderen die met een scheiding te maken hebben, woont in zo'n co-oudergezin.⁴⁸ Het is echter niet bewezen dat het groot groeien bij deze constructies altijd een positief effect heeft op het welbevinden van kinderen. Uit een vergelijkend onderzoek naar de wetgeving over het ouderlijk gezag na scheiding in Nederland en Denemarken, kwam bijvoorbeeld naar voren dat bij een gezamenlijk ouderlijk gezag na een echtscheiding voorbij wordt gegaan aan de primaire behoefte van kinderen om in een veilige omgeving op te groeien. Kinderen van wie de ouders niet in staat zijn gezamenlijk gezag uit te oefenen komen hierdoor in de knel.⁴⁹

It takes a village...

In 1996 hield de Amerikaanse politica Hillary Clinton een memorabele toespraak tot de Democratische Nationale Conventie in Chicago. Ouders voeden hun kinderen niet alleen op, er zijn heel veel andere mensen die hun steentje bijdragen, zo meende Clinton. Enerzijds door ouders praktische en emotionele steun te verlenen, anderzijds door een beetje mee op te voeden; *It takes a village to raise a child*. Deze van oorsprong Afrikaanse uitdrukking werd in Nederland een gevleugelde uitspraak.⁵⁰ Het moest ons bewustmaken van het feit dat opvoeden – behalve een taak van de ouders – een gemeenschapstaak is.

Diverse deskundigen hielden in de afgelopen decennia een pleidooi voor het verstevigen van de diverse opvoedmilieus en de

‘pedagogische civil society’; de pedagogische samenleving. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt immers dat kinderen zich beter ontwikkelen als ze opgenomen zijn in sociale netwerken die groter zijn dan het gezin alleen. Als er bijvoorbeeld goede verbindingen zijn tussen ouders in de buurt en tussen ouders en school, dan presteren kinderen beter en hebben ze meer kans op maatschappelijk succes. De kansen op kindermishandeling en jeugdcriminaliteit dalen bovendien als de sociale cohesie in een buurt hoog is.

Tot slot

Bij het huidige kabaal over ouders die slecht opvoeden moet een pas op de plaats worden gemaakt. De meeste Nederlandse ouders hebben namelijk geen opvoedproblemen, of in ieder geval niet noemenswaardig. Problemen zijn er vooral in een kleine groep van kwetsbare gezinnen. En de kenmerken van die groep zijn in al die jaren eigenlijk nauwelijks veranderd. Al is het aantal kinderen dat in een eenoudergezin opgroeit, wel groter geworden. Toch zie je dat het tweede milieu, de kinderopvang, allengs steeds meer opvoedtaken naar zich toe aan het trekken is. Deze ‘vermaatschappelijking van de opvoeding’ speelt evenzo in het onderwijs.

‘Je moet tegenwoordig als leerkracht van alles: seksuele voorlichting geven, zien wanneer een kind weerbaarheidstraining nodig heeft, ingrijpen als een kind te dik is of juist te weinig eet, rekening houden met dyslexie, dyscalculie, ADHD, PDD-NOS, mishandeling signaleren en pestgedrag. Daarnaast moet je ouders informeren, Kerst, Pasen en sinds kort ook het Suikerfeest organiseren. Plus goed lesgeven, zodat kinderen fantastische scores halen, want hun ouders willen allemaal dat hun kind naar het gymnasium gaat. En dat in klassen met meer dan 25 kinderen.’

Bovenstaande quote is verzonnen, maar het zou er zomaar een van een basisschool-leerkracht anno nu kunnen zijn. De taak van het primair onderwijs was decennia geleden helder: zorgen dat kinderen goed leren en dat ze klaargestoomd worden voor de middelbare school. De opdracht van het voortgezet onderwijs was eveneens duidelijk: voorbereiden op middelbaar of hoger (beroeps)onderwijs of de universiteit.

De opdracht van leerkrachten is echter al lang niet meer enkel het geven van reken- en taalles. Onderwijzers en docenten worden tevens geacht allerlei maatschappelijke opdrachten uit te voeren: achterstandbestrijding, het voorkomen van segregatie en zorgen voor een veilige school met extra opvang en zorg voor risicoleerlingen. Bovendien dient de school waarden en normen over te brengen, deze af te stemmen met de ouders en leerlingen voor te bereiden op het burgerschap.⁵¹

3. 'Lesboer' of pedagogisch begeleider?

Veranderende taken van het onderwijs

De druk op leerkrachten om steeds meer taken op zich te nemen lijkt alleen maar te zijn toegenomen.⁵² Die druk komt van ouders en verschillende maatschappelijke groeperingen, maar ook vanuit de overheid. Want sinds begin jaren 2000 denkt ook de overheid actief mee over 'de maatschappelijke opdracht van de school'.⁵³ Toch is het zeker niet klip en klaar hoe die maatschappelijke opdracht het beste past binnen het onderwijs. Bovenal is er discussie over de rol van de leerkracht, zeker als het gaat om het basisonderwijs: is de onderwijzer daar vooral een 'lesboer' in de zin dat hij of zij kinderen zo goed mogelijk leert hoe ze kunnen spellen en rekenen? Of juist vooral een pedagogisch begeleider, een opvoeder, die kinderen bijbrengt hoe ze het beste met zichzelf en de wereld om hen heen kunnen omgaan? Wanneer moet de school problemen zelf oplossen en wanneer kan dat beter gedaan worden door bijvoorbeeld de jeugdzorg, politie, justitie of het welzijnswerk?

Brede school

De school is de meest geschikte plek om kinderen allerlei vaardigheden te leren die

hen voorbereiden om zich staande te houden in deze complexe maatschappij en eventuele problemen buiten de deur te houden. En dat wordt ook meer dan voorheen gedaan; socialevaardigheidstrainingen, cursussen om te leren omgaan met faalangst of agressie worden gegeven door of vanuit de school. De laatste decennia is tevens een trend te zien als het gaat om het inbedden van de vroegkinderlijke ontwikkeling in het onderwijs. Daar wordt veel meer dan voorheen op ingezet, alhoewel Nederland hierbij wel achterloopt op andere West-Europese landen, vooral die in Scandinavië. Denk aan de voorschool, een programma bestemd voor anderstalige kinderen van 2,5 tot 5 jaar om hun taalachterstand in te halen voordat ze naar de basisschool gaan. Of aan andere VVE-programma's (voor- en vroegschoolse educatie) om onderwijsachterstanden te verminderen. Het idee hierachter is dat als je maar vroeg genoeg ingrijpt bij kinderen, kinderen zich niet alleen optimaal kunnen ontwikkelen, maar dat problemen sneller in de kiem worden gesmoord. Deze programma's stammen uit de jaren negentig van de vorige eeuw, maar ze hebben sindsdien een flinke vlucht genomen.

En dat geldt ook voor het fenomeen van de 'brede school', een netwerk waarin een school samenwerkt met allerlei organisaties die kinderen mede opvoeden, zoals een peuterspeelzaal, bibliotheek of een organisatie voor huiswerkbegeleiding. Het idee voor deze 'brede school' bestaat al langer en de eerste echte brede scholen stammen uit 1996. Pas in het afgelopen decennium is het aantal brede scholen hard gegroeid. Ter vergelijking: in het primair onderwijs waren er in 2005 circa 600 brede scholen, in 2013 waren dat er 1.955.⁵⁴

Maar is opvoeden nu echt wel een taak van de school? Nee, menen critici. Scholen moeten geen taken op zich nemen waarvoor zij eigenlijk niet de aangewezen instantie zijn.⁵⁵ Gezond eten, persoonlijke hygiëne, omgang met het internet; het zijn taken die bij ouders thuishoren. Zij zijn immers de eerstverantwoordelijken voor de opvoeding van hun kind.

Meedenkende ouders

En dat wordt door niemand betwist; ouders zijn de eerste opvoeders. Toch zijn school en thuis allang geen aparte werelden meer. Vooral op de lagere school is er veel meer contact tussen de leerkracht en ouders dan generaties geleden. In de kleuterklassen komt de juf op huisbezoek, en de ouders van alle basisschoolleerlingen worden op zijn minst aanwezig verwacht bij voorlichtingsavonden. Vaak doen ze naar eigen wens nog veel meer. Knutselouders, ouderraden, medezeggenschapsraden, overblijfmoeders:

ouders zijn een niet meer weg te denken onderdeel van de school geworden.

Ook als het gaat om de individuele leerling trekken ouders en de school zoveel mogelijk samen op. Een goede samenwerking tussen leerkracht en ouders is noodzakelijk om een kind emotioneel, sociaal en cognitief zo goed mogelijk door de schooljaren te loodsen. Onderwijs en opvoeding moeten zoveel mogelijk in elkaars verlengde liggen, is het adagium.

Het heeft het werk van de leerkracht er niet gemakkelijker op gemaakt. Want zoveel verschillende kinderen, zoveel verschillende ouders. En dus zoveel verschillende ideeën over wat de rol van de leerkracht en de school zou moeten zijn.

Met aan het ene uiterste de ouders die de verantwoordelijkheid voor de opvoeding zo goed als geheel bij de school leggen. En aan de andere kant de ouders die menen dat de school zich helemaal niet met de opvoeding moet bemoeien.⁵⁶

Terwijl ouders in het primair onderwijs vaak alom aanwezig zijn, zie je ze in het voortgezet onderwijs nauwelijks meer. Dat heeft met de leeftijd van hun kinderen te maken: die willen niet meer dat papa of mama op school gaat meehelpen. Maar bovenal komt dat door de organisatie van het voortgezet onderwijs, waarin ouders een minimale taak toebedeeld krijgen.

Toch komen vaak juist in de tienerjaren problemen bovendrijven. Juist in de puberteit gaan kinderen met hun kont tegen de krib, zoeken ze grenzen op. De middelbare school is daarom een cruciale

partner in de opvoeding. En een leerkracht, vooral de mentor, zou ook een pedagogisch begeleider moeten zijn naast die leraar Duits of wiskunde.

‘Vindplaats’ van problemen

Scholen zijn bovendien bij uitstek de vindplaats van problemen. Ze vormen de enige institutie waar alle kinderen in de leerplichtige leeftijd nu eenmaal verplicht naartoe moeten. Professionals in het onderwijs werken dagelijks met kinderen. Zij zijn dus de meest aangewezen personen om problemen te signaleren, te melden of

kinderen en ouders door te verwijzen naar hulpverlening of jeugdzorg. Zeker in het middelbaar onderwijs, waar ouders veelal op een zijspoor terecht komen.

Van oudsher gaan zowel kinderen met lichamelijke problemen alsook kinderen met leer- en gedragsproblemen naar het speciaal onderwijs. Dat speciaal onderwijs groeide in de afgelopen decennia spectaculair.

De oorzaak van die toename, zo menen deskundigen, orthopedagogen en sociologen, komt onder meer doordat het ‘normale onderwijs’ steeds hogere eisen ging stellen.⁵⁷ De groep kinderen die niet aan die eisen kon

Groei van het speciaal onderwijs

Bijna 1,5 miljoen kinderen gingen naar het reguliere basisonderwijs in het schooljaar 2013-2014. En bijna een miljoen jongeren volgden een opleiding in het voortgezet onderwijs. In de laatste decennia is er een spectaculaire groei geweest van het speciaal onderwijs. Gingen er in 1950 nog zo’n 30.000 leerlingen daar naartoe, in 1985 waren dat er meer dan 100.000 en in 2011 waren dat er 111.900. In 2012 kregen in totaal 280.000 jeugdigen in de leeftijd van 4 tot 18 jaar een vorm van ondersteuning op het gewoon of speciaal (primair en voortgezet) onderwijs. Ofwel: bijna 11 procent van de jeugdigen in de leeftijd van 4 tot 18 jaar was een zorgleerling. 170.000 leerlingen kregen een vorm van lichte ondersteuning in het speciaal basisonderwijs (40.000) en in het praktijk- en leerwegondersteunend onderwijs (130.000). Daarnaast kregen 70.000 leerlingen een vorm van zware ondersteuning in het speciaal onderwijs (zowel basis- als voortgezet) en hadden 40.000 leerlingen ondersteuning in de vorm van een leerlinggebonden financiering, destijds ‘het rugzakje’ genoemd.

Bronnen:

- Bakker, K., Bogt, T. ter & Waal, M. de (1993). *Opgroeien in Nederland*. Maarssen: Elsevier/De Tijdstroom, Utrecht: NIZW.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2014). *Jaarrapport 2014: Landelijke Jeugdmonitor*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- Denktank Transformatie Jeugdstelsel (2014). *Beter met minder. Bouwstenen voor de transformatie van het jeugdstelsel*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Statistiek Arbeidsmarkt Onderwijssectoren (Stamos), ‘Kerngegevens onderwijs’. Op Stamos.nl: www.stamos.nl/index.rfx?verb=showitem&item=4.27

Passend onderwijs

Op 9 oktober 2012 werd de Wet passend onderwijs aangenomen. Doel is om zoveel mogelijk kinderen uit cluster 3 en 4 aan het 'normale' basis- en voortgezet onderwijs te laten deelnemen. De wet regelt dat scholen een zorgplicht hebben. Ouders van leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben, hoeven zelf geen indicatie meer aan te vragen en een passende school te zoeken. Ze kunnen hun kind aanmelden bij de school van hun voorkeur. Die school zoekt een passende plek voor de leerling binnen het samenwerkingsverband van de school of in een van de andere samenwerkingsverbanden. In het schooljaar 2014-2015 trad de Wet in werking. Tijdens het schrijven van dit boek waren nog geen cijfers bekend over de in- en uitstroom van en naar het speciaal onderwijs.

Bron: Website Nederlands Jeugdinstituut: www.NJi.nl

voldoen, werd groter. Tegelijkertijd was er onvoldoende kennis en deskundigheid om die groep binnenboord te houden. Leerkrachten beschikten immers ook destijds al over een beperkte hoeveelheid tijd en aandacht. Leerlingen die veel aandacht vroegen werden daarom naar het speciaal onderwijs verwezen. Het ging daarbij met name om de zogeheten cluster-3- en -4-kinderen: zeer moeilijk lerende kinderen (cluster 3) en zeer moeilijk opvoedbare kinderen (zmok) en kinderen met gedrags- en/of psychiatrische stoornissen (cluster 4).⁵⁸

Vanuit diverse kanten kwam er pittige kritiek op die groei van het speciaal onderwijs. Speciaal onderwijs doet kinderen niet per se goed. Het is niet zo dat kinderen na een tijdje speciaal onderwijs gewoon kunnen meedraaien in het regulier onderwijs. En als ze in een apart schoolsysteem blijven, raken ze sneller geïsoleerd van de rest van de samenleving.

Bovendien zijn de kosten voor het speciaal onderwijs hoog: een leerling in het speciaal onderwijs kostte in de jaren negentig al snel drie keer zoveel als een leerling in het regulier onderwijs.⁵⁹ En dat is er niet minder op geworden. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) betaalde in 2011 voor een leerling in het speciaal basisonderwijs gemiddeld 9.710 euro. Voor een leerling in het speciaal voortgezet onderwijs was dat in hetzelfde jaar 21.990. Ter vergelijking: voor een kind in het reguliere basisonderwijs legde het ministerie in datzelfde jaar 5.840 euro neer, en voor een middelbare scholier 7.460.⁶⁰

Inclusie

Al jaren probeert de overheid daarom zoveel mogelijk kinderen in het regulier onderwijs te houden. Dat is geen sinecure, zo blijkt uit de cijfers. Vooralsnog is er geen significante daling te zien. In het leerjaar 2011-2012 zaten circa 70.000 leerlingen op speciale scholen.⁶¹ Ten opzichte van het jaar daarvoor was dat aantal met bijna 2 procent gestegen. Vooral de leerlingen in het speciaal middelbaar onderwijs, droegen bij aan die groei. In vergelijking met het schooljaar 2000-2001 was dat aantal meer dan verdubbeld.⁶² En die groei nam niet significant af in 2013. Het ging ook hier weer vooral om een stijging van het aantal kinderen in clusters 3 en 4. Dat steeg van 56.422 in 2008 naar 61.264 in 2013.⁶³ Opmerkelijk is dat tevens het aantal 'probleemjongeren' in het regulier onderwijs lijkt te zijn gestegen. Lijkt, want of dat aantal daadwerkelijk toeneemt, is lastig vast te stellen.⁶⁴ In elk geval is duidelijk dat het onderwijs zelf een groei ervaart, zo blijkt onder meer uit bevindingen van de Onderwijsraad.⁶⁵ Basisscholen registreerden in 2005 al gemiddeld rond 20 procent van de leerlingen als zorgbehoevend. Ook voor het vmbo (voortgezet middelbaar beroeps-onderwijs) zijn dergelijke rapportages beschikbaar: bijna 20 procent van de leerlingen had daar in 2005 volgens de scholen zelf extra zorg nodig. En een kwart van de leerlingen heeft volgens de eigen leraar extra aandacht nodig door taal- of rekenachterstanden of een slechte werkhouding.⁶⁶ Dat doet vragen rijzen, zeker bij leerkrachten

die boven op hun toch al vaak zware onderwijskundige taken, van doen hebben met kinderen en jongeren met psychiatrische stoornissen en gedragsproblemen in volle klassen. Waar ligt de grens, vragen sommigen zich af. De school is weliswaar een vindplaats van problemen maar is het ook altijd de plaats waar de oplossing moet worden gevonden?⁶⁷

Toch hoort ook leerlingenzorg tot de wettelijke taken van zowel het primair als het voortgezet onderwijs. Hoe deze taak wordt uitgevoerd is verschillend per school. Maar zeker in het vmbo ontwikkelen scholen in toenemende mate netwerken van jeugdhulpverlening en jeugdzorg voor risicjongeren.⁶⁸ Daarnaast heeft het schoolmaatschappelijk werk de laatste jaren een groeiende taak gekregen.

Toch blijft het geven van onderwijs aan leerlingen met gedragsproblemen geen eenvoudige opgave. Leraren en scholen zijn niet altijd even deskundig op elk probleemgebied en zijn niet altijd in staat onderwijs op maat te bieden aan kinderen met uiteenlopende behoeftes aan zorg.⁶⁹ Bovendien is er niet zelden een fors spanningsveld tussen de wens, van scholen, leerkrachten maar zeker ook ouders, om zo hoog mogelijke schoolprestaties na te streven, en de wens om zo goed mogelijke zorg te leveren aan kinderen die dat nodig hebben. Tegelijkertijd is onder meer de Onderwijsinspectie van mening dat betere zorg kan bijdragen aan goede prestaties. Enige relativering van de omvang van de problemen is hier overigens wel op zijn

plaats. Niet elke druktemaker of puber heeft een gedragsprobleem: experimenteel pubergedrag en puberproblemen zoals slechte concentratie zijn van alle tijden. En niet elke puber die de grenzen opzoekt is een probleemjongere. Bovendien zijn leerlingen met gedragsproblemen op dit moment vooral jongens en die zijn impulsiever, lichamelijk actiever en meer gericht op actie. In het publieke debat van de afgelopen jaren is er dan ook op gewezen dat jongensgedrag vaker als problematisch wordt gezien dan vroeger.⁷⁰

Incidenten?

Midden december 2012 sprong de 15-jarige Fleur Bloemen uit Staphorst voor de trein. Ze zou veelvuldig en jarenlang zijn genegeerd, getreiterd en uitgescholden. De enige uitweg die ze nog zou hebben gezien, was zelfmoord. Een maand eerder had Tim Ribberink (20) zich van het leven beroofd. En begin 2013 werd het stoffelijk overschot van de 13-jarige Anass Aouragh in een bos bij Wassenaar gevonden. Hij had zich verhangen met zijn eigen sjaal. Er werd in alle gevallen een link gelegd met pesten. De ouders van de 20-jarige Tim Ribberink plaatsen een afscheidsbrief van hun zoon in de overlijdensadvertentie. Daarin stond dat hij constant gepest werd. En dat zou ook het geval zijn geweest bij Fleur Bloemen en Anass Aouragh.

De pest-incidenten hadden flinke invloed op het overheidsbeleid. Door de reeks van pest-incidenten kreeg de ‘strijd tegen pesten’ een bijna nationaal karakter. In de officiële media

maar ook op Facebooksites werden hevige discussies gevoerd. Pesten moet stoppen, was de inzet. Tv-omroepen organiseerden *De Dag tegen Pesten*. En midden 2013 presenteerden de Kinderombudsman en het ministerie van Onderwijs een wetsvoorstel waarbij de aanpak van pesten wettelijk verplicht zou worden gesteld. Als er op een school gepest wordt en niemand doet er iets aan, dan kan de Onderwijsinspectie ingrijpen.

In 2004 werd de conrector van het Terra College in Den Haag doodgeschoten door een rancuneuze leerling. Er ging een schok door de samenleving en onderwijsland. We zouden hier in Nederland toch geen Amerikaanse toestanden krijgen? Ook hier werd van diverse kanten geroepen dat het om een ‘maatschappelijke probleem’ ging, en niet om een op zichzelf staand incident.⁷¹ Maar dit blijkt niet – onweerlegbaar – uit onderzoek. Als het ging om de jongeren die zelfmoord pleegden stond niet keihard vast dat dit ook daadwerkelijk rechtstreeks door het pesten kwam. Pesten alleen lijkt zelden tot zelfmoord. Vaak is er veel meer aan de hand. De Marokkaanse Anass bijvoorbeeld was volgens bekenden net uit de kast gekomen. Ook Tim Ribberink zou homoseksueel zijn geweest.

Hoog welbevinden en goede resultaten

Het lijkt bij zowel de zelfmoorden van de scholieren als de moord op de leraar van het Terra College nog steeds te gaan om incidenten, dramatisch en afschuwelijk

Cijfers over pesten

Circa 20 procent van de basisschoolleerlingen en 22 procent van de leerlingen in het voortgezet onderwijs zou zich schuldig maken aan 'incidenteel' pesten. Structureel pesten, maandelijks twee keer of vaker, komt minder vaak voor: in het basisonderwijs zegt ruim 3 procent structureel te pesten, in het voortgezet onderwijs bijna 5 procent. Het percentage jongens is daarbij in het voortgezet onderwijs hoger dan het percentage meisjes (6 versus 3 procent). In het basisonderwijs pesten leerlingen uit onvolledige gezinnen vaker dan leerlingen uit volledige gezinnen (15 versus 9 procent). En allochtone basisschoolleerlingen beschouwen zichzelf vaker als dader van structureel pesten dan autochtone basisschoolleerlingen. Wel moet hierbij opgemerkt worden dat het werkelijke percentage leerlingen dat structureel pest waarschijnlijk hoger is aangezien zelfrapportage van pestgedrag vermoedelijk leidt tot onderrapportage.

Het aantal kinderen en jongeren dat meent slachtoffer te zijn van pesten is hoger in het basisonderwijs (10 tegenover 7 procent in het middelbaar onderwijs). Pesten heeft te maken met het schoolniveau: vmbo-leerlingen pesten vaker dan die op het havo of vwo en ze zijn ook vaker de klos als er gepest wordt. Bovendien zijn zowel in het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs leerlingen uit gezinnen met een lage mate van welvaart vaker het slachtoffer van pesten dan leerlingen uit rijkere gezinnen.

Sinds 2001 is pestgedrag, zowel op het basis- als het voortgezet onderwijs, geleidelijk aan afgenomen. Vooral jongens – in zowel het basis- als het voortgezet onderwijs – zijn tussen 2001 en 2013 minder gaan pesten, en worden ook significant minder gepest. In het voortgezet onderwijs is ook bij meisjes een significante daling te zien tussen 2001 en 2013 maar dan alleen in zelf pesten. In 'gepest worden' scoren meisjes in 2013 zelfs significant hoger dan in 2009.

Bron: Looze, M. de, Dorselaer, S. van, Roos, S. de, Verdurmen, J., Stevens, G., Gommans, R., Bon-Martens, M. van, Bogt, T. ter, Vollebergh, W. (2014). Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland: HBSC-2013: Health Behavior in School-aged Children. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Schooluitval

Het aantal gevallen van absoluut schoolverzuim – het aantal leerplichtige kinderen en jongeren dat niet bij een school is ingeschreven – fluctueert de laatste jaren sterk. In schooljaar 2010-2011 ging het om 8.090 jongeren en in 2011-2012 om 6.430, een daling van 21 procent. In het schooljaar 2012-2013 steeg dit absolute verzuim weer met 40 procent ten opzichte van het jaar daarvoor. Dit kan onder meer worden toegeschreven aan het feit dat gemeenten op verschillende manieren absoluut verzuim telden. Net als in het schooljaar ervoor is gedurende het schooljaar 2012-2013 de helft van de absoluut verzuimers teruggeleid naar school. Uit nadere analyse van de cijfers blijkt dat er grote verschillen tussen gemeenten zijn. In sommige gemeenten daalt het absolute verzuim juist.

Uit onderzoek blijkt dat jaarlijks een groep van ongeveer 2.500 jongeren gemiddeld zes maanden geen onderwijs volgt. Dit zijn de zogeheten ‘thuiszitters’: jeugdigen die zonder geldige reden langer dan vier weken geen onderwijs volgen. Het gaat hierbij vooral om jongeren van 13 jaar, vlak na de overstap naar het voortgezet onderwijs. Bij deze groep is er sprake van zeer uiteenlopende problemen en vaak van meerdere problemen tegelijkertijd.

Bron: Nederlands Jeugdinstituut, Dossier Voortijdig schoolverlaten en verzuim, ‘Cijfers schoolverzuim’.

Op: Nji.nl: www.nji.nl/Cijfers-schoolverzuim

De leerlingen die in Nederland gebruikmaken van het speciaal onderwijs zijn ingedeeld in vier categorieën (clusters):

- **Cluster 1:** visueel gehandicapte kinderen of meervoudig gehandicapte kinderen met een visuele handicap.
- **Cluster 2:** dove of slechthorende kinderen, kinderen met ernstige communicatiemoeilijkheden of meervoudig gehandicapte kinderen die een van deze handicaps hebben.
- **Cluster 3:** lichamelijke gehandicapte kinderen, zeer moeilijk lerende kinderen (zmlk) en langdurig zieke kinderen met een lichamelijke handicap, of meervoudig gehandicapte kinderen die één van deze handicaps hebben.
- **Cluster 4:** zeer moeilijk opvoedbare kinderen (zmok), kinderen met gedrags- en/of psychiatrische stoornissen, zoals ADHD, PDD-NOS, odd, cd (antisociale gedragsstoornis), klassiek autisme, Gilles de la Tourette, hechtingsproblematiek.

en daarom breed uitgemeten in de media, maar zeker geen trend. Want wie kijkt naar het algemeen welbevinden van leerlingen en scholieren, ziet dat deze nog steeds bijzonder goed zijn. Zo voelt de overgrote meerderheid van de scholieren, hun ouders en leerkrachten in het voortgezet onderwijs zich veilig op school en in de klas.⁷² Er is een afname van wapenbezit, drugs in en rond de locatie en materieel geweld.⁷³ En ook pesten lijkt op zijn retour. Het HBSC-onderzoek van 2013 signaleert een afname in pestgedrag vanaf 2001, zowel op het basis- als het voortgezet onderwijs. Volgens de onderzoekers zou dit kunnen samenhangen met een verbetering van de sfeer op scholen.⁷⁴

Ook de leerprestaties van het gros van de Nederlandse jeugd mogen er zijn. Het opleidingsniveau van jongeren is de afgelopen tien jaar gestegen.⁷⁵ Meer jongeren zijn havo of vwo gaan volgen en minder jongeren het vmbo. In het schooljaar 2010-2011 bijvoorbeeld zat ruim 41 procent van de 16-jarigen en bijna 34 procent van de 17-jarigen in klas 4 of hoger van havo of vwo. Voor beide leeftijden is dit 8 procent hoger dan in het schooljaar 2000-2001. Het aandeel jongeren met een startkwalificatie is ten opzichte van 2000 eveneens gestegen: van 61 procent naar 68 procent in 2010. En dat was ook zo als het gaat om de deelname aan het hoger onderwijs (hbo of universiteit). Sinds het schooljaar 2005-2006 nam het aandeel jongeren dat hoger onderwijs volgt toe van 29 procent naar 33 procent in het schooljaar 2009-2010. Vooral vrouwen en

niet-westerse allochtone jongeren doen het goed, zo blijkt.

Tot slot

Het lijkt erop dat ‘de school’ meer dan voorheen invloed heeft op het welzijn en gedrag van kinderen en jongeren. Terwijl het vroeger veel meer ging om het goed leren van taal, spelling en rekenen – de kerntaken van het onderwijs – zijn er in de laatste decennia tal van opdrachten bijgekomen op het gebied van opvoeding, burgerschapsvorming en de omgang met elkaar. De leraar is dan ook allang niet meer een ‘lesboer’, maar een soort van duizendpoot die zowel kinderen door de Cito-toetsen loodst, als pestgedrag aanpakt. De vraag is of leerkrachten al die opdrachten wel kunnen uitvoeren. Zijn ze hiervoor voldoende opgeleid? Zijn de klassen hiervoor niet te groot? En is er wel genoeg tijd? Een schooldag heeft immers maar vijf uur. ‘De mogelijkheden voor scholen om al die extra taken op zich te nemen zijn beperkt, wil tenminste het primaire proces niet in het gedrang komen’, zoals prof. dr. Paul Schnabel, voormalig directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) schreef in zijn voorwoord bij *Grenzen aan de maatschappelijke opdracht van de school. Een verkenning* dat in 2005 werd gepubliceerd.⁷⁵ Dit vraagstuk is verre van opgelost.

Op 6 september 2013 verstuurt een 15-jarige meisje uit Haren, een keurig dorp in Groningen, via Facebook een openbare uitnodiging voor haar *Sweet Sixteen Party*. Merthe nodigt haar 78 vrienden uit en kiest daarbij bewust voor de optie 'openbaar', zodat vrienden introducés kunnen meenemen. Ze hoopt zo van tevoren te weten hoeveel mensen naar haar feestje komen.

Het loopt anders. Een 21-jarige jongen ziet de uitnodiging op Facebook en nodigt vijfhonderd mensen uit. In zeer korte tijd komen daar duizenden mensen bij: de dag na de oproep zijn er al 16.000 aanmeldingen. In overleg met haar ouders verwijderd het meisje haar oproep. Maar het feest leidt al een eigen leven. Via sociale media 'organiseren' andere jongeren los van Merthes verjaardag nieuwe feesten in Haren, met namen als Project X Merthe, Project X Stationsweg en Project X Haren.⁷⁷

Twee dagen voor de verjaardag op 21 september zijn er 250.000 genodigden, waarvan 30.000 aangeven te komen. De familie waarschuwt de politie. Die zet de directe omgeving rond de woning van het meisje af. De familie vertrekt tijdelijk naar een andere locatie. Het gemeentebestuur van Haren doet een oproep om niet naar Haren te komen. Het is te laat. De volgende avond lopen duizenden jongeren door het dorpje. In het begin is de sfeer nog gemoedelijk, maar al snel vernielen groepjes relschoppers uit het hele land auto's en fietsen. Ruiten gaan aan diggelen en een supermarkt wordt geplunderd. Het komt tot vechtpartijen. Omstanders, relschoppers en agenten belanden met snij- en hoofdwonden in het ziekenhuis. Een bejaarde man wordt in zijn woning overvallen en raakt zwaargewond. Om half tien wordt de mobiele eenheid ingezet. Er worden tal van verdachten opgepakt: de meesten van hen zijn tussen de 18 en 19 jaar oud. Elf relschoppers zijn minderjarig.

4. Grenzeloze jeugd?

Over 'Haren' en bingedrinken

Grenzeloos?

'Haren' is voor sommigen het ultieme voorbeeld van de grenzeloosheid van de huidige generatie jongeren. Onderzoekers, opiniemakers en deskundigen als emeritus hoogleraar orthopedagogiek Aryan van der Leij (auteur van *De pretparkgeneratie*) zien in dit incident wat ze al tijden beweren: dat de jongeren van tegenwoordig alleen aan zichzelf denken en doen waar ze zin in hebben. Het egocentrisme van de Nederlandse puber zou eveneens blijken uit een 'onderzoek' waarmee Onderzoeksbureau Motivaction meent de ontwikkeling van de jongste generatie en opvoeders in kaart te hebben gebracht. In het boek *De grenzeloze generatie en de eeuwige jeugd van hun opvoeders*, dat eind 2009 verscheen en gebaseerd is op het opinieonderzoek van Motivaction, geven opiniemakers als Martine Delfos, Micha de Winter en Theodore Dalrymple hun visie op het thema. Ook hun mening is niet mals. Net als de hiervoor genoemde deskundigen vinden zij jongeren 'zelfingenomen'. Ze zouden daarnaast, zo beweren ze, steeds vaker hun opleiding niet afmaken, schulden hebben, te veel alcohol drinken en publiekelijk agressief zijn.

45 jaar geleden

45 jaar voor de rel in Haren – in 1967 – schrikt politieagent Rienk Postma van de chaos die hij aantreft als hij voor het eerst dienst doet in de nacht die voorafgaat aan de TT-races – een jaarlijks terugkerend motorevenement in het Drentse Assen.⁷⁸ Tijdens deze zogeheten *Nacht van Assen* gaat het er weinig zachtzinnig aan toe. 'De opgewonden menigte, hoofdzakelijk bestaande uit opgeschoten jongelui, begon met lege bierblikjes te gooien en verzette zich tegen de politie', zo kopte de *Drentse en Asser Courant* destijds.⁷⁹ Postma's collega krijgt een blikje bier tegen zijn hoofd als hij het verkeer staat te regelen. Hij raakt dusdanig gewond dat hij wordt afgevoerd naar het ziekenhuis.

Het jaar daarop zijn er opnieuw rellen: stenen, bierblikjes, charges en 37 arrestaties. Van de arrestanten is het overgrote deel van buiten de provincie Drenthe. *De Drentse en Asser Courant* schrijft op 29 juni 1968: 'Jeugdige raddraaiers in eigentijdse dracht bekogelden elkaar furieus met platgereden en platgetrapte bierblikjes. En daarmee was ook het hek van de dam – de aangeschoten jongelieden trokken de palen van een spandoek uit de grond en gingen elkaar daarmee te lijf, terwijl tevens de eerste

vitruineruiten rinkelend aan stukken gingen.’

De gemeentepolitie krijgt steun van de mobiele eenheid. Met paarden en traangas proberen de agenten de menigte tot bedaren te brengen. Maar het harde optreden roept alleen maar meer agressie op.

En zo gaat het nog zes jaar door. Elk jaar was er tijdens de *Nacht van Assen* gedonder, liepen dronken jongeren bezopen door de straten en belaagden bevolking en politie. Totdat in 1973 werd besloten om al die duizenden jongeren zoveel mogelijk afleiding te bezorgen. Desnoods met naaktdanseressen uit Duitsland. Die kwamen er en het werd allengs rustiger.⁸⁰

Eeuwenlang

‘Klaagzangen over de losgeslagen jeugd zijn van alle tijden en van alle plaatsen’, schreef columniste en journaliste Elma Drayer in dagblad *Trouw*⁸¹ in een reactie op het boek *De grenzeloze generatie*. Als een van de weinige alerte journalisten had ze de cijfers in het boek doorgespit en geconcludeerd dat de auteurs in feite appels met peren vergelijken. Ze zetten namelijk de opvattingen van hedendaagse jongeren hoofdzakelijk af tegen de opvattingen van twee oudere generaties: grofweg de huidige dertigers en de huidige veertigplussers. ‘Huiveringwekkende’ diagrammen, zo schreef Drayer, moeten bewijzen dat 43 procent van de jongeren het heerlijk vindt om ‘voor de spanning’ soms dingen te doen die ‘tegen de regels zijn’, terwijl dat onder de dertigers bij 26 en onder veertigplussers bij slechts 16 procent het geval is. Maar, zo

meent Drayer, ‘dat veertigers minder dan zeventienjarigen kicken op spanning lijkt me weinig schokkend. Het omgekeerde was pas echt een persbericht waard geweest. Welke doorsnee puber is nu niet voornamelijk bezig met zichzelf en nieuwsgierig naar zijn grenzen?’

Daar zit wat in. Als je de *Nacht van Assen* en Haren analyseert springen er een paar navrante overeenkomsten uit. Zowel in Haren als in Assen bleek alcohol de voornaamste boosdoener. Daar hadden de jongeren in beide gevallen veel te veel van op. En bij beide groepen leek verveling en baldadigheid een cruciale rol te spelen bij de vernielingen.

Nieuw⁸² aan ‘Haren’ was dat de oproep tot feesten en rellen liep via sociale media. Maar verder lijkt de gebeurtenis niets nieuws onder de zon. Al eeuwenlang zoeken pubers en adolescenten grenzen op, duwen er tegenaan en gaan er overheen. Al even zo lang vinden volwassenen dit gedrag ‘vervelend, grenzeloos en verwend’. En minstens zo vaak is het juist deze natuur ‘om ons steeds weer af te zetten tegen de volgende of vorige generatie’, die een gezonde blik vertroebelt, zoals een student SPH opmerkt in een essay in het tijdschrift *SozioSPH*.⁸³

Brave pubers

Want wie naar de cijfers kijkt, ziet dat het allemaal reuze meevalt met onze tieners en pubers. Het gros lijkt juist steeds braver te zijn geworden in de afgelopen decennia. Uit het HBSC-onderzoek van 2013 blijkt

dat sinds 2001 steeds minder 12- tot en met 16-jarigen roken. De daling in het percentage jongeren dat zegt ooit gerookt te hebben en ook de daling in het aantal jongeren dat dagelijks rookt is spectaculair. Het totaal aantal middelbare scholieren dat rapporteert ooit gerookt hebben is gehalveerd van 46 naar 22 procent en het aantal dagelijkse rokers is zelfs afgenomen met ongeveer twee derde, van 13 naar 4 procent. Die neerwaartse trend in roken is bovendien te zien voor alle leeftijden.

Hetzelfde geldt voor het gebruik van cannabis. Nog steeds is cannabis de meest populaire drug onder jongeren en sinds 1996 is het percentage scholieren dat ooit cannabis heeft gebruikt redelijk stabiel, ongeveer één op de vijf leerlingen heeft weleens gebloed.

Maar er werd in 2011 minder gebloed dan in 1996.⁸⁴ Het HBSC-onderzoek van 2013 toont zelfs een sterke daling tussen 2001 en 2013: het aantal jongeren halveerde bijna van 14 naar 8 procent. Opvallend is dat in de laagste leeftijdsgroepen de daling het sterkst is.⁸⁵

We doen het ook goed in internationaal perspectief. Als het gaat om het gebruik van cannabis in 2009 en 2010 door kinderen van 11, 13 en 15 jaar in de afgelopen twaalf maanden, staat Nederland achter Frankrijk, Spanje en Canada, toch landen waar je veel minder snel aan hasj kunt komen.⁸⁶

En eveneens fijn: harddrugs als XTC, cocaïne, amfetamine en vooral heroïne zijn weinig populair onder scholieren. 3,5 procent van de scholieren (1 op de 25) heeft een van deze middelen ooit gebruikt.

Het puberende brein

In 2008 verscheen het boek *Het Puberende brein* van Eveline Crone. Samen met het latere *Wij zijn ons brein* van 'hersenspecialist' Dick Swaab bracht dit een kleine aardverschuiving teweeg. Immers: het werd al wel vermoed, maar nu met tal van bewijzen bevestigd: het gedrag van pubers is te danken aan het anders functioneren of nog niet volgroeid zijn van hun hersenen. Tegelijkertijd gaven de boeken goede inzichten in de schade die berokkend wordt aan de hersenen als tieners – te veel – alcohol drinken. Deze informatie gaf enerzijds meer reden om het experimenteren toe te laten, immers 'die fase hoort erbij'. Anderzijds werd de neiging groter om 'afwijkingen' eerder toe te schrijven aan fysieke gebreken of stoornissen in de hersenen. Meer kennis van het brein van pubers gaf tevens meer munitie aan de voorvechters van een verhoging van de leeftijd waarop alcohol gekocht mocht worden. Per 1 januari 2014 is het verbod op het kopen of bij je hebben van alcohol verhoogd van 16 naar 18 jaar. Het ontrafelen van het puberende brein gaf tevens een andere kijk op het toepassen van het volwassenenstrafrecht op jeugdigen. De kennis over de nog onvolgroeide hersenen wordt door tegenstanders als argument gebruikt tegen de toepassing van dat volwassenenstrafrecht.

Het vaakst hiervan xtc (2,6 procent). Daarna volgen amfetamine (1,8 procent), cocaïne (1,7 procent) en heroïne (0,6 procent).⁸⁷

Alcohol en seks

Volgens het HBSC-onderzoek van 2013 is er in de laatste tien jaar ook een sterk neerwaartse tendens in alcoholgebruik. Het aantal middelbare scholieren dat rapporteerde ooit in hun leven alcohol gedronken te hebben, daalde tussen 2003 en 2013 van 84 naar 46 procent. Vooral in de laatste twee jaar, tussen 2011 en 2013, is een forse afname zichtbaar van 64 naar 46 procent.⁸⁸ Het is opvallend dat deze afname vooral sterk is in de jongste leeftijdscategorieën. De daling in alcoholgebruik is het sterkst onder de jongste groepen van 12-, 13-, en 14-jarigen en minder pregnant onder 16-jarigen.⁸⁹

En dat nette gedrag geldt eveneens voor seks. Vraag het een willekeurige passant op straat en hij of zij zal beamen: de pubers van nu duiken veel vroeger met elkaar in bed. Maar volgens de cijfers uit *Seks onder je 25e*, een groot onderzoek onder ruim achtduizend jongeren tussen de 12 en 25 jaar in Nederland, zijn er maar heel weinig jongeren seksueel actief onder de 14 jaar. Van alle 13-jarigen in de steekproef zei slechts 4 procent weleens geslachtsgemeenschap te hebben gehad. Evenzo is de gemiddelde leeftijd waarop jongeren 'het' de eerste keer met elkaar doen, nauwelijks veranderd. In 2012 had de helft van de jongeren ervaring met geslachtsgemeenschap en/of orale seks vlak na het 17e jaar.⁹⁰ En dat aantal verschilt

nauwelijks van dat in 2005.⁹¹ En ook niet wezenlijk van dat van begin jaren negentig, toen op de leeftijd van 17,4 jaar zo'n 50 procent van de jongeren gemeenschap had gehad.⁹²

Bingedrinken

We lijken het dus op alle fronten eigenlijk wel goed te doen. Toch is er geen reden om tevreden achterover te leunen. Want met het gros van de Nederlandse pubers mag het dan lekker gaan, met een klein deel is dat niet zo. Van de 16-jarige scholieren heeft ongeveer een kwart ooit cannabis gebruikt, maar de groep 'zware gebruikers' – dat zijn de jongeren die het afgelopen jaar dertig keer of vaker cannabis hebben gebruikt – maakt daarvan 15 procent uit.⁹³ En als het gaat om drank, rinkelen de alarmbellen.

Want als de Nederlandse jeugd drinkt, doet ze dat flink. Nederland staat in Europa op de vierde plaats, achter koploper Ierland, Finland en Denemarken als het gaat om eens in de zoveel tijd zeer zwaar drinken. Gevraagd naar het alcoholgebruik op de laatste 'drinkdag', bleken Nederlandse jongeren tussen 12 en 16 jaar, omgerekend naar centiliters pure alcohol, met 6,4 centiliter te behoren tot de acht hoogst scorende landen van Europa.⁹⁴

Vooral 16-jarigen en ouder doen onrustbarend veel aan *binge drinking*: meer dan vijf glazen achter elkaar drinken, soms zelfs dagen achter elkaar.⁹⁵ In 2011 zei zeker een derde van de 16-jarige jongens die meededen aan onderzoek van het Trimbos-instituut elk weekend meer dan tien glazen alcohol te

drinken. Bij zo'n kleine 20 procent ging het zelfs om meer dan twintig glazen. Bij meisjes ging het om respectievelijk ruim 20 en bijna 6 procent.⁹⁶

In het HBSC-onderzoek van 2013 gaf 5 procent van de alcohol drinkende jongeren in de middelbare schoolleeftijd aan zelfs tien glazen op een dag in het weekend te drinken.⁹⁷ Bingedrinken onder de drinkers zou zelfs significant gestegen zijn van 64 in 2003 naar 72 procent in 2013. En er is in geen enkele specifieke leeftijdscategorie een afname in dit bingedrinken te zien.⁹⁸

Sinds 2014 mogen jongeren pas alcohol kopen als ze 18 jaar of ouder zijn. Hoezeer dit het bingedrinken aan banden legt is tijdens het schrijven van dit boek nog niet helder. De laatste cijfers uit 2014 zijn in ieder geval weinig hoopgevend. Begin 2015 meldden het Nederlands instituut voor alcoholbeleid (STAP) en het Nederlands Signaleringscentrum Kinder-geneeskunde (NSCK) dat er in 2014 783 kinderen en jongeren behandeld werden na een spoedopname door overmatig alcoholgebruik. Dat zijn er zeventig meer dan in 2013. Vooral meer kinderen van 13 en 14 jaar belandden in een ziekenhuis.

Seksueel gedrag

Deskundigen geven in ons land al jarenlang voorlichting en trainingen om kinderen weerbaarder te maken tegen seksueel misbruik en grensoverschrijdend gedrag. Toch blijft de groep die problematisch grensoverschrijdend seksueel gedrag vertoont of daar slachtoffer van is,

Dalend aantal tienermoeders

Het aantal tienermoeders is nog niet eerder zo laag geweest, hun aantal daalt al sinds 2001. In 2013 kregen 1.901 meisjes onder de 20 een kind. Dit komt neer op 3,9 geboorten per duizend meisjes, minder dan het jaar ervoor toen het nog om 4,5 geboorten per duizend tienermeisjes ging. De afname is het duidelijkst onder de 19-jarigen, de groep met de meeste geboorten. Maar ook in de andere leeftijdsgroepen is het aantal moeders afgenomen. Zo waren er in 2001 nog bijna 270 geboorten onder meisjes van 16 jaar, in 2013 waren dat er nog maar ruim honderd.

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek (2014). *Jaarrapport 2014: Landelijke Jeugdmonitor*. Den Haag/Heerlen: CBS.

onverminderd groot. En ook dat is alarmerend. De onderzoekers van *Seks onder je 25e* (2012) stelden aan de jongeren één losse vraag over het meemaken van gedwongen seks. 17 procent van de meisjes en 5 procent van de jongens gaf aan wel eens gedwongen te zijn om seksuele dingen te doen die ze eigenlijk niet wilden.⁹⁹ Heel veel gedaald lijkt dat cijfer niet. Begin jaren negentig waren er aanwijzingen dat het ging om ongeveer een kwart van de meisjes en 5 procent van de jongens.¹⁰⁰ En ondanks de vele aandacht die er geweest is voor loverboys zijn er nog opvallend veel incidenten. Althans als je leerkrachten en leidinggevenden aan het middelbaar onderwijs mag geloven. Maar liefst 28 procent meent dat die incidenten regelmatig voorkomen, zo blijkt uit onderzoek van de Radboud Universiteit in 2012.

Nieuwe trends

Er tekenen zich sinds de afgelopen jaren nieuwe trends af, waarvan de gevolgen nog niet eenduidig zijn. Zo drinken scholieren,

zowel op de basisschool als in het middelbaar onderwijs, meer en vaker energiedrankjes. Het gaat daarbij om drankjes die een aantal opwekkende stoffen bevatten die elkaar versterken, zoals cafeïne en taurine.

In 2011 deed het Trimbos-instituut als eerste een groot representatief onderzoek onder jeugdigen waarbij gevraagd werd naar het gebruik hiervan.¹⁰¹ Op de basisschool gaf een op de tien kinderen aan deze drankjes dagelijks te drinken, terwijl dit in het voortgezet onderwijs geldt voor maar liefst een op de zeven. Volgens de onderzoekers is deze trend verontrustend. Het gebruik van dit soort energiedrankjes op deze jonge leeftijd kan schadelijk zijn door het verslavende effect van cafeïne, het effect ervan op de hartslag en hyperactiviteit. In combinatie met alcohol zijn deze drankjes bovendien niet zonder risico's. Door de werking van de opwekkende stoffen in energiedrankjes voel je het effect van alcohol namelijk minder.

En dan is er natuurlijk het internet. Games maar ook sociale media: kinderen en

Minder jongeren voortijdig van school

In 2013 beschikte iets minder dan een op de tien (9,2 procent) van alle 18- tot 25-jarigen niet over een startkwalificatie. Deze jongeren hebben het onderwijs verlaten zonder dat ze minimaal een diploma op het niveau van havo, vwo of mbo niveau 2 (basisberoepsopleiding) hebben behaald. Dit aandeel voortijdig schoolverlaters in Nederland is in de afgelopen tien jaar gedaald; in 2003 beschikte 14 procent van de 18- tot 25-jarigen niet over een startkwalificatie.

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek (2014). *Jaarrapport 2014: Landelijke Jeugdmonitor*. Den Haag/Heerlen: CBS.

jongeren maken er gretig gebruik van. Nieuwe risico's op compulsief en verslavend gedrag liggen daarbij op de loer. Neem internetgokken. De oude fruitautomaat in gokhallen heeft aan populariteit ingeboet. Tussen 1992 en 2011 is de maandprevalentie van spelen op een gokkast of fruitautomaat gedaald van 16 naar 7 procent.¹⁰² Maar dat betekent geenszins dat jongeren niet meer gokken. Dat doen ze wel, maar nu in hun eigen slaapkamer, achter de pc.¹⁰³ Ongeveer 10 procent van de scholieren pokert via internet, 2 procent zelfs dagelijks. Dit is een nieuwe 'zorgelijke' trend, volgens onder meer onderzoekers van het Trimbos-instituut.

Tot slot

Is de constatering dat het niet goed gaat met een deel van de jeugd niet gewoon oude wijn in nieuwe zakken? Misschien. In de jaren negentig geven diverse deskundigen een percentage tussen de 15 en 25 procent van 'bedreigde jeugd'.¹⁰⁴ Dat is twintig jaar later niet veel anders. Net als destijds drinkt, blowt en gokt een klein deel van de Nederlandse jeugd te veel. Nieuw is dat dit eveneens plaatsvindt in andere vormen, waarvan het nog lang niet duidelijk is wat de gevolgen zijn en hoe op de beste manier hulp geboden kan worden. Kortom: uit de cijfers blijkt, dat de jeugd in de kern niet is veranderd. Ze is nog steeds even 'grenzeloos' of 'braaf' als vroeger. Evenzo is de discussie hierover in de kern dezelfde gebleven. 'Optimisten' menen dat de puberteit weliswaar een risicovolle fase is, maar dat experimenteren erbij hoort, en dat

wat meer dan gemiddeld experimenteren niet meteen zegt dat een jongere daarna niet meer op het rechte pad komt. 'Pessimisten' zien het gedrag van jongeren die heviger dan gemiddeld experimenteren vaker als afwijkend.

In 2013 moesten acht bureaus voor de behandeling van dyslexie hun deuren sluiten. Ze zouden zich onder meer schuldig maken aan het geven van onterechte diagnoses.¹⁰⁵ Het schandaal haalde diverse kranten, het Nederlandse publiek reageerde verontwaardigd. Zo niet het steunpunt Dyslexie, een oudervereniging met 20.000 leden. 'Er wordt sowieso te vaak ernstige dyslexie gediagnosticeerd bij kinderen', meldde het steunpunt. 'Dat is namelijk aantrekkelijk voor behandelaars: die slaan daar goed munt uit.'¹⁰⁶

5. De ‘etikettenmachine’

Over meer problematiseren, etiketteren en medicaliseren

Toename

In de afgelopen twintig jaar is het aantal 0- tot 18-jarigen dat gebruikmaakt van de jeugd-ggz fors toegenomen. Dat aantal steeg tussen 2008 en 2010 van ruim 189 duizend in 2008 naar ruim 248 duizend in 2010.¹⁰⁷ Het ging hierbij om eerstelijns psychologische zorg maar ook om tweedelijns psychotherapeutische en psychiatrische behandeling.

Of er daadwerkelijk zoveel meer kinderen met problemen zijn de laatste jaren is nog maar de vraag. Jawel, zeggen sommigen, de tijden zijn veranderd. En dat heeft zijn weerslag op kinderen. Zo zou de groei van het aantal kinderen met emotionele en gedragsproblemen te maken hebben met een afname van het aantal kinderen dat opgroeit met beide biologische ouders.¹⁰⁸

Ander onderzoek onderstreept met name twijfels hieromtrent. Het gebruik is dan

wel gestegen, maar dat wil niet zeggen dat het aantal jeugdigen met problemen er voorheen niet was. Kijk bijvoorbeeld naar het wegwerken van de wachtlijsten in de jeugd-ggz, die vooral in het begin van deze eeuw de ggz en jeugdzorg teisterden.¹⁰⁹ De kinderen die toen nog niet geholpen werden, komen nu wel aan bod.

Er is daarnaast overlap in zorggebruik: kinderen worden regelmatig in meerdere sectoren geholpen of worden van de ene instelling naar de andere doorverwezen, bijvoorbeeld van een instelling voor jeugd- en opvoedhulp naar de jeugd-ggz. Iedere sector heeft bovendien een eigen vorm van rapportage. De cijfers van die sectoren zijn niet zonder meer bij elkaar op te tellen, vooral omdat er geen landelijke registratie van het individuele zorggebruik voor psychosociale problemen is.

Gedragsproblemen onder jongeren van 11 tot 17 jaar

In 2009 vertoonde 13,6 procent van de 11- tot 12-jarigen in het basisonderwijs gedragsproblemen. In het voortgezet onderwijs was dat bij 12,9 procent het geval. Onder jongens van 16 jaar komen gedragsproblemen met 21 procent het meeste voor.

Bron: Nederlands Jeugdinstituut, Dossier Gedragsproblemen. Op NJi.nl: www.nji.nl/Gedragsproblemen

Meer toetsen

Bovendien zien en onderkennen professionals maar ook ouders de problemen tegenwoordig sneller; er wordt eerder en meer getoetst en gemeten, op het consultatiebureau maar ook op scholen. Daar begint het toetsen al in de kleuterklas. In het onderzoeksjournalistiek tv-programma Zembla van 18 april 2013 waarin de groei van kinderen met ADHD (attention deficit hyperactivity disorder) en dyslexie onder de loep wordt gelegd, komt een directeur van een basisschool aan het woord, die al 38 jaar in het vak zit. De

overheid is de afgelopen jaren meer eisen gaan stellen aan de toets-scores van scholen, meent hij. Scholen en kinderen staan hierdoor onder druk waardoor meer kinderen gezien worden als probleem. 'Vandaag de dag ligt er die massieve druk dat er gepresteerd moet worden. Dus is er ook de druk vanuit school om dat heel goed te bekijken en extern onderzoek aan te vragen om precies te weten of wij er alles uit halen wat erin zit. En uit dat extern onderzoek volgt vaak een diagnose: dyslexie, discalculie of ADHD om er een paar te noemen.'¹¹⁰

Een nieuw jeugdstelsel

Het 'oude' jeugdstelsel kende veel problemen. Zo zou het accent te veel op probleemjeugd hebben gelegen en zou de aandacht voor het gewone opgroeien en opvoeden van kinderen en jongeren verhoudingsgewijs gering zijn. Het gevolg is dat er veel geld en aandacht was voor de gespecialiseerde jeugdzorg (de tweede lijn), en weinig voor de kwaliteit van de algemene jeugdvoorzieningen, de preventie en de eerste lijn. Daarnaast waren er zeer veel voorzieningen, verschillende wettelijke kaders en overheidslagen die verantwoordelijk zijn of financieren. Dat zorgde ervoor dat het stelsel weinig transparant was en het doorvoeren van noodzakelijke vernieuwingen over het algemeen moeizaam verliep.

Bovendien was het zorggebruik zorgwekkend gestegen. De vraag naar gespecialiseerde hulp groeide per jaar met ruwweg 10 procent. Epidemiologen stelden dat die stijging niet te verklaren is uit een toename van problemen. Wel was de signalering van problematiek verbeterd. De stijging leek tevens het gevolg van het gebrek aan preventie en eerstelijns hulp, de versnippering en het 'doorschuifmechanisme' in de sector.

Besloten werd om het jeugdstelsel opnieuw in te richten. Enerzijds door de bestuurlijke en de financiële verantwoordelijkheid onder te brengen bij één overheid – de gemeente (de transitie), waardoor het mogelijk zou zijn om een meer samenhangend beleid te voeren. Onder het motto 'beter voorkomen dan genezen' en 'licht waar het kan, zwaar waar het moet' ging ook inhoudelijk het hele stelsel op de schop (transformatie). Per 1 januari 2015 is de nieuwe Jeugdwet van kracht. Daarin wordt tevens gesproken over 'demedicaliseren, ontzorgen en normaliseren'.

Daarnaast is de bespreekbaarheid van problemen toegenomen: er zijn tegenwoordig veel meer tijdschriften, tv-programma's en internetsites over psychische problemen bij kinderen en iedereen kent wel de begrippen ADHD of autisme. Als het gaat om emotionele problemen is bovendien het taboe om ermee naar buiten te komen verminderd en hulpverleners zouden er meer op gespist zijn.¹¹¹ Ouders zouden verder eerder naar de arts gaan bij vragen of problemen. En daar rolt dan vanzelfsprekend ook vaker een verwijzing uit.

Geen spectaculaire groei

Schattingen van gerenommeerde onderzoeksinstituten als het RIVM laten evenwel geen spectaculaire groei van het aantal jongeren met psychosociale problemen zien. Volgens dat instituut had in 2008 circa een op de acht jongeren van 11 tot en met 18 jaar ernstige emotionele problemen, en een op de negen had ernstige gedragsproblemen.¹¹² En dat was twintig jaar geleden niet zo heel veel anders.¹¹³

Ook anderen trekken die conclusies. Autismen komt waarschijnlijk niet vaker voor dan vroeger, meldt het Nederlands Jeugd-instituut op zijn website.¹¹⁴ En dat geldt ook voor ADHD.¹¹⁵ Het is tevens een conclusie van de Gezondheidsraad: 'Uit Nederlands en internationaal onderzoek komen geen aanwijzingen naar voren dat de prevalentie van ADHD toeneemt.'¹¹⁶

Er moet daarbij wel een pas op de plaats worden gemaakt. Het is bijzonder moeilijk om harde cijfers te krijgen over jongeren

die 'in hun ontwikkeling bedreigd zijn'.

De meeste cijfers over het vóórkomen van stoornissen zijn gebaseerd op schattingen. Er is bijvoorbeeld in Nederland nog nooit een groot nationaal onderzoek gedaan naar hoe vaak autisme voorkomt.¹¹⁷ En het is evenmin bekend hoeveel kinderen en jongeren op dit moment ADHD hebben.¹¹⁸

Meer diagnoses

Waar wel harde cijfers over zijn, is het aantal diagnoses. Dat aantal steeg enorm in de afgelopen twintig jaar. De diagnose 'autismespectrumstoornissen' (ASS) wordt tegenwoordig vaker gesteld. En dat geldt ook voor het aantal kinderen en jongeren met ADHD. In 2011 kwamen er ongeveer twee maal zo veel kinderen met ADHD-achtige problemen bij de huisarts als in 2002.¹¹⁹ Dat lijkt een vreemde zaak: terwijl er niet echt meer problemen zouden zijn dan pakweg twintig jaar geleden, krijgen kinderen en jongeren wel vaker een diagnose. Kritische tongen beweren dat dit komt door het 'systeem'. Een kind krijgt pas behandeling als er een diagnose is gesteld. En dus willen ouders die ook graag.¹²⁰ Soms lopen zij al jaren rond met hun hulpvraag, maar krijgen ze geen toegang tot hulp omdat hun kind geen diagnose heeft gekregen. Dit legt een enorme druk op ouders om hun kind van een etiket te voorzien.

Niet dat die diagnose dan per se passend is of terecht. De komst van de commercie in de (geestelijke) gezondheidszorg heeft namelijk gezorgd voor 'perverse prikkels'. Of zoals de Gezondheidsraad, het belangrijkste

adviesorgaan van de regering op het gebied van gezondheid, het formuleert: ‘Het zorg- en onderwijsstelsel heeft met name bijgedragen aan de groei van (hyper)actief, impulsief en ongeconcentreerd gedrag door de introductie van financiële prikkels voor scholen, ouders en behandelaars om aan te sturen op een formele diagnose.’

Er zijn immers diverse pendanten van de hierboven genoemde dyslexie-bureautjes te vinden. In de al eerder genoemde uitzending van Zembla van 18 april 2013 wordt ook Antoinette Schildkamp geïnterviewd, directeur van basisschool ‘het Zeggelt’ in Enschede. Ze wordt overspoeld met brochures, zegt ze. ‘De folders en mailtjes die ik wekelijks binnenkrijg, het is heel erg. Het maakt niet uit welke stoornis of welk probleem een kind heeft, voor ieder probleem is een therapeut te vinden.’

Het hoort erbij

Ontwikkelingspsychologen en andere deskundigen zeggen al jaren hetzelfde: moeilijk gedrag hoort heel vaak bij de leeftijd. In het boek *Opgroeien in Nederland* dat geschreven werd in 1993 menen de auteurs dat veel van de problemen van kinderen en jongeren ‘normale’ en tijdelijke problemen zijn die horen bij het ‘moderne’ leven en bepaalde levensfasen.¹²¹ Grensoverschrijdend gedrag van jongeren, onzekerheid en eenzaamheid, overmatig alcoholgebruik, relatieproblemen of ongevallen in het verkeer zijn min of meer ‘normale’ problemen, waarmee iedereen gedurende zijn of haar leven

wordt geconfronteerd. Vooral pubers en adolescenten lopen daar flink en soms hard tegenaan.

Inderdaad: niet elke druktemaker of puber heeft een gedragsprobleem, relateert de Onderwijsraad in een rapport in 2010. Experimenteel pubergedrag en puberproblemen zoals slechte concentratie zijn van alle tijden. Niet elke puber die de grenzen opzoekt moet daarom als probleem getypeerd worden.

Bezorgde ouders

Toch lijkt de samenleving er nu meer dan vroeger een probleem van te maken, zeker waar het jongens betreft. Historica Angela Crott schetst in haar proefschrift *Van hoop des vaderlands naar ADHD'er* hoe het beeld van jongens in opvoedingsliteratuur in de afgelopen eeuwen is veranderd. En daaruit komt naar voren dat ADHD ‘in de betekenis van Alle Dagen Heel Druk’, en dat we nu bestempelen als afwijkend en lastig, vroeger gezien werd als normaal jongensgedrag.¹²² ‘We moeten uitkijken dat we niet verworden tot hyperouders’, concludeert journalist Anne Elzinga in een artikel in tijdschrift *J/M* in 2010. Ze onderbouwt die waarschuwing door te wijzen op onderzoek waaruit een toename blijkt van het aantal ouders dat zich zorgen maakt over het gedrag of de ontwikkeling van zijn kind: van 58 procent in 2007 naar 72 procent nu.¹²³

Ouders menen eveneens dat hun kroost meer emotionele problemen heeft dan pakweg twintig jaar geleden. Een grote studie over de afgelopen twintig jaar waarbij ouders

Transitie en transformatie

Mede om de geconstateerde groei enigszins te kunnen beteugelen is de jeugdzorg, naast andere regelingen, per 1 januari 2015 overgeheveld naar de gemeenten. De achterliggende gedachte daarbij is dat problemen eerder aan het licht kunnen komen, waardoor verergering in meer gevallen kan worden voorkomen en er volstaan kan worden met (goedkopere) hulp vanuit het voorliggende traject, bijvoorbeeld door voorlichting en lichte hulp vanuit de Centra voor Jeugd en Gezin).

Naast deze transitie wordt er al jaren gewerkt aan een inhoudelijke verandering van de jeugdzorg en -bescherming. Doel hiervan is onder meer om meer kinderen veilig te laten opgroeien door minder dwang toe te passen en meer samen te werken met de ouders van risicokinderen. Om tot dat doel te komen krijgen hulpverleners meer ruimte. Want, zo bleek uit de praktijk, de handelingsruimte van professionals beperken met alsmaar nieuwe regeltjes werkt niet. Binnen diverse professionaliseringstrajecten ging daarom het accent liggen op meer vertrouwen in de professional, die meer op eigen kennis en kunde mocht handelen, mits hij of zij daar dan wel de bewijzen van kon laten zien.

Er is in de afgelopen jaren bovendien meer nadruk gelegd op de zelfredzaamheid en eigen kracht van zowel kinderen als hun ouders. Eigen Kracht-conferenties en netwerkberaden maakten hun opgang. Tegelijkertijd is het besef gerezen dat er altijd gezinnen zijn die het niet alleen redden. En dat – om mishandeling of verwaarlozing te voorkomen – bij een groep van deze mensen ‘zonder dwang ingrijpen’ geen optie is.

moesten aangeven of ze vonden dat hun kinderen van 6 tot en met 16 jaar meer emotionele problemen hadden, laat zien dat ouders zich tussen 1983 en 2003 inderdaad meer zorgen zijn gaan maken hierover.¹²⁴ En die stijging aan zorgen was ook te zien als het ging om angstige of depressieve problemen en lichamelijke klachten en in mindere mate in teruggetrokken gedrag.¹²⁵

Redenen

Er zijn diverse redenen voor de angsten en zorgen van ouders. Meer dan ooit tevoren is er publieke informatie over de ontwikkeling

van kinderen. Symptomen van ADHD of PDD-NOS? Elke ouder vindt het binnen vijf minuten op internet. En dat leidt tot vragen en onzekerheid: mijn kind is zo druk, is het misschien een ADHD'er?

Bovendien is daar de samenleving, die hoge eisen stelt aan ouders en kinderen. ‘De prestatiedruk is toegenomen. Kinderen en jongeren die minder dan gemiddeld presteren, lijken eerder problemen in het functioneren te ervaren’, zoals de Gezondheidsraad het netjes uitdrukt.¹²⁶ Ook lijkt volgens de raad de bandbreedte van wat als ‘normaal’ wordt beschouwd versmald:

afwijkingen van het gemiddelde lijken steeds minder te worden getolereerd.¹²⁷ Het zou allemaal leiden tot de groei van de diagnose ADHD of impulsief en ongeconcentreerd gedrag.

Dit is ook het standpunt van emeritus hoogleraar kinderfysiotherapie Paul Helders. De professor zag jarenlang kinderen in zijn spreekkamer van wie de ouders vermoedden dat er psychisch en lichamelijk iets mee was. Ouders verwachten steeds meer het perfecte kind, meent hij. 'Natuurlijk is er zeker ADHD, dyslexie, DCD, asperger, you name it. It's real, het is geen flauwekul. De vraag is of het er in die enorme omvang is.'¹²⁸

Medicaliseren en etiketteren

En wat dan nog, zou je kunnen denken. Een kind heeft ADHD, krijgt een diagnose en behandeling, het voelt zich er prettiger door, de ouders hebben meer rust, de leerkracht ook. Wat kan dat voor kwaad? Maar die

gedachte is te eenvoudig. Want de oplossing voor gedrags- en aandachtsproblemen wordt niet alleen geboden in de vorm van zorg en hulp, maar ook in de vorm van medicijnen. Het gebruik daarvan is fors toegenomen. Zo is het aantal kinderen dat methylfenidaat (bekend onder diverse merknamen waaronder Ritalin) inneemt tussen 2003 en 2013 verviervoudigd. In 2013 gebruikte bijna 4,5 procent van de 4- tot 18-jarigen methylfenidaat.¹²⁹ En Ritalin kan vervelende bijwerkingen hebben, waaronder slaapproblemen, nervositeit en hoofdpijn.¹³⁰ Daarnaast kunnen dit soort medicijnen dan wel op korte termijn effect scoren, over de lange termijn is de veiligheid noch het effect niet afdoende bekend. Het is bijvoorbeeld absoluut niet bewezen of schoolprestaties gunstig worden beïnvloed door medicijngebruik bij ADHD.¹³¹ Diverse deskundigen lieten daarom de alarmbellen rinkelen in de afgelopen jaren.

Stijging van aantal diagnoses ASS (autismespectrumstoornissen)

Er is in Nederland geen onderzoek gedaan naar hoe vaak autisme voorkomt. In buitenlands onderzoek wordt de prevalentie van stoornissen in het autismespectrum gewoonlijk op 60 tot 100 per 10.000 mensen geschat. Omdat geen verschillen worden gevonden tussen etnische groepen of tussen groepen met een verschillende sociaaleconomische status is er geen reden om aan te nemen dat de prevalentie in Nederland zou afwijken van het buitenland.

Studies uit de jaren zeventig kwamen op een prevalentie van autisme van 2 tot 5 personen per 10.000. Tegenwoordig wordt dus uitgegaan van een hogere prevalentie. Die stijging kan grotendeels verklaard worden door de verruiming van de diagnostische criteria en de opname van Asperger en PDD-NOS in het autismespectrum, een betere onderkenning en een toegenomen bewustwording van autisme. Duidelijk is dat stoornissen in het autismespectrum voor een groot

Er werd gesproken van ‘overdiagnostisering’ en daarmee samenhangend een maatschappelijke trend van (over)medicalisering bij kinderen. Problemen zouden vaker ten onrechte als medische kwesties worden gedefinieerd en navenant behandeld, al dan niet met medicijnen.¹³² Terwijl er lang niet altijd echt wat aan de hand is. ‘Kinderen ontwikkelen zich niet allemaal in hetzelfde tempo’, zegt emeritus hoogleraar kinderfysiotherapie professor Paul Helders in het Zembla-programma *Etiketkinderen*. ‘Helaas krijgen ze niet altijd de tijd om zich op hun eigen tempo te ontwikkelen.’ Met de diagnose ADHD of ASS krijgen kinderen niettemin een etiket voor het leven opgeplakt, een stempel waar ze niet zomaar meer vanaf komen en die nadelig kan zijn voor hun verdere leven. Immers: in een samenleving waar stabiliteit, goede vaardigheden en samenwerking hoog in het vaandel staat, heeft niet alleen een kind maar

ook een volwassene met een stempel bij voorbaat minder kansen.

Tot slot

Geleidelijk aan is er een tegenbeweging aan het ontstaan van ‘normaliseren’ en ‘demedicaliseren’. Het zou een antwoord zijn op de explosieve groei aan diagnoses en (medicamenteuze) behandeling van (gedrags)problemen bij kinderen. Demedicaliseren staat daarbij voor het zoeken van oplossingen buiten het medisch domein. Een aanpassing van de omgeving op school bijvoorbeeld.¹³³

Toch is er ook weerstand. Is ‘normaliseren’ niet hetzelfde als verkapt bezuinigen, vragen criticasters zich af. En betekent ‘normaliseren’ en ‘demedicaliseren’ niet een bagatellisering van de zorgen van ouders? Ouders voelen zich soms miskend. Denkt de overheid nu echt dat ouders hun kinderen voor de lol laten volproppen met pillen?

deel erfelijk bepaald zijn, waarbij de stoornissen vaker voorkomen bij jongens en mannen dan bij meisjes en vrouwen. De verhouding is ongeveer vier op een.

Ongeveer de helft van de mensen met een stoornis in het autismespectrum heeft ook een verstandelijke beperking. Op grond van recent buitenlands onderzoek zouden de verschillende subgroepen van stoornissen in het autismespectrum als volgt verdeeld zijn: circa een kwart klassiek autisme, meer dan de helft PDD-NOS, ongeveer een achtste deel Asperger en de rest de andere twee stoornissen in het autismespectrum.

Bronnen:

- Gezondheidsraad (2009). *Autismespectrumstoornissen: een leven lang anders*. Advies aan ministers en staatssecretarissen van Jeugd en Gezin, VWS, SZW en OCW. Den Haag: Gezondheidsraad.
- Nederlands Jeugdinstituut, Dossier Autisme. Op: [NJI.nl: www.nji.nl/Autisme](http://www.nji.nl/Autisme)

vroeg onder meer Nely Sieffert, moeder van een kind met autisme, zich hardop op Twitter af. En in een column in februari 2014 in *de Volkskrant* fulmineerde columniste Milou van Hintum tegen de destijds aangekondigde bezuinigingen in de jeugd-ggz met de woorden. ‘Ik ben bang dat de meeste mensen zich er helemaal niet van bewust zijn dat er massa’s kinderen (en ouders) zijn die worstelen met ingewikkelde problemen. Dat komt omdat ‘de ADHD’er’ inmiddels model staat voor een kind met een psychische aandoening. En ADHD hoeft je niet serieus te nemen, want ‘een beetje druk zijn is prima’. Op grond van een verkeerd en onvolledig beeld van ADHD wordt deze aandoening gebagatelliseerd, en verliezen in een klap ook alle andere kinderpsychiatrische stoornissen hun ernst en urgentie. ‘Laten die ouders hun kinderen eerst maar eens goed opvoeden!’ En dat is precies wat de overheid ook zegt.’¹³⁴ Maar er klinkt ook instemming. Je kunt onnodig problematiseren en etiketteren tegengaan, door onder meer de bandbreedte van wat ‘normaal’ gevonden wordt te vergroten, menen voorstanders van ‘normalisering’.¹³⁵ ‘Het gemiddelde kind bestaat immers niet. 50 procent van de kinderen zit onder het gemiddelde en 50 procent zit erboven, of het nu gaat om lengte, intelligentie of sociaal gedrag.’¹³⁶

Geertje Seelen herinnert zich de eerste levensjaren van haar inmiddels volwassen zoon Frank nog goed: de onverklaarbare epileptische aanvallen, acute ziekenhuisopnames en de ongekende agressie die haar zoon tegenover andere kinderen tentoonspreidde. Seelen klopte aan bij diverse artsen omdat ze vond dat Frank zich niet normaal ontwikkelde. Hij bleef kwijlen, ook toen hij ouder was, werd maar niet zindelijk en kon zichzelf absoluut niet vermaken. Als Seelen bij de arts kwam kreeg ze steevast te horen: 'Daar groeit hij wel weer overheen.' Of 'Alle kinderen mankeren wel eens wat.' Toen Frank naar de lagere school ging, zeiden de leerkrachten geen last van hem te hebben. Maar thuis had zijn moeder wel altijd problemen met hem. Seelen kon Frank geen moment alleen laten. Pas toen haar zoon 8 jaar oud was, kwam de harde diagnose: Frank had een verstandelijke beperking.¹³⁷

6. Een leven lang?

Over diagnoses en langdurende zorg

Verandering?

Het verhaal van Frank is opgetekend in 2002. Had het evengoed in 2014 kunnen zijn? Ja en nee.

In de tijd dat Frank kind was, was het allang verleden tijd dat mensen met een (verstandelijke) beperking, zoals in de jaren vijftig en zestig, in een instelling buiten de stad woonden, naar school gingen omdat dat zo hoorde, en enkel konden werken in de sociale werkplaats. In die tijd was het al vanzelfsprekend dat er bij jonggehandicapten gekeken werd naar hun persoonlijke ontwikkeling en deelname aan de maatschappij. Ook in 2002 was het overheidsbeleid erop gericht mensen met een verstandelijke beperking meer autonomie te geven. Er moesten meer mogelijkheden

gecreëerd worden om als volwaardig burger deel te nemen aan de samenleving. De inzet was destijds: de-institutionalisering en vermaatschappelijking van de zorg. Uithuisplaatsen van kinderen met een beperking en ze laten opnemen in een inrichting, dat deed je niet, of althans, dat was de allerlaatste optie.¹³⁸

En dat beleid is heden ten dage niet echt wezenlijk anders. Er worden andere woorden en termen gebruikt: ‘zelfredzaamheid’ en ‘participatie’, ‘zo lang mogelijk in de eigen leefomgeving kunnen blijven’. Maar de invulling van die begrippen is grotendeels hetzelfde. Nog steeds vindt de overheid dat jongeren met een beperking zoveel mogelijk thuis moeten wonen en niet in een inrichting, en dat ze zoveel mogelijk moeten deelnemen aan de maatschappij.

Wie en wat in de Wajong

Het aantal jongeren in de Wajong is de afgelopen jaren gestegen. Eind 2013 kregen ruim 86 duizend jongeren een Wajong-uitkering: 49 duizend mannen en 37 duizend vrouwen. Autochtone jongeren ontvangen relatief net iets vaker een Wajong-uitkering dan allochtone jongeren: bijna 3,5 procent van de autochtone jongeren tegen 3,2 procent van de allochtone jongeren. Het kleine verschil komt vooral doordat slechts 2,1 procent van de eerstegeneratieallochtonen een Wajong-uitkering ontvangt.

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek (2014). *Jaarrapport 2014: Landelijke Jeugdmonitor*. Den Haag/Heerlen: CBS.

Aantal kinderen met een beperking

Onderzoekers van het Verwey-Jonker Instituut vonden in 2012 ruim 68.000 kinderen tussen de 0 en 18 jaar met een handicap die zorg of voorzieningen gebruikten als gevolg van hun handicap(s). Dat is circa 2 procent van het totale aantal kinderen (van 0 tot en met 17 jaar) in Nederland, zo schrijven ze in het rapport *Kinderen met een handicap in Tel*. De onderzoekers baseerden deze aantallen op registratiebestanden van onder meer de AWBZ. Naar schatting zijn er dus meer kinderen met een handicap in Nederland. De onderzoekers komen uit op een schatting van minimaal 109.000 kinderen van 0 tot en met 17 jaar met een handicap en maximaal 129.000 kinderen.

Waarschijnlijk zijn er nog meer kinderen die langdurende zorg behoeven. De onderzoekers rekenen kinderen en jongeren met een psychiatrische stoornis niet mee. Er zouden onvoldoende betrouwbare gegevens beschikbaar zijn over kinderen met een chronisch psychiatrische stoornis om deze in een databestand over kinderen met een handicap op te nemen. Wel constateren de onderzoekers dat veel kinderen met autisme tegelijkertijd meer aandoeningen of stoornissen hebben (comorbiditeit). En dat er vooral een grote overlap is met verstandelijke handicap, epilepsie, motorische stoornissen en enkele genetische afwijkingen. Van de groep die de onderzoekers van het Verwey-Jonker Instituut konden onderzoeken, had ruim 90 procent te maken met een enkelvoudige handicap. Het ging daarbij om een verstandelijke handicap (57,4 procent), een lichamelijke handicap (19,6) of een zintuiglijke handicap (13,4). Daarbij gaat het meer om kinderen die niet of slecht kunnen zien of horen, alsmede kinderen met communicatieve beperkingen als gevolg van een medische oorzaak. Van de totale groep had 9,6 procent een meervoudige handicap, vooral combinaties van lichamelijke handicaps en verstandelijke handicaps.

Meer jongens (61,6 procent) dan meisjes (38,4 procent) hebben een handicap. En dat geldt voor alle soorten handicaps, alhoewel bij kinderen met een zintuiglijke handicap de verdeling het minst evenwichtig is (64 procent is jongen, 36 procent meisje). Naarmate de leeftijd vordert, is de verdeling tussen jongens en meisjes overigens wel meer gelijk.

NB: In het rapport *Kinderen met een handicap in Tel* spreken de onderzoekers over een handicap in plaats van een beperking.

Bron: Tierolf, B. & Oudenampsen, D. (2013). *Kinderen met een handicap in Tel. Kerngegevens per provincie, gemeente en wijk*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Minder (financiële) mogelijkheden

Wat wel is veranderd, is de manier waarop ‘we’ deze participatie voor elkaar willen krijgen. De samenleving lijkt anno nu anders tegen kinderen met een beperking aan te kijken. Van jeugdigen waar we met zijn allen zorg voor dragen is het adagium nu veel meer: zelf meedoen aan de samenleving. Participeren is verplicht, maar dan wel met minder professionele hulp en overheidsgelden.

Destijds – twaalf jaar geleden – hadden ouders van kinderen met een beperking volop de mogelijkheid om gebruik te maken van regelingen ter ondersteuning en bevordering van die maatschappelijke participatie. Er was de pgb-regeling, waarbij ouders zelf zorg of vervoer konden inkopen voor hun kind, de rugzakjesregeling en de Wajong, een uitkering voor jongvolwassenen die vanwege hun beperking arbeidsongeschikt zijn.

Maar vooral die regelingen waarbij het ging om financiële vergoedingen, zoals de pgb-regeling en de Wajong, hadden een sterk aanzuigende werking, terwijl er tegelijkertijd geen rem stond op het aantal toewijzingen.¹³⁹ Het gebruik van deze regelingen nam enorm toe.¹⁴⁰ Zo was de Wajong aantrekkelijk omdat er daarbij geen sprake is van een inkomens- of vermogenstoets en de uitkering kan doorlopen tot het 65ste jaar.¹⁴¹ Het aantal jongeren met een Wajong-uitkering steeg sinds de invoering van de Wet in 1998 fors: van 113.530 gebruikers in januari 1998 naar 195.520 per november 2010.¹⁴² De regeling werd veel te duur, zo vonden

politici. Bovendien werkte de Wajong-uitkering in sommige gevallen contra-productief. Waarom zou je immers gaan werken als je een aardige uitkering krijgt? Er kwam daarom een nieuwe Wet Wajong, die weliswaar dezelfde citeertitel had, maar wat anders betekende, namelijk Wet werk en arbeidsondersteuning jonggehandicapten. Met die andere naam was ook meteen duidelijk waar het accent werd gelegd, namelijk niet meer op de dingen die jongeren *niet* meer konden en waardoor ze ongeschikt waren voor arbeid. De nadruk lag op wat *ze wel* konden. Doel van de nieuwe wet was om jongvolwassenen met een beperking meer te laten meedoen en zo het aantal Wajongers te verkleinen. Dat lukte, maar toch vond de overheid dat het aantal nog te groot was. Eind 2012 hadden nog steeds ruim 80 duizend jongeren een Wajong-uitkering. Dat is 3,3 procent van alle jongeren van 15 tot 27 jaar.¹⁴³

In juli 2014 nam de Eerste Kamer de Participatiewet aan. Ook jonggehandicapten vallen onder deze wet. Door de Participatiewet worden werkgevers verplicht om – een bepaald aantal – jongeren met een arbeidsbeperking in dienst te nemen. Per 2015 is tevens de Wajong weer aangepast. Ditmaal heet deze voluit Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong 2015). Deze wet geldt alleen nog voor duurzaam volledig arbeidsongeschikte jonggehandicapten. Het lot van de Wajong trof eveneens de pgb-regeling en andere financiële tegemoetkomingen. Ook die werden uitgekleed. Het

De transitie en langdurige zorg (langdurig of langdurend?)

Op grond van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) zijn gemeenten vanaf 2015 verantwoordelijk voor ondersteuning van mensen met een beperking en het verlenen van langdurige zorg. Het gaat dan om het ondersteunen van de zelfredzaamheid en participatie van mensen met als doel dat ze zo lang mogelijk in de eigen omgeving kunnen blijven.

Op grond van de Wet langdurige zorg (Wlz) is de zorg een verzekerd recht voor kinderen en volwassenen die blijvend zijn aangewezen op permanent toezicht of op 7x24 uur/dag-zorg in de nabijheid. Dit is de zorg voor de meest kwetsbare gehandicapten. Deze wet is de sluitsteen van de hervorming van de langdurige zorg. Volgens de Jeugdwet houden jeugdigen bij wie al voor het 18e levensjaar duidelijk is dat zij op grond van ernstige beperkingen of stoornissen hun verdere leven zorg nodig hebben, aanspraak op de Wlz.

Bron: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2014). *Hervorming langdurige zorg: Naar goede zorg die bij ons past*. Den Haag: Ministerie van VWS.

argument voor het beperken van al deze financiële mogelijkheden was niet alleen dat ze te veel kostten, maar ook dat ze te toegankelijk waren. Sommige problemen die aangepakt werden door professionals, konden best weer, net als vroeger, in het informele circuit worden opgelost.¹⁴⁴

Zorgen

Critici krabben zich achter hun oren over de nieuwe koers. De jeugdigen zelf zijn immers niet veranderd, menen ze. Anno nu hebben jongeren met een beperking en hun ouders dezelfde problemen als Frank en zijn moeder destijds. Maar er wordt wel meer van jeugdigen met een (verstandelijke) beperking geëist. En dat geldt ook – en misschien nog wel meer – voor kinderen en jongeren met een (psychiatrische) stoornis. Die groep is aanzienlijk, en het aantal kinderen dat gediagnosticeerd wordt als hebbende een gedrags- of aandachtstoornis, is groeiende (zie hoofdstuk 5 De ‘etikettenmachine’). Van jongeren van 13 tot en met 17 jaar voldoet 22 procent aan de criteria voor een psychiatrische stoornis. Hieronder vallen angststoornissen, stemmingsstoornissen, gedragsstoornissen, middelengebruik en overige stoornissen (zoals eetstoornissen).¹⁴⁵ De samenleving is sneller geworden, goede communicatievaardigheden staan hoog in het vaandel, zelfredzaamheid lijkt een toverwoord. Zie de sluiting van een groot aantal sociale werkplaatsen in 2015, waar jongeren met een (verstandelijke) beperking konden werken. Deze maatregel is onderdeel van de Participatiewet, waarmee het kabinet

zoveel mogelijk mensen vanuit een uitkering naar een baan wil helpen. Maar is een reguliere baan voor veel van deze jongeren niet te hoog gegrepen? Gaan werkgevers deze jongeren wel aannemen? Nee dus, meent onder meer de voorzitter van de koepel van praktijkscholen. 'En dat wordt dan dus thuis zitten', zoals hij in juni 2014 meldde aan *De Volkskrant*. Praktijkscholen leiden leerlingen op die het vmbo niet aankunnen. Van de bijna 6.000 leerlingen die jaarlijks de praktijkschool verlaten, komt 7 procent terecht in een sociale werkplaats.¹⁴⁶

Een beperking heb je voor het leven. Hetzelfde geldt vaak voor een psychiatrische stoornis. Uit onderzoek van het Trimbos-instituut blijkt bijvoorbeeld dat van de groep jongeren die in de kindertijd of vroege adolescentie ADHD had, 72 procent dit in de volwassenheid nog steeds heeft. Het is niet duidelijk hoeveel jongeren hun stoornissen in de loop van hun leven 'te boven komen' in die zin dat ze zonder zorg en hulp in de samenleving kunnen functioneren. Maar zeker is dat er altijd een groep blijft die ook

na hun 18e nog zorg nodig heeft. Deze groep is tot het graf afhankelijk van medicatie, artsen, hulp- of zorgverleners. De grote vraag is: hoe groot is die groep?

Lvb-jeugd: tussen wal en schip?

Bij de groep kinderen en jongeren met een ernstig tot zeer ernstige beperking is het duidelijk: zij zullen nooit echt op eigen benen kunnen staan. Minder eenvoudig is dat als het gaat om jongeren met een licht verstandelijke beperking; de lvb-jeugd. Jongeren als Janira (17)¹⁴⁷ bijvoorbeeld. Haar ouders waren al bij haar geboorte verslaafd en hadden geen vaste woon- of verblijfplaats. Haar ooms en tantes zorgden voor Janira tot ze 6 jaar was, maar deze situatie werd onhoudbaar. Ze woonde daarna op verschillende plekken en in verschillende woongroepen. Op haar 12e kwam ze terecht in een orthopedagogisch behandelcentrum. Pas toen bleek dat ze licht verstandelijk beperkt is. Dat was nooit echt duidelijk te zien. Haar verstandelijke beperking merk je niet direct; ze is verbaal heel sterk. Mensen

Hoeveel lvb-jongeren?

De diverse definities voor lvb-jeugd maken dat het niet duidelijk is hoeveel jongeren er nu een licht verstandelijke beperking hebben. Sommige onderzoekers komen uit op een aantal van ruim 250.000 kinderen tussen de 5 en 18 jaar oud met een IQ-score van 50-85, een beperkte sociale redzaamheid en bijkomende problemen. In de factsheet jeugd LVB van De Vereniging Orthopedagogische Behandelcentra (VOBC) wordt uitgegaan van ongeveer 450.000 jeugdigen tussen de 0 en 18 jaar met een IQ-score tussen 50 en 85, circa 15 procent van alle jeugdigen in Nederland.

overschatten én overvragen haar daardoor snel.

Het verhaal van Janira staat niet op zichzelf. Nogal eens komt een licht verstandelijke beperking pas aan het licht als het al te laat is. Als het kind al wat op zijn kerfstok heeft, door de politie is opgepakt en een jeugd-reclasseringsmaatregel krijgt. Dan blijkt dat deze jongere een laag IQ heeft, maar vaak ook dat hij of zij nooit hulp heeft gehad, en dat soms ook nog nooit onderkend is dat hij of zij een beperking heeft. Dergelijke jongeren zijn er tussendoor geglipt, ook in het onderwijs. Ze zijn daar letterlijk zoek geraakt.¹⁴⁸ Ook Janira laat zich makkelijk op sleeptouw nemen door ‘verkeerde vrienden’. Dat leverde haar al eens een taakstraf op, voor winkeldiefstal.

Laat ontdekt

Het is algemeen geaccepteerd dat als je vroeg adequate hulp biedt, zwaardere problemen beter voorkomen kunnen worden. Dat is zeker zo bij diverse (psychiatrische) stoornissen. Psychische klachten tijdens de jeugdjaren vormen vaak een zeer belangrijke voorspeller voor problemen later. En niet behandelen is riskant. Daar wordt het probleem niet zelden erger door. Als het gaat om de groep lvb-kinderen, is de diagnose helder: die beperking zelf zal levenslang blijven. Maar ook daar kunnen escalaties en bijkomende problematiek voorkomen worden als een beperking vroeg herkend wordt. Vroege herkenning zet zoden aan de dijk voor de langere termijn. Lvb-jongeren zijn namelijk

significant aanwezig in de criminaliteit, onder het aantal schooluitvallers, in de werkloosheidstatistieken en de jeugdzorg.¹⁴⁹ Toch is het lastig een diagnose te stellen bij een verstandelijke beperking. De beperking wordt meestal pas vrij laat ontdekt. En dat is niet zo vreemd. In tegenstelling tot lichamelijke handicaps die vaak al in de eerste levensjaren zichtbaar zijn, zorgt een verstandelijke beperking in die eerste levensfase nog niet voor zoveel problemen. De diagnose is daarom vaak pas te stellen vanaf het 6e levensjaar¹⁵⁰, of zelfs later, zie het voorbeeld van Frank. In de gezinnen van deze kinderen spelen bovendien vaak zo veel andere problemen dat het niet direct opvalt dat een kind een laag IQ heeft en zich op sociaal gebied minder goed ontwikkelt. Het is nu bijzonder twijfelachtig of Janira ooit zelfstandig zal kunnen wonen. Net als Frank. Wellicht was dat anders geweest als ze eerder de juiste hulp hadden gekregen.

Definitieprobleem

Mocht de beperking wel bijtijds ontdekt zijn, dan speelt er een cruciaal ander probleem. Er is namelijk een diagnose nodig om hulp en begeleiding te krijgen. Maar wat is een licht verstandelijke beperking en wanneer heb je die? Er bestaat nog steeds geen eenduidige definitie voor een licht verstandelijke handicap of beperking. In het rapport *Kinderen met een handicap in tel* spreken de onderzoekers over een handicap in plaats van een beperking. De gedachte hierachter is dat je als buitenstaander niet kunt uitmaken of iemand daadwerkelijk beperkt is in

zijn functioneren. De VOBC (een samenwerkingsverband van instellingen voor behandeling en begeleiding van kinderen en jongeren met een licht verstandelijke beperking en gedragsproblematiek) heeft het dan weer wel over kinderen met een licht verstandelijke beperking.

En wat is nu de hoogte van het IQ dat bij een lvb-kind of -jongere hoort? De meeste deskundigen zijn het erover eens: een kind met een cognitieve ontwikkeling die zich uit in een IQ-score tussen de 50 en 70 heeft een (licht) verstandelijke beperking. Maar hoe zit dat met kinderen met een IQ-score tussen de 70 en 85 (kinderen die dan vaak zwakbegaafd worden genoemd)? Behoren die tot de groep lvb'ers? En kunnen ze ook gebruikmaken van de zorg voor die groep? Ja, zeggen deskundigen, mits er tevens psychosociale problemen zijn, aanpassings- en/of gedragsproblemen. Ofwel: hoe goed kunnen deze kinderen lezen en schrijven, hoe goed zijn ze in het oplossen van sociale

problemen, kunnen ze omgaan met geld en met een mobiele telefoon, kunnen ze zelf de weg vinden in het verkeer?¹⁵¹ Maar wat is in deze context 'goed genoeg' en wie bepaalt dat?

Tot slot

Er zullen altijd kinderen zijn die hun leven lang zorg nodig hebben. Voor die groep lijkt minder plaats te zijn dan voorheen. De groep die langdurige zorg krijgt, is volgens de politiek te groot. De laatste jaren worden er diverse pogingen gedaan om die groep kleiner te laten worden, maar kan dat wel? De ouders van kinderen die langdurende hulp nodig hebben, maken zich dan ook zorgen over de huidige trend van demedicalisering en 'ontzorging' die is ingezet. Zal hun kind straks nog wel voldoende hulp en ondersteuning krijgen?

Harde dobber voor ouders

Ouders met een zorgintensief kind hebben het zwaar, zo blijkt uit een quickscan van het Nederlands Jeugdinstituut uit 2014. 81 procent van de ouders met een zorgintensief kind geeft aan dat zij tijdens de zoektocht naar een diagnose geen hulp voor henzelf hebben ontvangen. En één op de vijf ouders (19 procent) weet helemaal niet waar ze terecht kan voor ondersteuning. Opvallend is dat 60 procent van de ouders ooit overspannen is geweest of een burn-out heeft gehad en 42 procent door de komst van het zorgintensieve kind relatieproblemen kreeg.

Bron: Okma, K., Naafs, L., Vergeer, M. & Berns, J. (2014). Quickscan naar de ondersteuningsbehoefte van zorgintensieve gezinnen. Visiedocument. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

In het boek *Opgroeien in Nederland*¹⁵⁴ dat in 1993 verscheen schrijven de auteurs over de stijgende criminaliteit van 'onze jeugd'. Vanaf de Tweede Wereldoorlog tot 1982, het 'topjaar van jeugdige delinquentie', zou die sterk zijn toegenomen. In het boek halen de auteurs ook onderzoeken aan waarbij de jongeren zelf aan het woord kwamen. Wat kon nu volgens hen echt niet door de beugel? Daarbij scoorde zwartrijden het hoogste, gevolgd door het bekladden en vernielen van objecten, winkeldiefstal, maar ook brandstichting en iemand lastig vallen. 'Ongeveer een kwart van alle jongeren maakt zich met een zekere regelmaat schuldig aan verschillende overtredingen', zo schrijven de auteurs. 'Maar het voert echter veel te ver om dat kwart als 'crimineel' of 'gevaarlijk' af te schilderen. Zo betreft 80 procent van alle winkeldiefstallen artikelen met een waarde van minder dan f 10,-. Zwaardere delicten als inbraak, heling en geweldpleging zijn relatief zeldzaam.'

Bovendien gaat die fase van kleine criminaliteit vaak weer over als jongeren ouder en verstandiger zijn. De druk van vrienden om stoer te doen neemt af, het 'brengt geen verhoging van de status meer met zich mee om dingen te vernielen of te stelen of anderen lastig te vallen. De piek van jeugdcriminaliteit ligt rond het 16e levensjaar. Daarna neemt het aantal delicten gestaag af.'¹⁵⁵

7. Crimineel of ondeugend?

Over kattenkwaad en strafbare feiten

Stijging aantal crimineeltjes?

In de 21e eeuw wordt eveneens snel geroepen dat de criminaliteit onder jongeren zou zijn toegenomen. De boefjes zouden bovendien steeds jonger hun slag slaan. Vooral jongens van Marokkaanse komaf krijgen er in deze context van langs.

De cijfers geven een genuanceerder beeld. Procentueel gezien is het maar een heel kleine groep die zich schuldig maakt aan het plegen van criminele feiten. In 2008 bijvoorbeeld werden in totaal 28.590 minderjarige verdachten aangehouden. Dat is 'slechts' 3 procent van alle 12- tot en met 17-jarigen die in de Gemeentelijke basisadministratie (GBA) staan geregistreerd. Bovendien daalt de jeugdcriminaliteit al sinds 2007. In dat jaar werd 3,7 procent van de jongeren tussen 12 en 25 jaar aangehouden als verdachte, in 2012 was dat 2,5 procent. Dat waren bijna 75 duizend jongeren. Dit zijn zowel jongeren die door de politie zijn geregistreerd en tegen wie een proces-verbaal is opgemaakt, als minderjarigen die in verband met een misdrijf zijn doorverwezen naar Halt.¹⁵⁶

Meiden meer crimineel

Nog steeds zijn jongens veruit in de meerderheid als het gaat om het plegen van misdrijven, maar ook steeds meer meisjes

gaan het verkeerde pad op.¹⁵⁷ Ten opzichte van 1996 was in 2007 het percentage meisjes dat door de politie is aangehouden toegenomen met 99 procent. Bij minderjarige meisjes gaat het in de meeste gevallen om een vermogensdelict, vooral diefstal. Gewelddelicten en delicten in de categorie vernieling en openbareordedelicten komen minder vaak voor bij meisjes.

Maar ook dat is aan het veranderen. In 2011 was het percentage jongens dat werd aangehouden wegens een vernieling of openbareordedelict nog steeds vele malen hoger – zes keer – dan het percentage meisjes. Toch is juist het percentage meisjes dat werd aangehouden op verdenking van een delict in de categorie vernieling en openbareordedelicten de afgelopen jaren het sterkst gestegen, met maar liefst 152 procent.¹⁵⁸

Je zou denken dat meiden dus meer delicten plegen dan vroeger, maar dat hoeft niet per se. Je zou die stijging ook kunnen verklaren uit het beleid ten aanzien van het aanhouden en opsporen van vrouwelijke verdachten. Dat kan strenger zijn geworden, of zich meer zijn gaan richten op typen delicten die relatief vaak door meiden worden gepleegd. Vanaf 2003 werd bijvoorbeeld vanuit de Nederlandse regering sterk ingezet op het

terugdringen van overlast door jongeren, wat mogelijk terug te zien is in de stijging van het aantal aanhoudingen van meisjes op verdenking van een openbareordedelict. Anderzijds zou er tevens sprake kunnen zijn van flinke onderrapportage. Bijna 38 procent van de meisjes geven in zelfrapportages aan een delict te hebben gepleegd, terwijl nog geen 1 procent van de meisjes als verdachte is aangemerkt.¹⁵⁹ Dit laat zien dat de politie mogelijk slechts zicht heeft op een klein deel van de criminaliteit die door meisjes wordt gepleegd. En de overgrote rest – het zogeheten *dark number* – niet boven water komt.¹⁶⁰ Anderzijds gaat het nog altijd om zelfrapportages en geen harde feiten.

Zwaardere straffen?

Tijdens Koninginnenacht 2008 sloeg een 16-jarige jongen in Zaamslag een 56-jarige postbode op het hoofd met een klauwhamer. Door die klap liep de postbode dusdanig ernstige hersenschade op, dat hij twee dagen later overleed. De gebeurtenis zorgde voor een schok in de samenleving. De verontwaardiging was groot, vooral nadat de rechtbank de jongen niet – zoals het Openbaar Ministerie wilde – veroordeelde tot vijf jaar celstraf volgens het meerderjarigenstrafrecht, maar tot twee jaar jeugd detentie. De rechter vond dat de jongen niet van plan was geweest te doden. Hij had zich in een dronken bui mee laten slepen door de chaos en de onrustige meute dronken jongeren in het dorp. Een fenomeen dat ‘past bij de leeftijd van de verdachte die nog midden in zijn ontwikkeling staat’.¹⁶¹

Het was de opstap voor het instellen van het adolescentenstrafrecht, een nieuwe vorm van strafrecht uit de koker van voormalig staatssecretaris van Veiligheid en Justitie Fred Teeven, die – destijds als Tweede Kamerlid – na de moord op de postbode te berde bracht dat ‘onze samenleving er genoeg van heeft dat 15-jarige moordenaars er met maximaal twee jaar cel vanaf komen’.¹⁶²

De wet die dit adolescentenstrafrecht mogelijk maakte, werd midden 2013 door de Tweede Kamer aangenomen. Volgens voorstanders kan er met dit recht slimmer en effectiever ingegrepen worden bij delictgedrag van jongeren van 16 tot en met 23 jaar. Het geeft meer mogelijkheden om een jongere onder het volwassenenstrafrecht te berechten, de sancties in het jeugdstrafrecht worden ermee verzaamd en er komt meer ruimte om jongeren in nachtdetentie of in een Justitiële Jeugdinrichting te plaatsen.

Verharding

In de afgelopen twintig jaar is het jeugdstrafrecht diverse malen aangepast. Die aanpassingen gingen immer gepaard met veel commotie en discussie tussen enerzijds aanhangers van de ‘harde aanpak’, en anderzijds de mensen die geloven in meer preventie, behandeling en minder opsluiting van jongeren.

In de afgelopen jaren was er vooral veel te doen rondom het eerder genoemde adolescentenstrafrecht. Voorstanders meenden dat er nu eindelijk wat gevonden was voor die groep zware jonge criminelen

die nogal eens met een te lichte straf weg zouden komen. Maar critici, waaronder de Raad voor Strafrechttoepassing en Jeugdbescherming en de Kinderombudsman, vroegen zich af of er 'straks wel voldoende rekening zal worden gehouden met de ontwikkelingsfase van jongeren'. Zij wezen erop dat 'de opvoedkundige grondslag als leidend beginsel van het jeugdstrafrecht wordt losgelaten en noties als vergelding en veiligheid gaan overheersen'.¹⁶³

Ze kregen bijval van anderen. Die wezen erop dat de mogelijkheden voor een hardere aanpak er al waren. Kijk bijvoorbeeld naar de zaak van Murat D. die in 2004 op 16-jarige leeftijd de conrector van zijn school, het Terra College, doodschoot.¹⁶⁴ De jongen werd ondanks zijn leeftijd volgens het volwassenenstrafrecht veroordeeld tot vijf jaar cel en tbs.

'Kattenkwaad' als strafbaar feit

In 1982 werd bureau Halt opgericht, waarbij Halt staat voor *Het ALternatief*. De organisatie coördineerde taakstraffen voor jongeren die zich niet aan de wet hielden, maar geen ernstig strafbaar feit pleegden. Voorbeelden van dit soort overtredingen zijn het kapot trappen van bushokjes en bekladden van muren. Het idee achter Halt is het volgende: het opzoeken van grenzen en experimenteren hoort bij de puberteit. De omgeving van die pubers kan daar echter – flink – last van hebben. Door direct en op een grondige manier in te grijpen, kun je voorkomen dat gedrag van kwaad tot erger gaat. En zo kan crimineel gedrag zo vroeg mogelijk gestopt worden.

Nieuw aan Halt was dat jongeren niet meteen een strafblad kregen, die hen hun hele leven zou achtervolgen. Met Halt kregen ze de kans om hun strafbare gedrag recht te zetten zonder in aanraking te komen met Justitie. Halt bleek een succes. Sinds de oprichting groeide het aantal bureaus tot er zowat in elke regio een te vinden was. Vanaf 1995 is er sprake van een landelijk dekkend netwerk van Halt-bureaus.

Het aantal Halt-verwijzingen groeide in de loop der jaren spectaculair. Van 1.184 in 1987 tot 22.756 in 1999.¹⁶⁵ Die stijging hing volgens onderzoekers waarschijnlijk samen met de groei van het aantal Halt-bureaus. Maar ook met een andere aanpak van crimineeltjes door de politie. Want die zou veel vaker direct naar Halt verwijzen. Wat echter vooral het aantal Halt-straffen deed stijgen, was de uitbreiding van wat in jargon 'Halt-waardige feiten' worden genoemd (zie kader pagina 66). Aanvankelijk was het niet duidelijk welke trend hiermee werd ingezet: een hardere aanpak van jeugdigen die over de schreef gaan, of het juist 'lichter maken' van zwaardere overtredingen. In 2001 verscheen een studie van het Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatiecentrum (WODC),¹⁶⁶ waarvoor diverse betrokkenen werden geïnterviewd. Destijds kon het nog twee kanten op. In de studie wordt een raadsmedewerker geciteerd, die meent 'dat de indruk bestaat dat Halt steeds zwaardere delicten krijgt oftewel: dat zwaardere delicten steeds lichter worden gestraft.' Maar het omgekeerde gebeurde ook: het aantal Halt-straffen zou

Halt-jongeren: minder misdrijven, meer overtredingen

Een Halt-afdoening kan alleen worden toegepast als het gaat om een niet al te ernstig strafbaar feit. Bovendien mag de minderjarige verdachte niet eerder in aanraking geweest zijn met de politie en moet hij of zij het gepleegde feit hebben bekend. In het 'Besluit aanwijzing Halt-feiten' is omschreven welke delicten in aanmerking komen voor een afdoening via Halt. Zwaardere mishandeling en verboden wapenbezit horen daar bijvoorbeeld in principe niet bij. In 2012 werden er 17,5 duizend jongeren van 12 tot 18 jaar door de politie naar Halt verwezen, dat is 1,4 procent van deze leeftijdsgroep. Iets meer dan een kwart hiervan was een meisje. De jongeren werden naar Halt verwezen vanwege een overtreding (zoals baldadigheid of spijbelen) of een lichtere vorm van criminaliteit (zoals vernieling of diefstal).

Ten opzichte van het piekjaar 2007 is het aandeel jongeren met een Halt-verwijzing gedaald. Er waren minder verwijzingen voor misdrijven, maar juist meer voor overtredingen. In 2007 kwam 1 procent van de jongeren wegens een misdrijf met Halt in aanraking, in 2012 was dit bijna gehalveerd. Bij Halt-misdrijven gaat het in twee derde van de gevallen om een vermogensdelict (zoals diefstal) en in bijna een kwart van de gevallen om vernieling en verstoring van de openbare orde. Het percentage jongeren dat voor een overtreding naar Halt werd verwezen is licht toegenomen: van 0,6 procent in 2007 naar 0,8 procent in 2012. De overtredingen hebben voor een belangrijk deel te maken met baldadigheid en schoolverzuim (elk ongeveer 30 procent) en vuurwerk-overtredingen (bijna 20 procent). De stijging van het aantal jongeren dat met Halt in aanraking komt vanwege een overtreding komt hoofdzakelijk doordat sinds 2007 het aantal verwijzingen in verband met schoolverzuim sterk is toegenomen. Deze overtredingen – drieduizend in 2012 – worden pas sinds 2007 als zodanig geregistreerd.

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek (2014). *Jaarrapport 2014: Landelijke Jeugdmonitor*. Den Haag/Heerlen: CBS.

zijn gestegen omdat jongeren die voorheen een *politiesepot* kregen opgelegd, nu naar Halt werden verwezen. Althans, zo meldde onder meer een medewerker van de politie. In dat laatste geval zou er sprake zijn van een hardere aanpak dan voorheen.

Meer dan tien jaar later lijkt die laatste visie te prevaleren boven de eerste: overtredingen die voorheen zo licht waren dat ze niet gemeld werden of werden geseponeerd, komen nu terecht bij bureau Halt. Wie vuurwerk afsteekt na de toegestane tijden kan een Halt-straft krijgen, evenals jongeren onder de 16 jaar die dronken over straat zwalken. Vanaf 2010 kunnen ook notoire spijbelaars op een Halt-straft rekenen. Vanaf 9 uren verzuim of vanaf 12 keer te laat komen, verwijzen leerplichtambtenaren naar Halt.

In 2010 werd de Halt-straft zelf aangescherpt: die bestaat sindsdien uit drie gesprekken, het maken van een leeropdracht, het aanbieden van excuses en het betalen van de schade. Afhankelijk van de strafmaat komt daar nog een werkstraft bij.

Critici schudden het hoofd. Daar waar spijbelen, een vuurtje stoken of ‘graffitikunst’ maken in de jaren negentig nog gezien werd als iets dat bij het gedrag van pubers hoort, is de kans nu groot dat dit soort ‘kattenkwaad’ als een misdrijf wordt gezien. Ze menen tevens dat de Halt-straffen het daadwerkelijke criminele gedrag van jongeren vertroebelen. Immers: kijk naar de cijfers van 2012. Toen waren er 17.606 verwijzingen, waarvan zeker 2.922 voor een overtreding van de Leerplichtwet.¹⁶⁷

Een kwart van de jongeren komt elk jaar bij Halt terecht wegens een ‘vuurwerkdeliict’.¹⁶⁸ Zaken waarvan je je kunt afvragen of dat wel ‘misdrijven’ zijn of dat je eerder kunt spreken van een op overdreven angst gestoelde criminalisering van de jongerencultuur.

Tot slot

Zijn jongeren criminelier geworden? De cijfers laten dit niet eenduidig zien. Wel wordt er op een andere wijze naar overtredingen gekeken. Kattenkwaad – een vuurtje stoken of een ruit kapot trappen – is in de loop der jaren gecriminaliseerd. Het lijkt alsof meiden meer vernielingen of verstoringen van de openbare orde op hun kerfstok hebben. Maar dat hoeft niet per se. Ze kunnen de afgelopen jaren ook eenvoudigweg meer gepakt zijn.

Hebben allochtone jeugdigen meer problemen omdat ze allochtoon zijn? Deze vraag is de afgelopen decennia aanleiding geweest voor tal van onderzoeken en discussies. De bevindingen waren niet eenduidig. Dan weer bleek uit onderzoek dat etniciteit wel een rol speelt als probleemvoorspellende factor. Dan weer dat het toch vooral de sociaaleconomische situatie en het lage opleidingsniveau zijn, die maken dat jongeren meer risico's lopen.

8. Het ligt aan je afkomst

Over etniciteit als probleemvoorspellende factor

De cijfers

Kun je spreken van een echt significant verschil tussen allochtone en autochtone kinderen? Nee en ja. Zo komen er uit zowel het HBSC-onderzoek van 2009 als dat van 2013 op diverse punten verschillen naar voren. Allochtone jongeren in het voortgezet onderwijs geven aan minder gemakkelijk met hun ouders over hun zorgen te praten dan autochtone jongeren.¹⁶⁹ Daarnaast pesten ze vaker dan autochtone jongeren, zowel in het basis- als het voortgezet onderwijs, en ze worden minder vaak zelf gepest.

Er is onderscheid als het gaat om gezondheid. In 2010 had ongeveer 19 procent van alle allochtone jongeren in het voortgezet onderwijs overgewicht. Ter vergelijking: bij de autochtone groep ging dit om 11 procent.¹⁷⁰ Vooral Turkse kinderen doen het in dit opzicht niet goed. Een onderzoek van de gemeente Den Haag gaf aan dat er in die gemeente een significant verschil was tussen Turkse en Nederlandse kinderen. Overgewicht en obesitas kwamen voor bij 16 procent van de Nederlandse en maar liefst bij 41 procent van de Turkse kinderen.¹⁷¹ Ook in hun mediagedrag verschillen allochtone jongeren enigszins van autochtone jongeren. Allochtone leerlingen in zowel het basis- als voortgezet onderwijs besteden vaker

minstens 3 uur per dag meer aan internetten, chatten en dergelijke dan hun autochtone leeftijdgenoten.¹⁷²

Minder alcohol

Allochtone jongeren drinken minder. Dat heeft veelal te maken met de islamitische achtergrond van veel van hen: alcohol drinken past volgens veel moslims niet bij hun geloof. Ook bij het gebruik van harddrugs en paddo's zouden er verschillen te zien zijn tussen de diverse etnische groepen. Volgens het laatste onderzoek van het Trimbos-instituut in 2011 lijkt er een samenhang te zijn tussen ervaring hebben met harddrugs en/of paddo's en etnische afkomst.¹⁷³ Vooral Surinaamse scholieren hebben meer ervaring met het gebruik van heroïne, cocaïne en paddo's dan autochtone leerlingen. Marokkaanse leerlingen scoren dan weer relatief laag als het gaat om het gebruik van XTC, heroïne en paddo's. Allochtone jongens hebben vaker seks op jonge leeftijd dan autochtone jongens, zo blijkt uit het grootscheepse onderzoek 'Seks onder je 25e'. Nederlandse jongens hebben over het algemeen minder ervaring met verdergaande vormen van seks met een partner dan Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse jongens. Maar jonge allochtone

meisjes lijken juist helemaal onervaren. Zij hebben veel minder ervaring met seks dan hun autochtone leeftijdgenoten.¹⁷⁴ Net als bij het gebruik van alcohol lijkt het erop dat religie hier een cruciale rol speelt. Vooral Turkse en Marokkaanse meisjes hebben weinig ervaring met verkering, soloseks en seks met een partner.¹⁷⁵ En die meiden zijn vaak moslim. Bij de groep jongens speelt religie nauwelijks een rol.¹⁷⁶

Overeenkomsten

Er zijn minstens zoveel overeenkomsten als verschillen tussen allochtone en autochtone jongeren. Allochtone jongeren die *wel* drinken doen niet onder voor Nederlandse jongeren: ze slaan net zoveel glazen achterover. Als ze roken en blowen doen ook beide groepen dat evenveel.¹⁷⁷ Het al dan niet hebben van vrienden en het contact met vrienden hangt niet samen met de etnische afkomst, het schoolniveau en de gezinssituatie van de jongere. En allochtone jongeren voelen zich ook niet minder gelukkig dan autochtone jongeren.

Opleidingsniveau

Er is dan ook geen hard bewijs dat etniciteit een echte voorspeller is van moeilijkheden. Het verschil tussen jongens en meisjes of het opleidingsniveau van de jongeren en hun ouders lijkt een veel grotere voorspeller. Vmbo-scholieren roken en drinken meer en vaker dan havo- en vwo-leerlingen. Ofwel: hoe lager de opleiding, hoe meer en vaker er gerookt, geblowd en gedronken wordt.¹⁷⁸ Bovendien is de neiging van jongeren uit het laagste kader van het vmbo om te

experimenteren met harddrugs groter dan bij pubers van de havo of het vwo. Deze groep scholieren lijkt minder geremd te zijn in het gebruik van deze middelen. Hetzelfde geldt voor compulsief internetgebruik, poken via internet en gebruik van energiedrankjes, ook in combinatie met alcohol.¹⁷⁹

Er zijn grote verschillen in seksuele activiteit tussen leerlingen van de verschillende schoolniveaus. Vmbo-leerlingen van de beroepsgerichte (vmbo-b) en theoretische (vmbo-t) leerwegen hebben de meeste ervaring met seksuele gemeenschap (15-16 procent), terwijl slechts 6 procent van de havo-leerlingen en 4 procent van de vwo-leerlingen ooit seks heeft gehad.¹⁸⁰ De leeftijd waarop jongeren voor het eerst seksuele gemeenschap hebben, verschilt ook tussen de schoolniveaus. Meer leerlingen in het vmbo hebben het al op een jonge leeftijd voor het eerst gedaan (11-12 procent in of vóór het 14e jaar) dan havo- en vwo-leerlingen, met de vwo-leerlingen als hekkensluiters (3 procent in of vóór het 14e jaar).¹⁸¹

De welvaart van een gezin is eveneens een goede voorspeller voor mogelijke problemen in de toekomst, evenals het opgroeien in een onvolledig gezin. Volgens het laatste HBSC-onderzoek in 2013 drinken jongeren uit welvarende gezinnen bijvoorbeeld vaker maandelijks alcohol dan jongeren uit minder welvarende gezinnen. En opgroeien in een onvolledig gezin blijkt een risicofactor te zijn voor roken, drinken en blowen in de zin dat jongeren uit dit type gezin dit meer doen, vergeleken met jongeren die opgroeien in een volledig gezin.

Lagere schoolprestaties

Je zou op basis van bovenstaande cijfers denken dat etniciteit er niet of nauwelijks toe doet. Maar dat is nog maar de vraag. Niet-westerse allochtone leerlingen doen het immers al jaren minder goed dan autochtonen en westerse allochtonen. Alhoewel hun opleidingsniveau geleidelijk aan stijgt, zijn zij nog steeds vaker lager opgeleid dan andere bevolkingsgroepen.¹⁸² Aan het eind van de basisschool scoort die eerste groep gemiddeld lager dan de andere twee groepen. Leerlingen met een niet-westerse allochtone achtergrond gaan bovendien duidelijk minder vaak naar de havo of het vwo dan autochtone leerlingen. Van het totaal aan niet-westerse allochtone

jongeren zat 33 procent in 2014 op de havo, het vwo of in een gemeenschappelijk leerjaar, tegen 49 procent van de autochtonen. Bovendien zijn jongeren van niet-westerse allochtone herkomst vaker voortijdig schoolverlater dan autochtone jongeren.¹⁸³ Is die minder florissante schoolcarrière dan toch te wijten aan hun afkomst? Sommigen menen dat etniciteit en misschien nog meer de cultuur en taalachterstand integratie en dus betere schoolresultaten tegenhoudt. Immers: de ouders van allochtone leerlingen beheersen de Nederlandse taal wat minder goed dan Nederlandse ouders. Daardoor zouden hun kinderen vaker een taalachterstand hebben. Bovendien zou vooral bij moslimmeiden meer de nadruk

Cijfers niet-westerse allochtonen

Onder de term 'allochtoon' vallen westerse allochtonen (Bulgaren, Roemen, Polen et cetera) en niet-westerse allochtonen. Niet-westerse allochtone jongeren hebben ten minste één ouder die is geboren in Afrika, Latijns-Amerika, Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije. Meestal is dit het geval bij: Turkse, Marokkaanse en Surinaamse of Antilliaanse jongeren.

Anno 2014 telde Nederland bijna 5 miljoen inwoners jonger dan 25 jaar. Een kwart van alle jongeren, in totaal 1,2 miljoen, is jonge allochtoon. Ruim 815 duizend hadden een niet-westerse achtergrond, waarvan Marokkaanse en Turkse jongeren met elk rond de 20 procent de grootste groepen vormden. De meeste allochtone jongeren zijn van de tweede generatie; zij zijn in Nederland geboren en hebben een of twee ouders die in het buitenland zijn geboren. Ruim een vijfde van de allochtone jongeren is zelf in het buitenland geboren.

Bronnen:

- Bakker, K., Bogt, T. ter & Waal, M. de (1993). *Opgroeien in Nederland*. Maarssen: Elsevier/De Tijdstroom, Utrecht: NIZW.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2014). *Jaarrapport 2014: Landelijke Jeugdmonitor*. Den Haag/Heerlen: CBS. Nederlands Jeugdinstituut, Databank Cijfers over Jeugd en opvoeding, 'Jeugdwerkloosheid'. Op Nji.nl: www.nji.nl/nl/Databanken/Cijfers-over-Jeugd-en-Opvoeding/Cijfers-per-onderwerp/Jeugdwerkloosheid

gelegd worden op een rol als moeder dan op een baan. Moslimouders zouden hun dochters minder stimuleren om een (hogere) opleiding af te maken.

Anderen wijzen op het feit dat vooral Marokkanen en Turken destijds als gastarbeider naar Nederland zijn gekomen. Naast een lage opleiding hebben ze vaak ook een zwakke sociaaleconomische achtergrond. Dat maakt het voor allochtone kinderen extra lastig om op te klimmen. Zie maar eens van een dubbeltje een kwartje te worden.

Deze discussie is overigens verre van nieuw. Al sinds de jaren zeventig behoren allochtone kinderen tot de kansarmen binnen het Nederlandse onderwijs en wordt de vraag gesteld: komt dit nu omdat hun eigen taal en cultuur verhinderen dat ze integreren

in het Nederlandse onderwijs? Of halen zij – net als veel kinderen uit autochtone arbeidersgezinnen – lagere cijfers en minder schooldiploma's omdat ze uit een slechtere sociaaleconomische positie komen? Immers: tweetalige kinderen – zowel dialectsprekers als allochtonen – uit meer bevoorrechte milieus halen even hoge scores op de afgenomen taaltoetsen als autochtone klasgenoten uit vergelijkbare milieus. Ze stromen bovendien even vaak door naar hogere vormen van voortgezet onderwijs zoals havo en vwo, zo bleek al uit onderzoek uit 1989.¹⁸⁴

Achterstandsleerlingen

Toch meenden deskundigen lange tijd dat etniciteit een graadmeter was voor school-

Oost-Europese migranten

Sinds Oost-Europeanen in Nederland mogen werken – Polen sinds 2004, Bulgaren en Roemenen sinds 2007 – is er een kleine, maar groeiende groep kinderen van Oost-Europese migranten in Nederland. In 2013 stonden in totaal 24.000 Poolse, 4.700 Bulgaarse en 4.100 Roemeense kinderen in de leeftijd van 0 tot 18 jaar ingeschreven in de Nederlandse bevolkingsregisters. Poolse en Roemeense kinderen wonen meer gespreid over Nederland dan Bulgaren, die vaak in de grote steden wonen. De informatie over de leefsituatie van kinderen van Midden- en Oost-Europese migranten laat een gemengd beeld zien. Op sommige terreinen lijkt het goed te gaan, zoals in het basisonderwijs, maar dat geldt dan meer voor Poolse dan voor Bulgaarse kinderen. Op andere terreinen, zoals welzijn, komen signalen dat er problemen zijn in de leefsituatie van kinderen uit Midden- en Oost-Europa. Veel ouders staan 'in de overlevingsstand'. Hoe ernstig de problemen zijn, is lastig aan te geven. Oost-Europese migranten zijn vaak onzichtbaar. Een deel van de migranten staat bovendien niet geregistreerd.

Bron: Vogels, R., Gijsberts, M. & Draak den, M. (2014). *Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland: Een verkenning van hun leefsituatie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

prestaties. Lange tijd ook liet de overheid de etnische afkomst een rol spelen bij de verdeling van onderwijsgeldten voor achterstandsleerlingen. Zowel de opleiding van de ouders plus etniciteit bepaalden of een kind een ‘achterstandsleerling’ was. Pas in 2006 schrapte de toenmalige minister van Onderwijs Van der Hoeven (CDA) dit criterium. Scholen kregen vanaf toen geld op basis van de sociaaleconomische achtergrond en lage opleiding van de ouders van kinderen, en niet meer op basis van etniciteit.

Inmiddels zijn we bij de derde generatie niet-westerse allochtonen aangekomen in Nederland. En daar lijkt het beter mee te gaan dan met de generaties ervoor. Niet-westerse allochtone meiden en jongens gingen mee in de vaart van alle jongeren: ook bij hen steeg het opleidingsniveau de afgelopen jaren. Het aantal Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse studenten in het hoger onderwijs bijvoorbeeld is in de afgelopen vijftien jaar verdubbeld.¹⁸⁵ Vooral Marokkaanse jongeren haalden veel van hun (grote) achterstand in. Er zaten in 2014 meer van hen op de havo en het vwo dan in het schooljaar 2003-2004.¹⁸⁶ Toch adviseerde de Onderwijsraad, het belangrijkste adviesorgaan van het kabinet en het parlement over onderwijs, in september 2013 om wederom te kijken naar etniciteit bij de bekostiging van scholen met achterstandsleerlingen. De verwachting dat er bij de derde generatie allochtonen geen extra leerachterstanden meer zouden zijn, klopt niet, zo meldde de voorzitter van de

Onderwijsraad in september 2013 in *NRC Handelsblad*: ‘Wij concluderen nu dat die er nog wel zijn.’¹⁸⁷

Jeugdzorg versus jeugd-ggz

Of etniciteit een voorspellende factor voor problemen is, blijft dus een punt van discussie. Want los van de achterstand op scholen, is er tevens een – opmerkelijk – etnisch verschil in zorggebruik.

Allochtone jeugdigen maken relatief veel minder gebruik van de geestelijke gezondheidszorg dan autochtone. En dat geldt ook voor het gebruik van de vrijwillige jeugdzorg. Maar allochtone jongeren zijn wel oververtegenwoordigd in de jeugdbescherming en jeugdreclassering.¹⁸⁸

Deskundigen wijzen voor de oorzaken naar mentaliteit en cultuur. Niet-westerse allochtonen zouden niet graag te koop lopen met hun problemen en pas hulp buiten de eigen gemeenschap vragen als het echt niet anders meer kan.¹⁸⁹

Ook criminaliteitscijfers roepen vragen op. Uit gegevens van het WODC (Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het ministerie van Veiligheid en Justitie) en het CBS blijkt tevens dat de groep verdachten van autochtone herkomst weliswaar in absolute aantallen nog steeds het grootste is.¹⁹⁰ Maar als je dit cijfer koppelt aan de omvang van deze etnische groep is het beeld anders. Dan zijn niet-westerse allochtonen, vooral Marokkanen en Antillianen, oververtegenwoordigd.

Ter vergelijking: van de 12- tot 18-jarigen die in 2012 voor een misdrijf zijn aangehouden,

Radicalisering

‘Het hoort bij een gezonde ontwikkeling van jongeren dat zij een eigen visie op de samenleving ontwikkelen. En polarisatie en radicalisering horen tot op zekere hoogte bij dat proces’, zo schreven onderzoekers van het Nederlands Jeugdinstituut in het online magazine *Jeugdkennis* in 2012.¹⁹⁵

Radicalisering hoeft zeker niet schadelijk te zijn, maar wordt dat wel als ‘houding, denken en gedrag van jongeren doorslaan in een bereidheid om de samenleving schade toe te brengen’, aldus diezelfde onderzoekers.

Radicalisering onder moslimjongeren is al tijden onderwerp van onderzoek in Nederland.

Na de moord op schrijver en filmregisseur Theo van Gogh in 2004 zagen onderzoekers meer radicalisering. Maar dat is bovenal zo sinds terreurbeweging IS (Islamitische Staat) ook jongeren uit Nederland aantrekt om te vechten voor een Kalifaat. Hoeveel jongeren er nu precies rondlopen met de gedachte om af te reizen naar het Midden-Oosten om daar te vechten, is niet bekend.

Persdienst Novum berichtte in september 2014 dat er volgens de AIVD ongeveer 140 jihadstrijders bekend waren die vanuit Nederland naar Syrië zijn vertrokken.

Welke ingrediënten precies zorgen voor radicalisering is niet exact duidelijk. Wel lijkt uitsluiting een belangrijke factor. Overigens is radicalisering niet nieuw en eveneens te vinden onder ‘Nederlandse blanke’ jongeren. Denk aan de Nederlandse afdelingen van de internationale neonazistische beweging *Blood & Honour*. Radicalisering is bovendien lang niet altijd van politieke aard: er zijn ook jongeren die zich bezighouden met extreem dierenactivisme of aanvallen uitvoeren op computersystemen van bijvoorbeeld financiële instellingen.

Wat absoluut anders is in vergelijking met extremistische jongerenbewegingen decennia geleden is de rol die internet en sociale media spelen. Als het gaat om de jihad vinden zowel radicalisering als rekrutering voor een groot deel online plaats.

Bronnen:

- Groenendijk, P. (2013). ‘We doen alles om Oum te bevrijden’. In: Algemeen Dagblad, 29 juli 2013. Aangehaald op Clingendael.nl: www.clingendael.nl/page/%E2%80%98we-doen-alles-om-oum-te-bevrijden%E2%80%99
- Veldhuis, T. & Bakker, E. (2007). Causale factoren van radicalisering en hun onderlinge samenhang. In: *Vrede en Veiligheid*, 36(4), december 2007, p. 447-470.

is 54 procent autochtoon. Dit is ongeveer 1 procent van alle autochtone jongeren in deze leeftijdscategorie. Onder minderjarigen met een Marokkaanse of Antilliaanse achtergrond was dit aandeel ruim vijfmaal zo groot.

Hierbij moet wel aangemerkt worden dat het aantal Marokkaanse en Surinaamse minderjarige jongeren dat in aanraking kwam met de politie in 2012 duidelijk lager lag dan rond de eeuwwisseling. En die daling is er ook voor de groep van 18 tot 25 jaar. In 2012 kwam 6 procent van de niet-westerse allochtone jongvolwassenen van 18 tot 25 jaar in aanraking met de politie. In 2007 was dit nog 7,5 procent. Van de autochtone jongeren was in 2012 2,4 procent verdacht van een misdrijf, tegen 3,2 procent in 2007.¹⁹¹

Dalingen zijn ook te zien bij de Halt-afdoeningen.¹⁹² Gerelateerd aan de bevolkingsomvang komen de meeste Halt-afdoeningen voor onder Marokkaanse jongeren (1,7 per 100), gevolgd door Antilliaanse jongeren (1,5 per 100) en overige niet-westerse allochtone jongeren. Maar er is wel een afname in het aantal afdoeningen bij die groep, terwijl dat aantal bij autochtone jongeren juist stijgt.¹⁹³

De ‘missing link’?

In haar proefschrift uit september 2013 legt de Marokkaans-Nederlandse wetenschapster Esmah Lahlah een interessante link.¹⁹⁴

Lahlah ondervroeg jonge Marokkaanse geweldplegers over hun jeugd. Ze kwam erachter dat meer dan de helft van hen als kind door hun ouders mishandeld werd.

Op grond hiervan zou je etniciteit kunnen zien als voorspellend. Maar, zo benadrukt Lahlah, deze uitkomst betekent niet dat je het kunt omdraaien: niet elk Marokkaans jongetje dat mishandeld wordt, groeit uit tot een crimineel. Daarvoor zijn naast kindermishandeling nog een heleboel andere mechanismes nodig: een lager opleidingsniveau, meer werkloosheid, een lagere sociaaleconomische status, grote gezinnen, achtergestelde buurten, de emotionele relatie tussen ouders en kinderen. Ofwel: etnische komaf doet niets als je het in een vacuüm plaatst, het gaat altijd om een interactie met andere factoren.

Tot slot

Al met al doen allochtonen het gemiddeld nog steeds slechter dan autochtone jeugdigen. Onderzoek toont echter aan dat dit eerder te maken heeft met de lage opleiding van de jongeren zelf, hun ouders en hun sociaaleconomische positie, dan met hun etnische of culturele achtergrond. Toch is de discussie nog zeker niet beslecht. De factor etniciteit lijkt namelijk wel een rol te spelen bij die kleine groep die het niet zo goed doet. Bij die jongeren is de streep die hun afkomst onder hun gedrag en prestaties zet niet uit te gummen.

In zijn boek *Digitale dementie* (2013) is de Duitse geheugenonderzoeker Manfred Spitzer er duidelijk over: hoe meer we gebruik maken van computers, hoe meer ons geheugen achteruitgaat.¹⁹⁶ Ofwel: onze hersenen functioneren in belangrijk opzicht als een spier: als ze gebruikt worden, groeien ze. Worden ze niet gebruikt, dan verschrompelen ze. Het gevolg: we worden eerder dement. En dat is precies wat er de afgelopen decennia in toenemende mate is gebeurd, betoogt de Duitse psychiater en hersenonderzoeker. In Duitsland zouden kinderen van 13, 14 jaar bijna zevenenhalf uur per dag doorbrengen met digitale media.¹⁹⁷ De gevolgen zijn groot, meent Spitzer. Want doordat ze hun brein verwaarlozen zijn ze niet alleen vroegtijdig slachtoffer van dementie, maar kunnen er ook eerder spraak- en leerproblemen, aandachtstoornissen, stress en zelfs depressies optreden.

9. Beeldschermkinderen

Over de invloed van internet en (sociale) media

Het boek van Spitzer sloeg in Duitsland in als een bom en viel ook in Nederland in vruchtbare aarde. Want ook in ons land wordt een hevig debat gevoerd over de voor- en nadelen van internet en (sociale) media. Al relativieren diverse Nederlandse onderzoekers de risico's. 'Er is maar een kleine groep beeldschermkinderen die schade oploopt', reageert de Nederlandse internethoogleraar Patti Valkenburg in een artikel in het tijdschrift *J/M* van begin 2014.¹⁹⁸ En ook hoogleraar Ontwikkelings- en Onderwijspsychologie Eveline Crone – bekend van de boeken over het puberende brein – denkt dat het zo'n vaart niet loopt. In hetzelfde artikel zegt ze: 'We weten dat de omgeving invloed heeft op de manier waarop het brein zich ontwikkelt. De hersenen zijn plastisch en passen zich aan nieuwe omstandigheden aan. Dat is een normaal evolutionair proces. En bekend is ook dat kinderhersenen daar vatbaarder voor zijn dan die van volwassenen: tussen 0 en 10 jaar vinden de grootste veranderingen plaats. Wat er precies gebeurt, is echter bijna niet te onderzoeken. Dan zou je bijvoorbeeld een groep online kinderen moeten vergelijken met een groep die er niet mee in aanraking komt. Die vind je niet. Uitspraken als die van Spitzer zijn niet gebaseerd op keihard

wetenschappelijk bewijs. Het zijn eerder hypotheses.'

Niet meer zonder

Waar eigenlijk iedereen – ook Spitzer – het over eens is, is dat het gebruik van (digitale) media niet meer weg te denken is uit de samenleving. De discussie gaat dan ook veel meer over de grenzen van dat gebruik. Overconsumptie van digitale media leidt tot *socialbesitas*, een samentrekking van de woorden *obesitas* (overgewicht) en *sociaal* van sociale media: ofwel een gevaar voor de gezondheid. Maar hoeveel is dan nog wel gezond? Zo weinig mogelijk, zoals Spitzer adviseert? Of 'meer', mits pedagogisch en educatief verantwoord? Het laatste is in ieder geval de opvatting van de aanhangers van de nieuwe zogeheten iPad-scholen of *Steve Jobscholen*, scholen vernoemd naar de overleden topman van Apple. In die scholen krijgen de leerlingen allemaal een iPad en maken daar veelvuldig gebruik van. In het voorjaar van 2013 werden de eerste tien *Steve Jobscholen* in Nederland geopend. De baten van dit soort scholen zijn groot, menen de voorstanders. Zieke leerlingen kunnen met een iPad thuis meedoen met de les, iPads zouden zeer geschikt zijn voor jonge leerlingen die nog niet kunnen lezen

of schrijven, het gebruik van iPads in de klas werkt motiverend: leerlingen zouden zich meer betrokken voelen wanneer tijdens het leerproces gebruik wordt gemaakt van digitale leermiddelen, om een paar voorbeelden te noemen. Vooral dit laatste zou de kwaliteit van hun werk ten goede komen.¹⁹⁹ Toch zijn ook hier geen harde bewijzen voor, net zomin als voor de beweringen van tegenstanders van iPad-scholen dat leerlingen dommer of asociaal worden van het leren met iPads. Bovendien bestaan de scholen nog te kort om uitspraken te kunnen doen over de invloed op prestaties van kinderen op de langere termijn.

Computerogen

De angst voor het – verkeerd – gebruik van digitale media lijkt een telkens terugkerend onderwerp, vooral onder ouders. Die angst gaat over schade aan lijf en ledematen: concentratiestoornissen, computerogen, sms-duimen of zelfs gevaren voor de hersenen door de straling van mobiele telefoons en Wi-Fi. Op YouTube staan tal van filmpjes die dit moeten bewijzen. Zoals dat van twee Deense scholieren die significante concentratieproblemen hebben nadat ze een nachtje met hun mobieltje onder hun kussen hadden geslapen. Jongeren zouden een tekort aan slaap hebben, omdat hun mobieltje hen ook 's nachts maar blijft 'roepen'. Bijna een kwart heeft daar last van, zeggen kinderen in een onderzoek van *Mijn Kind Online*.²⁰⁰ En hoe zit het met de geestelijke schade die kinderen en jongeren kunnen oplopen, is die

niet enorm, zo vragen ouders zich af?²⁰¹ Of zoals ouderblad *J/M* schrijft: 'Waar ouders vooral bang voor zijn, is dat hun kind in een virtuele wereld ongelukkiger, asociaal en kwetsbaarder wordt. Depressie, agressie, een verkeerd lichaamsbeeld, eenzaamheid, verval van normen en waarden, cyberbullying, oppervlakkige sociale contacten en nepvriendschappen: het is allemaal genoemd als mogelijk negatief gevolg van een online leven.'²⁰²

De vraag is of die angsten terecht zijn, of dat ouders – zoals bij meer onderwerpen als het gaat om jeugd – bang zijn op basis van (zelden voorkomende) incidenten die veralgemeniseerd worden.

Slecht?

Want ja, er is meer mediagebruik onder Nederlandse jongeren dan vroeger. Maar hoe slecht is dat nu eigenlijk? Onderzoekers, politici, onderwijzers en ouders zoeken al jaren koortsachtig naar een antwoord op deze vraag. Een groep vindt al die aandacht wat overdreven. Ja, er is meer computergebruik en ja, er wordt verkeerd omgegaan met digitale media. Maar het gros van de jongeren en ouders, zo menen ze, heeft echt nog voldoende gezond verstand om te weten dat het niet goed is om uren achter dat kastje te zitten. En wat betreft het misbruik en de schade ervan: het gaat hierbij om excessen, die veralgemeniseerd worden door de media. Bovendien zit er een knop op je computer.

De bevindingen van het vele onderzoek dat gedaan wordt naar de negatieve gevolgen van

internet, zijn niet eenduidig. Onderzoekers noemen als mogelijke negatieve gevolgen van televisie, computergames en internet de confrontatie met ongewenste informatie (porno en geweld), eenzijdige vrijetijdsbesteding en gebrek aan beweging, contact met ongewenste personen, cyberpesten, en het overdragen van een passieve beeldcultuur.²⁰³

Maar het gaat daarbij vooral om onderzoek over een korte periode. Longitudinaal onderzoek is er nog nauwelijks, eenvoudigweg omdat ook het huidige computergebruik iets van de afgelopen vijf á tien jaar is.

Cyberpesten

Hoe dan ook, het internet heeft zichtbaar een enorme impact op jeugdigen. Een illustratief voorbeeld is pestgedrag. Op de school zelf wordt minder gepest (zie hoofdstuk 3), maar cyberpesten, zoals het uitschelden, bedreigen en zwartmaken via sociale media als Facebook en Twitter is gaan heten, lijkt een opmars te maken. In 2013 gaf ruim 8 procent van de 15- tot 25-jarigen aan wel eens gepest te zijn via internet (cyberpesten). Dit aandeel ligt met 13 procent vooral hoog onder de 15- tot 18-jarigen. De meest voorkomende vorm van cyberpesten bij 15- tot 25-jarigen is laster, hiervan is 3 procent slachtoffer. Het gaat dan bijvoorbeeld om het plaatsen van kwetsende teksten op internetfora of profielsites zoals Facebook of Twitter, of het verspreiden van foto's, filmpjes of roddels via het web. Minderjarigen hebben hier met 5 tegenover 3 procent vaker mee te maken dan meerderjarigen tussen de 18 en

25 jaar. Als meest voorkomende vormen van cyberpesten volgen na laster: stalken (2 procent), bedreiging met geweld (2 procent) en afpersing of chantage (0,5 procent). Met geweldsdreiging via internet hebben minderjarigen eveneens vaker te maken dan meerderjarigen, namelijk 3 respectievelijk 1 procent.²⁰⁴

Gamen

Het leuke van de computer is natuurlijk dat je er allerlei spelletjes op kunt spelen, zowel alleen als met anderen. Of kunt gamen, waar dan vaak speciale spellen mee bedoeld worden die je koopt in de winkel of download, zoals *Call of Duty* en *World of Warcraft*. Vooral dat laatste is populair, zeker onder jongens.²⁰⁵

Maar juist omdat het zo leuk is, maken volwassenen zich zorgen. Kijk naar de gezichten van kinderen en jongeren die aan het gamen zijn: ze gaan totaal op in hun spel, zijn weinig toegankelijk voor invloeden van buiten. Wat doet dat met ze? Zorgen zijn er bovenal over het geweld, het grove taalgebruik en het asociale gedrag in sommige games. Hoe gewelddadig worden kinderen in het 'echte' leven als ze in een internetspel anderen kunnen neerschieten? Onderzoekers zijn het er over het algemeen over eens: mediageweld vormt een risicofactor voor jonge media gebruikers.²⁰⁶ Beelden van geweld in films, televisieprogramma's, internetclips en games kunnen ertoe bijdragen dat kinderen zelf het gebruik van geweld gewoon gaan vinden. Kinderen zouden er ook eerder agressie door

vertonen.²⁰⁷ Uit de meeste overzichtsstudies over dit onderwerp waarin de effecten van meerdere studies met elkaar vergeleken worden, blijkt dat circa 5 tot 10 procent van het agressieve gedrag of de gewelddadige houding van kinderen beïnvloed wordt door het geweld dat kinderen in de media tegenkomen.²⁰⁸

Maar mits goed gebruikt, kunnen kinderen die gamen daar ook baat bij hebben. Zo concludeerden Nijmeegse onderzoekers van de Radboud Universiteit in een literatuuronderzoek waarin zij de resultaten van honderden effectstudies naast elkaar legden, dat gamen diverse cognitieve vaardigheden kan verbeteren, waaronder het ruimtelijk inzicht, het vermogen om logisch na te denken, het geheugen en de waarneming.²⁰⁹ *Shooters*, games die vaak nogal gewelddadig van aard zijn, verbeteren het denken in drie dimensies. En strategische spellen, bijvoorbeeld *roleplaying games*, kunnen een gunstig effect hebben op het probleemoplossend vermogen van kinderen. Bovendien maken sommige games kinderen creatiever of helpen ze hen omgaan met tegenslagen. Terwijl andere spellen voor ontspanning zorgen en angstgevoelens tegengaan.²¹⁰

Verslavend?

Meer onrust baren nieuwe vormen van verslaving, zoals het pokersen op internet. Het Trimbos-instituut deed er in 2011 onderzoek naar en kwam tot vrij alarmerende bevindingen. Ongeveer 10 procent van de scholieren geeft aan dat zij wel eens pokersen

via het internet. Twee procent daarvan geeft aan dit dagelijks te doen: jongens vaker dan meisjes. Opmerkelijk zijn de opleidingsverschillen: in het vmbo pookert 2,4 procent van de jongeren dagelijks, tegen nog geen 1 procent binnen het vwo. Degenen die wel eens via het internet pokersen, geven bovendien aan dat zij hier gemiddeld anderhalf tot twee uur mee bezig zijn. Dat wijst op een mogelijk risico op gokverslaving via het internet.²¹¹ Opvallend is ook dat terwijl het spelen van spellen via internet afneemt met de leeftijd, online pokersen een uitzondering op deze regel vormt: dat neemt – bij jongens – toe.²¹² Los hiervan kun je je afvragen of het online-zijn op zich niet kan leiden tot een verslaving. Internetverslaving is geen officiële verslaving.²¹³ In de *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (kortweg DSM), het Amerikaanse handboek voor diagnose en statistiek van psychische aandoeningen, dat in de meeste landen als standaard in de psychiatrische diagnostiek dient, komt de term niet voor. Daarom wordt internetverslaving ook wel compulsief internetgebruik genoemd, al zijn de symptomen volgens velen vergelijkbaar met die van andere verslavingen, zoals drugsverslaving of gokken.²¹⁴ ‘Twitterjunks’ zoals ze al in de populaire media worden genoemd, lukt het niet om hun neiging de hele dag achter de computer te zitten onder controle te houden. De gevolgen zijn minstens zo zorgwekkend als die van een andere verslaving.²¹⁵ Volgens diverse onderzoeken is het problematisch internet- en gamegebruik

Snel toenemend mediagebruik

Het gebruik van digitale media begint al heel jong. Kinderen zouden in de peuterfase al bijna een uur per dag besteden aan televisie, gamen, computeren en mobiele telefoons. Dit gebruik zou snel verder toenemen tot ruim vier uur per dag als kinderen een jaar of 14 zijn.²²³ Daarbij moet wel een kanttekening gemaakt worden. Precieze cijfers die een goed beeld geven van de ontwikkeling van het dagelijks beeldschermgebruik door kinderen vanaf de babyleeftijd tot in de adolescentie zijn er namelijk in Nederland niet. De onderzoeken blijven beperkt tot een bepaalde leeftijdsfase of medium.²²⁴

Spectaculair is de groei van het internetgebruik en vooral het mobiele internet (via bijvoorbeeld smartphones) onder jongeren van 12 tot 25 jaar. Ging in 2007 nog 21 procent van deze leeftijdsgroep regelmatig mobiel online; in 2012 was dat al 86 procent.²²⁵

Sowieso was in 2013 zeker 96 procent, ofwel bijna alle jongeren tussen de 15 en 25 jaar, vrijwel dagelijks op internet te vinden; in 2005 ging het nog om 77 procent. De overgrote meerderheid van de internettende jongeren, namelijk 95 procent, is actief op een sociaal netwerk op internet. Maar liefst 91 procent van de 15- tot 25-jarigen zit op netwerken zoals Facebook of Twitter.²²⁶

Jongeren zitten ook lang op internet. Volgens het Center for Behavioral Internet Science²²⁷ besteedden jongeren in 2012 zo'n 16 uur per week aan internetgebruik in hun vrije tijd. Dit internetgebruik is gestegen sinds 2010 (12 uur per week) en 2011 (14 uur per week).²²⁸ Ook hier wederom een kanttekening: het wordt steeds moeilijker om aan te geven hoeveel 'uur' het internet gebruikt wordt. Dit komt doordat het internet min of meer overal aanwezig is en doordat veel (met name mobiele) applicaties heel kort gebruikt worden; bijvoorbeeld het versturen of checken van berichten. Het aantal uren per week geeft daarmee dus een globale indicatie van gebruik.²²⁹

Bronnen:

- Centraal Bureau voor de Statistiek (2014a). *Jaarrapport 2014: Landelijke Jeugdmonitor*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- Looze, M. de, Dorsselaer, S. van, Roos, S. de, Verdurmen, J., Stevens, G., Gommans, R., Bon-Martens, M. van, Bogt, T. ter, Vollebergh, W. (2014). *Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland: HBSC 2013: Health Behavior in School-aged Children*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Nikken, P. (2013). *Media-risico's voor kinderen: een verkenning*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

onder jongeren de laatste jaren toegenomen. Onderzoekers van wetenschappelijk bureau IVO gaan ervanuit dat het gebruik tussen 2010 en 2012 toegenomen is van 5 naar 6 procent.²¹⁶ Andere onderzoekers menen dat het om lagere aantallen gaat. Het Trimbos-instituut bijvoorbeeld kwam in 2011 uit op ruim 4 procent.

Maar dat is nog steeds ongeveer één leerling in elke klas met middelbare scholieren. Het instituut koppelt internetverslaving vaker aan meisjes: voor ongeveer 6 procent van de meisjes van 13 tot 15 jaar blijkt het een belasting om op de hoogte te blijven van alle nieuwtjes en het eigen profiel up-to-date te houden. De lagere opleidingsniveaus vormen een risicogroep. Maar, zo meldden de onderzoekers, daar past wel een kanttekening bij, want er is over deze vorm van risicogedrag nog niet zo veel bekend.²¹⁷

Seks op internet

Door sociale media is het contact tussen jongeren via internet gemakkelijker geworden. Dat is veelal leuk, maar brengt ook risico's met zich mee. In de afgelopen decennia zijn er diverse kinderpornoschandalen geweest, waarbij oudere mannen zich voordeden als leeftijdgenoten en zo meisjes 'dwongen' zich voor de camera uit te kleden, het zogeheten *grooming* ofwel online kinderlokken. In een enkel geval kwam het zelfs tot fysiek contact en aanrandingen. Zo haalde in oktober 2013 de zaak rond Frank R. het nieuws. De 48-jarige man uit het Brabantse Cuijk had via het internet 295 meisjes verleid tot het

verrichten van seksuele handelingen. Toch zijn dit sporadische incidenten en valt het risico in praktijk mee. Volgens het *Whitepaper Jeugd en seks online* van Rutgers WPF, een onderzoeksorganisatie gericht op seksualiteit en jeugd, heeft slechts 1 procent van alle jongeren wel eens een seksueel getint(e) vraag of verzoek gehad van iemand die veel ouder was. En van de jongeren die op internet een uitnodiging kregen voor een offline ontmoeting (15 procent), kwam dat verzoek bij 10 procent van de meisjes en bij 5 procent van de jongens van iemand die meer dan vijf jaar ouder was. De meeste offline ontmoetingen worden bovendien als positief ervaren. Negatieve online ervaringen, waarbij de ander seks wilde of iemand dwong tot seks, komen volgens de organisatie zeer zelden voor.²¹⁸

Flirten op internet komt redelijk vaak voor. Van de jongeren van 12 tot en met 15 jaar heeft 30 procent volgens Rutgers WPF wel eens online geflirt. Maar strippen voor de webcam, seksfoto's of -filmpjes versturen ('sexting') en seks op of via internet doet slechts een kleine groep. 5 procent van de jongens en 2 procent van de meisjes van 12 tot en met 15 jaar heeft wel eens een naaktfoto of seksfilmpje van zichzelf aan iemand gestuurd. Het zijn vooral jongeren op het voortgezet onderwijs die dit doen, want basisschoolleerlingen doen dit vrijwel nooit.²¹⁹

Vrije tijd

Het gebruik van internet is niet meer weg te denken uit het leven van kinderen en jongeren. Toch is het ook vaak maar een van de vele vrijetijdsbestedingen, naast al die andere. Want uit niets blijkt dat het gemiddelde Nederlandse kind minder is gaan sporten of andere vormen van vrijetijdsbesteding inlevert voor pc-bezoek. Sporten is nog steeds populair onder jongeren. Bijna negen op de tien jongeren van 4 tot 18 jaar deed in 2008 minimaal een uur per week aan lichamelijke sport, zo becijferde het CBS in 2010.

Dit aandeel neemt wel af naarmate de leeftijd toeneemt. Onder de 18- tot 25-jarigen lag dit percentage namelijk op 66 procent. Maar hoewel het aandeel jongeren dat regelmatig sport afneemt met de leeftijd, geldt wel dat jongeren vanaf 12 jaar vaker 5 uur of meer per week sporten dan jongeren onder de 12 jaar. Sinds 2000 zijn steeds meer jongeren 5 uur of meer per week gaan sporten.²²⁰

Bovendien kunnen ouders en verzorgers – en dat lijkt wel eenduidig uit onderzoek naar voren te komen – een forse invloed hebben op het gebruik van (digitale) media van hun kroost. Het stellen van de juiste dosis regels en de discussie aangaan over wat kinderen in de media aantreffen, heeft wel effect.²²¹

Tot slot

Zo achter elkaar opgesomd lijken (digitale) media een potentiële bron van ellende en schadelijke effecten. Toch is het ook hier slechts een kleine groep die in valkuilen stapt of verslaafd raakt. En zoals hierboven genoemd, kunnen goede voorlichting en een juiste sturing van ouders helpen om kinderen en jongeren gezond te leren omgaan met de pc en internet. Want het gebruik van (digitale) media heeft zeer zeker ook positieve kanten. De computer ontspant, informeert en brengt vermaak. Bovendien is de computer niet meer weg te denken uit de samenleving. Het percentage jongeren (12-25 jaar) dat thuis toegang heeft tot internet is de afgelopen jaren gestegen tot bijna 100 procent.²²² En dat gaat niet meer veranderen.

Het is een bijna onwezenlijk hoog cijfer in een rijk ontwikkeld land als Nederland. Jaarlijks zouden hier maar liefst 50 kinderen sterven aan de gevolgen van kindermishandeling of -verwaarlozing.²³⁰ Het aantal kinderen dat sowieso blootgesteld wordt aan kindermishandeling of verwaarlozing ligt boven de 100.000; in 2010 ging het om ruim 118.000.²³¹

Die aantallen zouden de laatste jaren bovendien gestegen zijn. In 1996 werden 40 kinderen geregistreerd die vermoedelijk aan de gevolgen van ernstige mishandeling of verwaarlozing waren overleden.²³² En in 2005 ging het 'slechts' om 107.000 kinderen en jongeren van 0 tot 18 jaar die slachtoffer waren van kindermishandeling en -verwaarlozing.²³³ Volgens deze cijfers zouden er tegenwoordig dus minstens 10.000 kinderen per jaar *meer* mishandeld worden.²³⁴

De vraag is of het wel helemaal klopt dat er meer kinderen slachtoffer zijn dan vroeger. Professionals zijn namelijk alerter geworden op signalen van kindermishandeling. En ze melden eerder. Het feitelijke aantal slachtoffers van kindermishandeling is volgens diverse onderzoekers dan ook vermoedelijk gelijk gebleven.²³⁵ Er worden niet meer kinderen geslagen of verwaarloosd dan pakweg twintig jaar geleden. Wel zijn ze eerder en vaker zichtbaar.²³⁶ En dat komt weer deels doordat er meer beleidsmatige en publieke aandacht is voor kindermishandeling.

10. Voldoende bescherming?

Over Savanna en rauw voedsel

Savanna

In september 2004 werd de 3-jarige Savanna dood in de kofferbak van haar moeders auto gevonden. Ze stierf als gevolg van ondervoeding en langdurige mishandeling.²³⁷

De dood van de kleuter veroorzaakte een storm aan reacties. Hoe kon dit gebeuren in een land als Nederland?

Er waren boze stemmen te horen in de samenleving en de politiek. ‘Savanna’ stond immers niet op zich. Al eerder waren er incidenten geweest, zoals het gezinsdrama in Roermond in 2002, waarbij zes kinderen, tussen de 4 en 12 jaar, omkwamen in een brand die door hun vader is aangestoken.

Voor Bureau Jeugdzorg kreeg ervan langs. Die zou Savanna en haar ouders niet voldoende in de gaten hebben gehouden. Verrassend was dat het Openbaar Ministerie naast de (stief)ouders ook de gezinsvoogd van Savanna vervolgde en beschuldigde van dood door schuld. De gezinsvoogd zou te veel naar de moeder hebben geluisterd, signalen van mishandeling hebben genegeerd en geen deskundige hulp hebben ingeschakeld. Eind 2006 maakte het OM bekend over te gaan tot vervolging van de gezinsvoogd. Er werd een voorwaardelijke werkstraf geëist. De rechtbank sprak de voogd uiteindelijk vrij, maar het hele ‘systeem van zorg’ rondom

het meisje kreeg een flinke reprimande van de Inspectie voor de Jeugdzorg.

De hulpverleners hadden onzorgvuldig gehandeld, signalen niet of te laat opgevangen of opgevolgd en hadden te laat gerapporteerd. Ook werd er geen informatie uitgewisseld tussen diverse hulpverleners.

Het proces bracht veel deining teweeg. Niet alleen bij publiek en politiek, maar eveneens in de jeugdzorgsector zelf. Voor het eerst in de Nederlandse geschiedenis moest een gezinsvoogd voor de rechter verschijnen.

Dat schiep een precedent. Professionals in de jeugdzorg, die al lange tijd aangaven dat het moeizaam werken was in het huidige stelsel, voelden zich nog meer met de rug tegen de muur staan. Als een collega dit kon overkomen, waarom zouden zij zelf dan niet strafrechtelijk vervolgd kunnen worden?

In de jeugdzorg werd al snel gesproken over ‘voor en na Savanna’. ‘Voor’ als de periode waarin je nog redelijk vrij en in vertrouwen je werk kon doen. ‘Na’ als een tijd waarin medewerkers bij Bureau jeugdzorg, vooral gezinsvoogden, constant op hun tellen moeten passen en elke stap die ze doen, moeten verantwoorden.

Voorheen was hun handelen voornamelijk gericht op het zoveel mogelijk thuis houden van kinderen. Na Savanna gingen er hoe

Wie?

Er is in de afgelopen decennia en zeker de laatste jaren veel kwalitatief onderzoek gedaan naar kindermishandeling en verwaarlozing. Daaruit blijkt dat een zeer lage opleiding van de ouders een sterke risicofactor – zo niet de sterkste²⁵⁶ – is, en dat geldt voor alle vormen van kindermishandeling. Het percentage zeer laag opgeleide ouders van mishandelde kinderen is 8,1 keer groter en het percentage laag opgeleiden is 1,4 keer groter dan het overeenkomstige percentage in de doorsnee-groep.²⁵⁷ En bij seksueel misbruik en fysieke mishandeling is de zeer laag opgeleide groep zelfs oververtegenwoordigd. Daarnaast stijgt de kans als beide ouders werkloos zijn. Het risico is dan vijf keer groter.²⁵⁸ Het risico om mishandeld of verwaarloosd te worden is ook groter als kinderen opgroeien in eenoudergezinnen: ruim 40 procent van de gezinnen waarin mishandeling plaatsvindt, is een eenoudergezin.²⁵⁹ Daarnaast laten ook gezinnen met drie of meer kinderen²⁶⁰ en stiefgezinnen een verhoogd risico zien. En dat geldt eveneens voor gezinnen met een allochtone achtergrond. Voor gezinnen van Marokkaanse, Turkse, Surinaamse of Antilliaanse afkomst valt dit echter weg, als rekening wordt gehouden met het gemiddeld lagere opleidingsniveau.²⁶¹ Ander onderzoek zou weer wel aantonen dat etniciteit een extra factor kan zijn als alle bovengenoemde risicofactoren in een gezin aanwezig zijn (zie ook hoofdstuk 8, 'Het ligt aan je afkomst').

Kinderen uit gezinnen met een vluchtelingenstatus, hebben eveneens een verhoogd risico op mishandeling. Volgens het Nederlands Jeugdinstituut spelen trauma's in deze gezinnen daarbij mogelijk een rol.²⁶²

Cijfers jeugdhulp en jeugdbescherming

In 2013 maakten ruim 104.835 jeugdigen in de leeftijd van 0 tot 25 jaar gebruik van een vorm van provinciaal gefinancierde jeugdzorg en opvoedhulp. In 2011 waren dat er 104.090. In 2013 kregen 72.945 jeugdigen zorg door jeugd- en opvoedhulp. Bijna 60.000 (59.560) jeugdigen maakten gebruik van ambulante jeugdzorg. In 2011 waren dat er 55.865. En 39.610 jeugdigen kregen in 2013 een ondertoezichtstelling (OTS). In 2011 waren dat er 42.010. Terwijl er in 2011 exact 16.775 jongeren onder jeugdreclassering vielen, waren dat er in 2013 nog 14.845.

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek (2014b). 'Jongeren in provinciaal gefinancierde jeugdzorg; zorgduur, zorgvorm, regio'. Op: statline.cbs.nl, 3 oktober 2014: statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=82354NED

langer hoe meer stemmen op om jeugdigen in een eerder stadium uit huis te plaatsen.²³⁸

Nieuwe jeugdzorg en bescherming

De onvrede over het stelsel plus de heersende opvattingen bij het publiek – jeugdzorg moet eerder ingrijpen – werden de afgelopen jaren vertaald in beleid. Er kwamen allerlei nieuwe (wettelijke) maatregelen om kinderen nog optimaler te beschermen. De richtlijnen voor professionals in de jeugdzorg en -bescherming werden aangescherpt. En per 1 juli 2013 is de wet Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling van kracht. Sindsdien zijn beroepskrachten verplicht zo'n meldcode te gebruiken bij vermoedens van geweld in huiselijke kring.²³⁹

In de zorg zelf wordt meer ambulante hulp ingezet en meer gebruikgemaakt van pleegzorg. Uit praktijk en onderzoek is immers al jaren bekend dat het groot groeien van kinderen beter kan in een gezin dan in een residentiële setting. Ook daar is de afgelopen tijd meer op ingezet. In 1995 werden bijna 2.000 kinderen in pleeggezinnen geplaatst, in 2009 lag dit aantal op bijna 9.000. In 2013 ontvingen ruim 21 duizend kinderen pleegzorg.²⁴⁰

Groei van de jeugdzorg

Het gebruik van de tweedelijnsjeugdzorg groeide fors. En dat geldt voor zowel de jeugd-ggz, de provinciale jeugdzorg als de jeugd-lvb, waarbij lvb staat voor licht verstandelijk beperkt. Vooral het gebruik van ambulante zorg, zowel binnen de provinciale jeugdzorg als in de jeugd-ggz, zorgde voor

een enorme groeispurt. De sterkste groei deed zich voor in de periode 2003-2006.²⁴¹ Na 2005 was er een stijging in het aantal uitgevoerde ondertoezichtstellingen (OTS) en uithuisplaatsingen (UHP).²⁴² Daarna nam dat aantal wat af, maar het aantal kinderen dat een OTS of UHP-maatregel kreeg was anno 2013 nog altijd veel meer dan twintig jaar ervoor.

Debet aan het grotere beroep dat wordt gedaan op jeugdzorg zijn niet alleen de steeds strengere eisen die de maatschappij aan jeugdigen lijkt te stellen. Maar ook de angst van professionals in de jeugdbescherming om ernstige gevallen te 'missen'. Deze angst zou een van de verklaringen kunnen zijn voor de groei in het aantal afgegeven indicaties²⁴³ en het zogeheten Savanna-effect; een sterke toename van het gebruik van begeleiding door een gezinsvoogd.²⁴⁴ Ten derde is de diagnostiek verbeterd, waardoor eventuele problematiek bij jeugdigen eerder wordt herkend en behandeld. Ook dat deed het aantal kinderen dat aanklopte bij jeugdzorg stijgen.

Als het gaat om de gedwongen hulp in het kader van jeugdbescherming zijn de cijfers dan ook niet mals. Het aantal kinderen dat tussen 2001 en 2009 onder toezicht werd gesteld was in 2001 nog 20.605, in 2009 waren dat 33.168 kinderen. In 2012 waren dat er circa 40.000.²⁴⁵

Dark Horse

Toen het stof na de zaak Savanna wat was gaan liggen, kondigde zich een tegenbeweging aan. Ouders van wie de

kinderen door Bureau Jeugdzorg onder toezicht waren gesteld of uit huis geplaatst, verenigden zich in anti-jeugdzorgfora op internet. Van daaruit bespuwden ze de Bureaus Jeugdzorg. Jeugdbeschermers en voogden werden neergezet als ‘vopo’s’ (voogdijpolitie) die bij het minste of geringste kinderen bij hun ouders weghalen. Deze beweging nam vooral de afgelopen vijf jaar een vlucht met sites als Dark Horse, een site met blogs tegen de ‘macht’ van Bureau Jeugdzorg. Het maakte het werk van de jeugdbescherming er niet gemakkelijker op. Altijd al is de opdracht die jeugdbeschermers hebben – het kind beschermen – bijzonder lastig geweest. Ze stuiten bij de uitvoering van beschermingsmaatregelen bijna altijd op weerstand van ouders en verzorgers. Tegelijkertijd is het de taak van de jeugdbescherming om waar mogelijk kinderen weer naar de biologische ouders te laten terugkeren. Dat zorgt dikwijls voor een pijnlijke spagaat.

Ook bij vechtscheidingen is deze taak ingewikkeld, omdat hierbij de agressie van de vader tegen de moeder of omgekeerd een rol speelt. Als neutrale instelling mag Bureau Jeugdzorg geen partij kiezen; een kind heeft recht op de liefde van beide ouders.

Door de vaak grove beschuldigingen van ouders op internetfora werden Bureaus Jeugdzorg de afgelopen jaren nog meer de kop van jut. ‘Jeugdzorg’ stond bijna synoniem aan een instantie die kinderen van ouders ‘afpakt’. In de media werden de verhalen van ouders die slachtoffer zouden zijn van jeugdzorg breed uitgemeten

en dat maakte het imago nog grimmiger. Jeugdbeschermers stonden veelal machteloos. In verband met de privacywetgeving mochten zij immers niets over hun cliënten vertellen.

Bovendien sneden sommige verhalen wel degelijk hout. In een aantal gevallen werd Bureau Jeugdzorg terecht verweten dat het kinderen wel heel snel uit huis plaatste of de ouders beschuldigde van mishandeling, zo meenden ook deskundigen.

Rekbaar begrip

De deskundigen vroegen zich hoorbaar af of ‘we’ niet doorgeschoten waren naar de andere kant, en aan alle opvoedvormen die afweken het label ‘kinder mishandeling’ hingen. Was de term ‘kinder mishandeling’ niet te rekbaar geworden? Uit de cijfers blijkt dat het al lang niet meer enkel en alleen gaat om de ouderwetse klap. Het gaat tevens, en soms bovenal, om fysieke en emotionele verwaarlozing. Verwaarlozing van onderwijs bijvoorbeeld; je kind thuis houden van school. Maar ook getuige zijn van huiselijk geweld. De cijfers tonen met name hier een stijging van het aantal slachtoffers. In 2005 was ruim 24 procent van de gevallen slachtoffer van onderwijs- en emotionele verwaarlozing. In 2010 ging dat om 36 procent.²⁴⁶

Volgens deskundigen zou bovendien ook het betrekken van kinderen in een vechtscheiding als een vorm van kindermishandeling moeten worden gezien. Geestelijk geweld en emotionele verwaarlozing kunnen immers net zo schadelijk

zijn voor kinderen als lichamelijk geweld. Als ouders hun kinderen inzetten als machtsmiddel, als zij de andere ouder mishandelen of naar beneden halen waar het kind bij is, kan dat schadelijk zijn voor kinderen. Als je ook deze kinderen in de groep van slachtoffers van mishandeling plaatst, dijt die aanzienlijk uit. Jaarlijks besluiten 70.000 stellen met minderjarige kinderen hun relatie te beëindigen. Een klein deel daarvan loopt daadwerkelijk uit op een vechtscheiding. Toch hebben naar schatting maar liefst circa 16.000 kinderen ernstige last van de scheiding van hun ouders, zo meldde de Kinderombudsman in 2014.²⁴⁷

Ruim begrip?

In 2008 schokte de documentaire *Rauw* het Nederlandse publiek. De documentairemaakster volgt Tom, een jongen die vanaf zijn vijfde levensjaar alleen rauw en ongekookt voedsel van zijn moeder te eten kreeg en op een gegeven moment niet meer naar school ging. De film leidde tot hordes verontwaardigde reacties. Een kinderarts trok aan de bel bij het Meldpunt Kindermishandeling. Volgens haar kreeg de jongen onvoldoende voedingsstoffen binnen. Hij zou een dusdanige groeiachterstand hebben, dat zijn 'groeicurve leek op die van een ondervoed kind uit Afrika', aldus de

Getuige van huiselijk geweld

Het bijwonen van een gewelddadig conflict tussen vader en moeder kan voor kinderen een traumatische ervaring zijn. Meer dan vroeger wordt in de jeugdhulpverlening aandacht besteed aan kinderen die getuige zijn van huiselijk geweld. Bij huiselijkgeweldincidenten is er in 58 procent sprake van een gezinssituatie met kinderen tot 18 jaar. Daarbij gaat het veelal om jonge kinderen. Bij ruim een kwart van de incidenten zijn kinderen daadwerkelijk getuige geweest van het geweld. Naar schatting groeien jaarlijks minimaal 60.000 kinderen op in een gezin waar sprake is van huiselijk geweld. Hiervan zijn ongeveer 25.500 kinderen daadwerkelijk getuige van het geweld. Het Steunpunt Huiselijk Geweld (SHG) en het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK) zijn per 1 januari 2015 samengegaan in één organisatie met de naam Veilig Thuis. Inwoners en professionals kunnen sindsdien bij één punt terecht met zorgen en vragen over huiselijk geweld en kindermishandeling en het melden van vermoedens ervan. In juli 2013 trad eveneens de verplichte meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling in werking. Deze meldcode helpt professionals, zoals huisartsen, leerkrachten en medewerkers van jeugdinrichtingen, goed te reageren bij signalen van dit soort geweld. Sinds 1 juli 2013 zijn beroepskrachten verplicht zo'n meldcode te gebruiken bij vermoedens van geweld in huiselijke kring.

Bron: Movisie (2013). *Huiselijk geweld: Aard en omvang, gevolgen, hulpverlening en aanpak. Factsheet*. Utrecht: Movisie.

arts.²⁴⁸ De jongen werd daarna op aanvraag van de Kinderbescherming onder toezicht gesteld bij Bureau Jeugdzorg.

Twee jaar daarna zocht de filmmaakster zoon en moeder weer op. Er bleek weinig veranderd. De jongen at nog steeds rauw voedsel en ging ook al twee jaar niet meer naar school. Zijn moeder hield hem thuis omdat hij door medeleerlingen zou worden uitgelachen vanwege zijn manier van eten. Ook was er volgens haar op school geen goed voedsel te verkrijgen. Ze gaf haar zoon thuisonderwijs, maar daarin werd ze niet erkend: ze wist geen vrijstelling van de Leerplichtwet te bemachtigen.²⁴⁹ Bureau Jeugdzorg begon eind 2012 een spoedprocedure om de inmiddels 15-jarige

jongen uit huis te plaatsen. Het drama kwam in beeld in een nieuwe documentaire: *Rauwer*. Ook die kreeg een stortvloed aan reacties. Die gingen niet zozeer over het thuis houden van school van de jongen. Want daarover waren de meeste mensen het wel met elkaar eens: dat kon niet. De jongen was immers leerplichtig en dus was thuis houden tegen de wet. Maar als het ging om het eten van rauw voedsel lagen de zaken anders. Dat is immers niet bij wet verboden. Toch vonden veel mensen dat de moeder het belang van haar zoon ook op dat punt schaadde en dat Tom tegen zijn eigen moeder in bescherming moest worden genomen.²⁵⁰ Anderen verwezen dat argument naar de prullenbak. Vegetariërs en aanhangers van

Gesloten jeugdzorg

In een justitiële jeugdinrichting (jeugdgevangenis) verblijven jongeren in de leeftijd van 12 tot 18 jaar, met een uitloop naar maximaal 23 jaar. Jongeren kunnen in een jeugdinrichting komen met een strafmaatregel. Tot 2009 verbleven er ook kinderen die geen strafbaar feit hadden gepleegd in een justitiële jeugdinrichting. Ze moesten tegen zichzelf in bescherming worden genomen en werden daarom opgesloten. Denk hierbij aan meisjes die zichzelf prostitueerden voor loverboys. Deze kinderen, de jongste was 10, kregen in de jeugdgevangenis nauwelijks of geen behandeling. Ze zaten er bovendien tussen oudere jongeren met een strafblad. Om dit te voorkomen werd de gesloten jeugdzorg ofwel JeugdzorgPlus in het leven geroepen: gesloten afdelingen waar kinderen en jongeren met ernstige gedragsproblemen tegen zichzelf beschermd worden en behandeling krijgen. De kinderrechter beslist of de jongere een 'machtiging gesloten jeugdzorg' krijgt voor gedwongen opname in een instelling voor JeugdzorgPlus. Sinds de 'opening' van JeugdzorgPlus-instellingen is er in deze groep een groei van zo'n 10 procent waar te nemen. Van 2.038 kinderen en jongeren in 2009 tot 3.261 in 2011.

Bron: Jeugdzorg Nederland

het eten van rauw en ongekookt voedsel roerden zich. ‘Een plantaardige lifestyle (al of niet 100 procent rauw) maakt mensen slank, vitaal, energiek en gezond’, zo schreven ze. ‘Waarom is dit mishandeling?’²⁵¹ Plus, zo redeneerden ze: aan de emotionele gezondheid van deze jongen lijkt weinig te mankeren. ‘Wat de verontwaardiging wekt is dat de twee ‘vreemd’ zijn, en dat mag blijkbaar niet in Nederland.’²⁵²

In feite speelde onderhuids een tweede discussie, namelijk die over de grenzen van de opvoeding en door wie die grenzen nu eigenlijk bepaald moeten worden. Wat mag je als ouder nog wel en waar en wanneer komt de overheid – lees Bureau Jeugdzorg – om de hoek kijken. Is bergen snoep aan je kids geven – uit liefde maar met het gevolg dat ze moddervet worden – kindermishandeling of niet? En wie bepaalt dat?

Veiligheidutopie

‘Het ging ooit alleen om geweld of seksueel misbruik, maar ‘kindermishandeling’ is nu een containerbegrip geworden’, zei Herman Baartman, die van 1988 tot 2005 hoogleraar Preventie en Hulpverlening inzake Kindermishandeling was aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, in een interview in *Trouw* in 2013. Maar als ouders kinderen zonder ontbijt en broodtrommeltje naar school sturen, is dat niet per se kindermishandeling.

Oorzaak van die verbreding is angst. Angst dat signalen van onveiligheid niet worden opgemerkt.

Maar door alles kindermishandeling te noemen is – uit angst voor de uitwassen ervan – de aanpak verhard, aldus Baartman. Het gevolg: te veel nadruk op regels en protocollen, waardoor professionals in de jeugdzorg klem komen te zitten.²⁵³

‘Maatschappelijk gezien kampt de jeugdzorg met de ‘veiligheidutopie’: ieder kind moet gered worden’, zo stelde ook Mariëtte Verhoef, directeur van de Amsterdamse jeugdzorginstelling Spirit.²⁵⁴ Jeugdbeschermers zouden onder publieke druk en incidentenberichtgeving zijn doorgeslagen naar de andere kant. De samenleving en politiek zouden, reagerend op ‘incidenten’, elk risico willen vermijden door middel van regels, protocollen, richtlijnen en wetten. Maar dat is een irreële manier van denken, meent Verhoef. ‘Wat we ook doen en hoe we het ook organiseren, dat lukt nu niet en zal in de toekomst ook nooit lukken. We zullen moeten accepteren dat er altijd risico’s zijn.’

Inderdaad zijn de afgelopen jaren verre van ‘incidentloos’, alle inspanningen ten spijt. Zo kon de Litouwse pedofiel Robert M. van februari 2007 tot januari 2010 minstens 87 kinderen misbruiken voor het vervaardigen van kinderpornografisch foto- en filmmateriaal. En werden in mei 2013 de lichamen van Ruben (9) en Julian (7) uit Zeist gevonden in een sloot bij Cothen. De broertjes werden door hun vader om het leven gebracht, die daarna zelfmoord pleegde.²⁵⁵

Seksueel misbruik en de commissie Samson

In oktober 2013 stonden de kranten bol met nieuws over Frank R., een 48-jarige man uit het Brabantse Cuijk die gearresteerd werd omdat hij acht jaar lang via het internet 295 meisjes verleidde tot het verrichten van seksuele handelingen. Hij zou met een paar van hen ontucht hebben gepleegd en een minderjarige aan het ouderlijk gezag hebben onttrokken. Op 19 mei 2014 werd hij aangehouden. Deze zedenzaak toont aan dat de politie daders wellicht effectiever opspoorde. Maar of daardoor ook minder vaak seksueel misbruik plaatsvindt, dat is de vraag. Seksueel misbruik wordt het minst gemeld van alle vormen van kindermishandeling, zo bleek uit cijfers uit 2010. In dat jaar maakte seksueel misbruik slechts 2,8 procent uit van alle registraties van kindermishandeling die bij de AMK's binnenkwamen. Het is volgens deskundigen slechts het topje van de ijsberg.

In 2010 deed de commissie Samson, genoemd naar oud-procureur-generaal Rieke Samson-Geerlings, onderzoek naar seksueel misbruik onder kinderen die tussen 1945 en 2010 door de overheid in een instelling of een gezin werden geplaatst. Uit dat onderzoek kwamen twee opmerkelijke en consistente bevindingen naar voren. De eerste was dat de professionals die met uit huis geplaatste kinderen werkten voor slechts een zeer klein deel weet hadden van het misbruik dat plaatsvond. De tweede opmerkelijke consistente bevinding was dat iets meer dan de helft van de plegers uit leeftijdgenoten bestond.

Andere opmerkelijke constatering was dat uit huis geplaatste kinderen gemiddeld bijna twee keer zo vaak (143 per 1.000) rapporteerden slachtoffer te zijn geworden van misbruik. Dat was in 2010, het gemiddelde lag in Nederland toen op 74 per 1.000. Nadere analyse van de gegevens laat zien dat vooral kinderen in residentiële jeugdzorginstellingen een verhoogde prevalentie rapporteren (194 per 1.000), terwijl dat voor kinderen in de pleegzorg niet geldt (55 per 1.000).

Bron: Commissie-Samson (2012). Omringd door zorg, toch niet veilig: Seksueel misbruik van door de overheid uit huis geplaatste kinderen, 1945 tot heden. Rapport commissie-Samson. Amsterdam: Boom.

Tot slot

Er is in de afgelopen decennia een slingerbeweging te zien in het publieke en politieke debat over de bescherming van kinderen en jongeren. Het beleid op dit gebied volgde die beweging. Door de grote politieke en publieke aandacht voor incidenten, vooral de dood van de kleuter Savanna in 2004, werden meer protocollen en maatregelen ingezet om kinderen te beschermen. Dit zorgde voor een groei in het gebruik van de jeugdhulp en het aantal beschermingsmaatregelen, vooral ondertoezichtstellingen en uithuisplaatsingen. Toen bleek dat dit aantal de pan uit rees, en er uit diverse hoeken kritiek hierop kwam, werd er meer ingezet op drang in plaats van dwang.

Zijn er nu steeds meer of juist minder opvoed- en opgroeioproblemen vergeleken met vroeger? Voeden ouders kinderen slechter op? Duiken er nieuwe problemen op die samenhangen met maatschappelijke ontwikkelingen? Of valt dat allemaal reuze mee en maken we ons vaak druk om niks? Of zeggen die zorgen vooral iets over het maatschappelijke klimaat van de tijd waarin we leven? Zijn we misschien pessimistischer in tijden van crisis en transformatie, bijvoorbeeld door grote veranderingen in onze verzorgingsstaat? Of nemen de opgroei- en opvoedproblemen juist toe door die maatschappelijke ontwikkelingen?

Er doen allerlei verhalen en mythes de ronde over de Nederlandse jeugd van tegenwoordig, zo blijkt uit dit boek. En er zijn evenzovele meningen en standpunten. De ene keer geven mensen die lukraak, zonder gefundeerde argumenten. Een andere keer geeft een en hetzelfde onderzoek voeding aan totaal verschillende meningen. Ofwel: in het debat over de jeugd van tegenwoordig lopen feiten en opinies nogal eens door elkaar heen. En dat vertroebelt het zicht op wat er werkelijk aan de hand is.

Op grond van feiten en cijfers valt er veel te zeggen voor de stelling dat het anno 2015 door de bank genomen goed gaat met de jeugd van Nederland. Zo staan we in de UNICEF-rapportages over het welbevinden van jeugdigen nog steeds nummer 1 op de ranglijst van 29 rijke landen. En ook in andere onderzoeken scoort de Nederlandse jeugd positief op welbevinden, onderwijsprestaties en gezondheid. Nederland is in die zin voor een kind misschien wel het beste land om in op te groeien.

Maar toch. Waarom lijken zich dan steeds weer nieuwe grote problemen aan te dienen als het gaat om jeugd en opvoeding? En waarom horen we ieder keer weer dat veel ouders en medeopvoeders tekortschieten in het grootbrengen van hun kroost?

Epiloog: op zoek naar de balans

De jeugd van tegenwoordig

Het wel en wee van kinderen begint bij hun ouders en de opvoeding die zij van hen krijgen. Opvoeden vraagt bij uitstek om het maken van afwegingen: tussen enerzijds voldoende structuur geven en grenzen stellen en anderzijds loslaten en eigen verantwoordelijkheden geven. Veel ouders worstelen daarmee. Dat is van alle tijden. Net als de vaak gehoorde mening dat het evenwicht in de opvoeding totaal zoek is. De jeugd zou veel te verwend zijn en ouders zouden te weinig grenzen stellen. Ouders zouden hun kinderen overladen met complimenten. Kinderen zouden daardoor geloven dat ze geweldig zijn. Met als gevolg narcistische kinderen, die – ook op volwassen leeftijd – niet tegen kritiek kunnen en agressief gedrag vertonen als ze gekrenkt worden. Ze ontwikkelen zich tot onaangename volwassenen in wording, met een groter risico op verslaving, depressie en angststoornissen. En er komen alleen maar meer van die narcistische kinderen, schrijft het *Volkskrant Magazine* in april 2015 onder verwijzing naar Nederlands en Amerikaans onderzoek. Zo legt bijvoorbeeld professor Jan Derksen van de Radboud Universiteit zelfs een verband tussen de enorme groei van de jeugd-ggz en de ‘moderne’ opvoeding.

‘De ggz raakt ontspoord door de enorme aanwas van jongeren met te weinig eelt op de ziel. Veertig procent van de ggz-patiënten is op dit moment jonger dan 25 jaar’, aldus Derksen in het televisieprogramma *Zembla* in diezelfde periode (april 2015). Volgens hem loopt vooral de zogeheten achterbankgeneratie een verhoogd risico op angststoornissen en depressie. ‘Dat zijn de kinderen die op de achterbank van onze auto naar school en pianoles worden gereden. Ze worden letterlijk uit de wind gehouden, door hun ouders de hemel in geprezen en leren niet met frustraties omgaan. Als deze kinderen als jongeren in de echte wereld terechtkomen, hebben ze geen eelt op de ziel’, betoogt Derksen.

Wetenschappelijk onderzoek en persoonlijke stellingnames worden in dit debat vaak op één hoop gegooid. Het is namelijk maar de vraag of je zo kunt generaliseren. Concentreert dit debat zich niet op een verschijnsel dat zich toch vooral voordoet bij representanten van de witte, hoogopgeleide middenklasse? En dus bij ‘OSM’: ons soort mensen, de groep waartoe ook de meeste debaters en journalisten behoren? Het gaat hier om een generatie volwassenen uit de middenklasse, die zelf opgroeide in de jaren zestig en zeventig, een periode van verzet

tegen autoritaire structuren en opvoeding. Nu zij zelf kinderen hebben, tobben ze met grenzen stellen en het vinden van een balans tussen een permissieve en een restrictieve, veeleisende opvoedingsstijl. De vraag is dan hoe daarmee wordt omgegaan in andere segmenten van de bevolking, zoals lager opgeleide milieus. Worden de kinderen daar ook door hun ouders gepamperd en op de achterbank van hot naar haar gesleept? In die milieus wordt echter over het algemeen veel minder permissief opgevoed. Dat zou betekenen dat de kinderen uit deze bevolkingsgroepen, volgens de logica van Derksen c.s., ook veel minder problemen moeten hebben op het gebied van welbevinden en (geestelijke) gezondheid. En dat is niet zo. Het HBSC-onderzoek rapporteert dat vmbo-leerlingen meer problemen hebben met hun gezondheid en welbevinden dan vwo-leerlingen. Dat maakt een simpel verband tussen een wellicht te permissieve opvoedingsstijl van de ouders van ‘achterbankkinderen’ en de toename van problemen met gezondheid en welbevinden bij jeugdigen, zoals Derksen betoogt, op zijn minst discutabel.

Niet nieuw

Dit debat laaide op vlak voor het verschijnen van deze publicatie, maar is verre van nieuw. Ook in het boek *Opgroeien in Nederland* uit 1993 luidt de conclusie dat het over het algemeen goed gaat met de Nederlandse jeugd en hun opvoeding, slechts met een klein deel is dat niet het geval. Zoals we in het *Woord vooraf* al constateerden, liepen

ook toen de meningen uiteen over de omvang van die groep. Sommigen hielden het op zo’n 15 procent, terwijl anderen het hadden over circa 35 procent en een ‘verloren generatie’. De auteurs van *Opgroeien in Nederland* bestempelden hen dan ook als respectievelijk ‘optimisten’ en ‘pessimisten’. De optimisten vinden dat het over het algemeen goed gaat met de Nederlandse jeugd en opvoeding en denken dat dit voorlopig ook wel zo zal blijven. En daartegenover de cultuurpessimisten die juist het omgekeerde beweren. Zij zien vooral een toename van de problemen en een sombere toekomst. Dat cultuurpessimisme is dus een constante in het jeugd- en opvoedingsdebat, zowel in het verleden als in het heden. Of het nu gaat om de zogeheten ‘massajeugd’ en de nozems van de jaren vijftig, de hippies in de jaren zestig, de generatie Nix van de jaren tachtig of om de ‘grenzeloze of achterbankgeneratie’, de gebruikte terminologie alleen al verwijst naar de normvervaging, het hedonisme en narcisme dat zo karakteristiek zou zijn voor de ‘moderne’ jeugd. En drukt de bezorgdheid uit over cultureel verval en teloofgang van waarden die het fundament vormen van onze samenleving.

Andere tijden, andere problemen?

Vergeleken met 25 jaar geleden domineren er andere onderwerpen in het debat over jeugd- en opvoedingsproblemen. In de voorgaande hoofdstukken zijn diverse onderwerpen nader belicht. Zo is er ongerustheid over incidenten met loverboys, over seksueel misbruik en andere vormen van

grensoverschrijdend gedrag, pesten in de openbare ruimte en op school, pedagogische verwaarlozing, (huiselijk) geweld en (v)echtscheidingen. En over de invloed van het digitale tijdperk en de rol van sociale media in de opvoeding en het opgroeien van onze jeugd. Ook groeit de bezorgdheid over groepen jeugdigen met een allochtone achtergrond die zich afkeren van de samenleving en hun toevlucht zoeken in criminaliteit en radicalisering. Sommigen zien dit alles als een groeiende problematiek en uiten daarover grote bezorgdheid. Anderen brengen daar tegenin dat veel van deze problemen niet zo nieuw zijn, maar nu meer aandacht krijgen of in een ander licht komen te staan. Neem bijvoorbeeld de tolerantie voor pedofilie die in dertig jaar tijd 180 graden is gedraaid. En datzelfde geldt voor andere sociale en pedagogische kwesties. Zo laat het debat bijvoorbeeld zien dat we veel minder verdraagzaam reageren op grensoverschrijdend gedrag en pesten. Anders dan een aantal decennia geleden zijn we nu eerder geneigd te straffen en grenzen te stellen. De jeugd van toen kreeg te veel vrijheid en hun ouders stelden te weinig grenzen, zo vinden we anno 2015.

Vergeleken met 25 jaar geleden is de teneur er nu een van strenger ingrijpen en meer grenzen stellen. Maar tegelijkertijd hebben we te maken met een ‘terugtrekkende verzorgingsstaat’, die volgens de algemene politieke opinie onbetaalbaar en onbeheersbaar is geworden. Van burgers wordt verwacht dat ze meer voor zichzelf en

anderen zorgen en minder een beroep doen op professionele door de overheid gefinancierde zorg. Dat leidt tot spanningen. Ook ouders en andere opvoeders moeten hun kinderen veel meer alleen zien groot te brengen. Door de veranderingen in de verzorgingsstaat is de ondersteuning van publieke voorzieningen en het onderwijs immers niet langer vanzelfsprekend. Dat zet ouders, opvoeders en jeugdigen nog meer onder druk én leidt tot meer onzekerheid. Het laat zich moeilijk voorspellen of hierdoor meer of juist minder problemen in de opvoeding zullen ontstaan. Laat staan welke groepen daarvoor de hoogste prijs moeten betalen.

Sociale ongelijkheid

In het jeugd- en opvoedingsdebat is vaak te weinig oog voor maatschappelijke verschillen. Zo is er bijvoorbeeld een duidelijke relatie tussen de UNICEF *rating* voor welbevinden en gezondheid en de mate van welvaart en sociale ongelijkheid in een land. Het is niet voor niets dat landen met een hoog welvaartsniveau, waar de sociale ongelijkheid relatief klein is en de verzorgingsstaat relatief hoog ontwikkeld is (zoals in de Scandinavische landen en Nederland) de lijst aanvoeren. Ook het eerder aangehaalde HBSC-onderzoek constateert in Nederland duidelijke verschillen die te maken hebben met opleidingsniveau. Zo rapporteert 25 procent van de vmbo-leerlingen problemen met welbevinden en gezondheid tegenover 10 procent van de vwo-leerlingen. Allochtone jongeren doen het overigens relatief goed,

al zijn ze wel oververtegenwoordigd op het laagste onderwijsniveau, waar zij dus net als hun autochtone leeftijdsgenoten met relatief veel problemen kampen.

Zoeken naar evenwicht

We worstelen met maat houden, met het vinden van het juiste evenwicht in onze reactie op het gedrag of de problemen die jong zijn met zich meebrengt. Of het nu gaat om opvoeding, onderwijs of de zorg voor kinderen: in elk domein lijken we op zoek te zijn naar een balans. En die zoektocht zien we op alle niveaus terug: thuis, op de werkvloer, in het beleid, de politiek en de samenleving.

In de opvoeding is het de balans tussen stimuleren en grenzen stellen, belonen en straffen. In het onderwijs en de jeugdzorg de balans tussen aandacht voor het ‘gewone’ en aandacht voor het ‘speciale’. Bij het signaleren van problemen de balans tussen ‘ingrijpen’ en ‘non-interventie’. In het beleid rond opvoeden en opgroeien zoeken we naar een balans tussen ‘eigen kracht’ en ‘zorgen voor’. En breder: tussen een ‘zorgzame samenleving’ en een verzorgingsstaat én tussen vooruitgangsgeloof en cultuurpessimisme.

We kunnen concluderen dat de aard van het debat niet wezenlijk is veranderd. Tegelijkertijd is mogelijk de kwaliteit van het debat niet verbeterd. (Sociale) media worden steeds sneller gevonden en daarin is de balans snel verloren. Dat is spijtig, want het zoeken naar evenwicht is moeilijk, maar wel de kern van waar het

om gaat. Het is de kunst om dat te doen op grond van het complete verhaal en niet door onderzoeksresultaten voor een kleine groep te veralgemeniseren of door juist het tegenovergestelde te doen: de problemen van een kleine groep te bagatelliseren omdat het met het overgrote deel van de jeugd goed gaat. Maar ook vanuit het besef dat we door het zoeken naar de balans, voorkomen dat we iedere keer weer doorslaan naar de ene of andere kant. Want dan worden we – in beleid en praktijk – speelbal van een slingerbeweging. Verschil van mening en debat daarover kunnen ons bovendien behoeden voor tunnelvisies en blinde vlekken. Want: ‘zonder wrijving geen glans’.

Eindnoten

- 1 Het UNICEF Innocenti Research Centre in Florence werd opgericht in 1988 om de onderzoekscapaciteiten van het 'United Nations Children's Fund' te versterken. Sinds 2000 brengt het onderzoeksinstituut de *Report Cards* uit, publicaties die het welbevinden van kinderen in geïndustrialiseerde landen in kaart brengen. De *Report Cards* maken het mogelijk om vergelijkingen te maken tussen de OESO-landen op het gebied van het welbevinden en de rechten van de kinderen. In elke *Report Card* staan tabellen waarin de landen gerangordend worden op basis van beschikbare cijfers over een specifiek onderwerp.
- 2 De *Report Card 11* gaat specifiek over het welbevinden van kinderen in rijke landen en is daarmee een opvolger van *Report Card 7* uit 2006. *Report Card 9* ging ook over welbevinden, maar hierbij lag de nadruk met name op de ongelijkheid in welbevinden.
- 3 UNICEF Office of Research (2014).
- 4 Dit blijkt zowel uit het HBSC-onderzoek 2009 als dat van 2013 (Dorsselaer, De Looze, Vermeulen-Smit, De Roos, Verdurmen, Ter Bogt & Vollebergh, 2010; De Looze, Van Dorsselaer, De Roos, Verdurmen, Stevens, Gommans, Van Bon-Martens, Ter Bogt & Vollebergh, 2014).
- 5 Bucx (2011).
- 6 Idem.
- 7 Het Peilstationsonderzoek richt zich op het middelengebruik door scholieren. Vragen gaan over gebruik van tabak, alcohol, drugs en over gokken. Het onderzoek wordt uitgevoerd door het Trimbos-instituut in samenwerking met GGD'en. Vragenlijsten worden schriftelijk klassikaal afgenomen. Het betreft een steekproef onder scholieren (basisonderwijs groep 7 en 8; voortgezet onderwijs).
- 8 In 2014 is de wettelijke leeftijd waarop jongeren tabak en alcohol mogen kopen verhoogd van 16 naar 18 jaar. In dit boek zijn de mogelijke gevolgen hiervan op het alcoholgebruik van jongeren niet meegenomen.
- 9 De Looze et al. (2014), p. 130.
- 10 De Graaf, Kruijer, Van Acker & Meijer (2012).
- 11 Zie: *Report Card 11* (UNICEF Office of Research, 2013), figuur 7.2a.
- 12 Van der Lely, Van Dalen, Rodrigues Pereira & Van Hoof (2012).
- 13 Zie onder meer: Steketee, Jonkman, Berten & Vettenburg (2013) en Monshouwer, Van Dorsselaer, Verdurmen & Vollebergh (2012).
- 14 De Looze et al. (2014), p. 80.
- 15 De waarden in 2013 waren weer terug op het niveau van 2001 (De Looze et al., 2014, p. 93).
- 16 Tick, Van der Ende & Verhulst (2007), p. 473-482.
- 17 De Winter (2011).
- 18 Jansen (2013).
- 19 Idem.
- 20 Bucx (2011). Het gaat hierbij om een survey-onderzoek onder ouders van kinderen van 0 tot 18 jaar. Doel is om inzicht te krijgen in het opvoedgedrag van ouders in Nederland. Het onderzoek is uitgevoerd door onderzoeksbureau GfK in opdracht van het Sociaal Cultureel Planbureau. Aan één ouder per huishouden met een minderjarig kind werd gevraagd een vragenlijst schriftelijk of online in te vullen. De vragen hadden betrekking op een door onderzoekers vooraf geselecteerd kind uit het huishouden.
- 21 Volgens *J/M* blijkt dit uit een representatief onderzoek onder bijna zeshonderd ouders met ten minste één schoolgaand kind in het primair of voortgezet onderwijs, uitgevoerd door bureau Team Vier in opdracht van het maandblad *J/M* en gepubliceerd in het septembernummer van 2010. Zie: Elzinga (2010).

- 22 Idem.
- 23 De Winter (2011).
- 24 Bakker, Ter Bogt & De Waal (1993), p. 59.
- 25 Idem, p. 61.
- 26 Dat aanbod wordt gegeven via officiële instanties als consultatiebureaus, Centra voor Jeugd en Gezin of opvoedpoli's, opvoedtelefoons en opvoedwinkels. Daarnaast bieden particuliere psychologen, (ortho)pedagogen en andere deskundigen opvoedbegeleiding en advies aan. En dan zijn er nog de oude vertrouwde school en de kinderopvang die door kunnen verwijzen naar instanties die opvoedondersteuning geven.
- 27 Bux (2011).
- 28 Bakker, Ter Bogt & De Waal (1993), p. 60.
- 29 Ligtermoet & Pennings (2006).
- 30 Schaubroeck (2010), p. 111. Schaubroeck baseert zich hier op Van der Pas (2005).
- 31 Idem, p. 84.
- 32 Elzinga (2010).
- 33 Zie bijvoorbeeld OMO Buitenspeelbond (2007).
- 34 Bux (2011).
- 35 Idem.
- 36 Idem.
- 37 Zie bijvoorbeeld: Stevaert (2009).
- 38 Van Egten & De Hoog (2007).
- 39 De Kruif, Riksen-Walraven, Gevers Deynoot-Schaub, Helmerhorst, Tavecchio & Fukink (2009).
- 40 Kindcentra 2020 (2014).
- 41 Bux (2011).
- 42 Idem.
- 43 Idem.
- 44 Zie onder meer: Ligtermoet & Pennings (2006) en Zeijl, Crone, Wiefferink, Keuzenkamp & Reijneveld (2005).
- 45 Van der Molen, Perreijn & Van den Hout (2007).
- 46 Spruijt & Kormos (2010). De auteurs baseren dit getal op het aantal echtscheidingen per jaar, een schatting van het aantal samenwonenden die uit elkaar gaan en cijfers over het aantal paren met thuiswonende kinderen tot een leeftijd van 22 jaar (De Graaf 2005).
- 47 De Looze et al. (2014), p. 103
- 48 Spruijt & Kormos (2010), gebaseerd op het onderzoek *Scholieren en Gezinnen* (2010) van Universiteit Utrecht.
- 49 Jeppesen de Boer (2008).
- 50 Clintons volledige uitspraak luidt: 'We have learned that to raise a happy, healthy and hopeful child, it takes a family, it takes teachers, it takes clergy, it takes business people, it takes community leaders, it takes those who protect our health and safety, it takes all of us. It takes a village to raise a child.' De uitspraak gaat terug op een aantal Afrikaanse bronnen.
- 51 Turkenburg (2005).
- 52 Idem.
- 53 Dit wordt zo genoemd sinds de zogeheten Interactieve Koersgesprekken Primair en Voortgezet Onderwijs die minister Van der Hoeven van het ministerie van OCW in 2004 onder deze noemer voerde met het onderwijsveld en waarin zij haar langetermijnvisie op het onderwijs uiteenzette (Onderwijsraad 2004, p. 40).
- 54 Nederlands Jeugdinstituut, Dossier Brede school en integraal kindcentrum, 'Cijfers integraal kindcentrum en brede school', op NJi.nl.

- 55 Turkenburg (2005).
- 56 Idem.
- 57 Bakker, Ter Bogt & De Waal (1993), p. 71.
- 58 Stamos, 'Leerlingen/studentenaantallen', op Stamos.nl.
- 59 Bakker, Ter Bogt & De Waal (1993), p 71.
- 60 Stamos, Financiële cijfers, 'Onderwijsuitgaven per leerling/student, in Primair onderwijs', op Stamos.nl.
- 61 Hieronder vallen niet alleen het basis- en voortgezet onderwijs aan zeer moeilijk lerende of opvoedbare kinderen maar ook aan visueel gehandicapte, dove en slechthorende of anderszins lichamelijk gehandicapte kinderen.
- 62 Centraal Bureau voor de Statistiek (2012a).
- 63 Stamos, 'Leerlingen/studentenaantallen', op Stamos.nl.
- 64 Onderwijsraad (2010).
- 65 Idem.
- 66 Idem.
- 67 Turkenburg (2005).
- 68 Idem.
- 69 Onderwijsraad (2010).
- 70 Dit zou mogelijk worden versterkt doordat de meeste basisschoollerares vrouwen zijn, voor wie dergelijk gedrag wellicht vreemder is dan voor mannen, maar dat is nog niet met onderzoek gestaafd.
- 71 Onder meer op diverse fora zoals Google groepen (2004).
- 72 In totaal gaat het om 91 tot 94 procent van de personeelsleden én de leerlingen in de jaren tussen 2006 en 2012. In de mbo-sector geeft 95 procent van de studenten aan zich veilig te voelen binnen de school. Onder werknemers van de scholen ligt dat percentage nog iets hoger: 97 procent (Witvliet, Tillaart, Van Bergen, Mooij, Fettelaar, De Wit & Vierke, 2012).
- 73 Idem.
- 74 De Looze et al. (2014), p. 60.
- 75 Nederlands Jeugdinstituut, Databank Cijfers over Jeugd en Opvoeding, 'Cijfers onderwijs', op NJi.nl.
- 76 Het gaat in deze verkenning om gesprekken met twaalf prominenten uit het onderwijsveld, waarbij verschillende perspectieven op dit thema van de maatschappelijke opdracht worden belicht.
- 77 Project X is een verwijzing naar de filmkomedie *Project X* van regisseur Nima Nourizadeh.
- 78 In tv-programma *Andere Tijden* (VPRO/NTR, 2013).
- 79 Idem.
- 80 Idem.
- 81 Drayer (2009).
- 82 In Nederland kenden de rellen in Haren geen precedent, wel daarbuiten. In Duitsland liep in juni 2011 een soortgelijke oproep uit de hand. Daarbij ging het om een jarig meisje in Hamburg. Er kwamen honderden, vooral aangeschoten jongeren naar haar straat. Zij richtten een ravage aan en gingen op de vuist met de politie.
- 83 Gerben Oebele Postema, student SPH en medewerker op een woongroep voor verstandelijk gehandicapten, in Oebele Postma (2013), p. 25.
- 84 De maandprevalentie vertoont sinds 1996 een licht dalende trend en is in 2011 significant lager dan in 1996 (8 procent versus 11 procent). Ten opzichte van 2007 is er in 2011 geen verschil. Verdurmen, Monshouwer, Van Dorsselaer, Lokman, Vermeulen-Smit & Vollebergh (2012).
- 85 De Looze et al. (2014), p. 118.
- 86 UNICEF Office for Research (2013).
- 87 Alle harddrugs bereikten een piek in het gebruik in 1996, waarna een geleidelijke daling werd ingezet. Uitzondering op deze trend is heroïne. De lifetime-prevalentie hiervan ligt tot 2003 vrij stabiel op 1 procent of net daaronder. Verdurmen et al. (2012).

- 88 Voor alle leeftijdsgroepen is niet alleen de daling tussen 2003 en 2013, maar ook die tussen 2011 en 2013 significant. De Looze et al. (2014), p. 117.
- 89 De Looze et al. (2014), p. 120.
- 90 De Graaf, Kruijer, Van Acker & Meijer (2012). De gegevens zijn verzameld in het kader van het onderzoek *Seks onder je 25e* onder ruim 8.000 jongeren tussen de 12 en 25 jaar in Nederland. In 2005 heeft een vergelijkbaar onderzoek plaatsgevonden.
- 91 Uit het onderzoek *Seks onder je 25e* blijkt dat er nauwelijks significante en betekenisvolle verschuivingen waarneembaar zijn als het gaat om het percentage 12- tot 17-jarigen dat ervaring heeft met verschillende vormen van seks: met vrijwel alle vormen van seks hadden even grote groepen in 2005 en 2012 ervaring.
- 92 Bakker, Ter Bogt & De Waal (1993), p. 95.
- 93 De Looze et al. (2014), p. 111.
- 94 Steketee, Jonkman, Berten & Vettenburg (2013).
- 95 *Bingedrinken* is een veel gebezigde term geworden, maar heeft geen eenduidige definitie. Vanuit klinisch standpunt betekent een 'binge' continu drinken, soms zelfs gedurende dagen, tot bewusteloosheid optreedt. De term werd in 1992 geïntroduceerd door Wechsler & Isaac in een onderzoek naar alcoholgebruik bij studenten van de universiteit van Massachusetts. Destijds definieerden zij bingedrinken als het drinken van vijf of meer glazen bij één gelegenheid voor mannen. Voor vrouwen ging het om vier glazen of meer. Dit was lange tijd de standaard in onder meer de VS. In het Verenigd Koninkrijk wordt uitgegaan van acht glazen bij mannen en zes bij vrouwen. Bron: Donder (2006).
- 96 Verdurmen et al. (2012).
- 97 De Looze et al. (2014), p. 108.
- 98 De Looze et al. (2014), p. 117.
- 99 De Graaf, Kruijer, Van Acker & Meijer (2012). Het is niet duidelijk tot welke seksuele handelingen het exact gaat. Wel is expliciet gevraagd naar dwingen, niet naar overhalen of spijt achteraf.
- 100 Bakker, Ter Bogt & De Waal (1993), p. 120. In dit onderzoek werd er gesproken van 'incidentele of meer systematische vormen van seksueel misbruik.'
- 101 Verdurmen et al. (2012).
- 102 Idem.
- 103 Idem.
- 104 Bakker, Ter Bogt & De Waal (1993), p. 116.
- 105 Het schandaal kwam aan het licht na een onderzoek van Kwaliteitsinstituut Dyslexie (KD), het Nationaal Referentiecentrum Dyslexie (NRD) en zorgverzekeraars CZ en VGZ naar de kwaliteit van 145 dyslexiebureaus. Acht daarvan handelden dus niet in lijn met de richtlijnen. In: Vegterlo (2014).
- 106 Idem.
- 107 Het gebruik van de jeugd-ggz is van 1993 tot 2003 toegenomen. Zie onder meer: Tick, Van der Ende & Verhulst (2007) en Sytema, Gunther, Reelick, Drukker, Pijl & Van 't Land (2005).
- 108 Sytema et al. (2005).
- 109 Dit is een beetje een kip-of-ei-verhaal. De wachtlijsten stegen doordat er een toename was van diagnoses en kinderen die geholpen moesten worden, maar niet voldoende capaciteit. Vanuit de overheid kwam er extra geld om die wachtlijsten weg te werken en dat lukte deels. Het Nederlands Jeugdinstituut meldde in 2008 dat de geestelijke gezondheidszorg (ggz) in 2007 21 procent meer kinderen en jeugdigen kon behandelen dan in 2006 en dat het aantal problematisch lange wachttijden in de jeugd-ggz licht daalde: van 41 procent naar 39 procent. De vraag naar kinder- en jeugd-ggz bleef echter groeien. In 2007 werd 21 procent meer jeugdigen geholpen dan in 2006, maar er werd ook 26 procent meer kinderen ingeschreven.
- 110 Directeur Herman Godlieb van basisschool De Linde in Nieuwe Pekela in Zembla-uitzending *Etiket-kinderen*. Geciteerd in Roggeveen (2013).

- 111 Schoemaker, Ten Have, Sytema & Verhaak (2007).
- 112 Schrijvers & Schoemaker (2008).
- 113 Idem.
- 114 Nederlands Jeugdinstituut, Dossier Autisme, op NJi.nl.
- 115 Nederlands Jeugdinstituut, Dossier ADHD, op NJi.nl.
- 116 Gezondheidsraad (2014).
- 117 In buitenlands onderzoek wordt de prevalentie van stoornissen in het autismespectrum gewoonlijk op 60 tot 100 per 10.000 mensen geschat. Omdat geen verschillen worden gevonden tussen etnische groepen of tussen groepen met een verschillende sociaal-economische status is er geen reden om aan te nemen dat de prevalentie in Nederland zou afwijken van het buitenland (Gezondheidsraad, 2009; Nederlands Jeugdinstituut, Dossier Autisme, op. NJi.nl).
- 118 Op grond van verschillende gegevens kan men ervan uitgaan dat 2 tot 6 procent van alle jeugdigen ADHD heeft. Nederlands Jeugdinstituut, Dossier ADHD, op NJi.nl.
- 119 Gezondheidsraad (2014).
- 120 Dat de diagnose autismespectrumstoornis vaker wordt gesteld komt niet alleen door een betere herkenning en grotere bewustwording, maar ook door een verruiming van de diagnostische criteria. Terwijl vroeger vaak uitgegaan werd van één vorm van autisme, in de volksmond nu vaak klassiek autisme genoemd, wordt de verzamelterm 'autismespectrumstoornissen' (ASS) nu gebruikt voor vijf verschillende vormen van autisme. De volgende vijf subgroepen worden onderscheiden binnen het autismespectrum: autistische stoornis (het prototype 'klassiek autisme'), stoornis van Asperger, syndroom van Rett, desintegratieve stoornis en een restgroep 'Not Otherwise Specified' (PDD-NOS).
- 121 Bakker, Ter Bogt & De Waal (1993), p. 133.
- 122 Crott (2011).
- 123 Elzinga (2010).
- 124 Tick, Van der Ende & Verhulst (2007).
- 125 Tegelijkertijd waren leerkrachten het daar niet mee eens. Die meldden in hetzelfde onderzoek dat volgens hen het aandeel jeugdigen met emotionele problemen gelijk was gebleven. NB: In vergelijkbare trendonderzoeken naar het ouderoordeel over emotionele problemen bij jongere kinderen zou juist een daling te zien zijn.
- 126 Gezondheidsraad (2014).
- 127 Idem.
- 128 Roggeveen (2013).
- 129 Gezondheidsraad (2014).
- 130 Idem.
- 131 Idem.
- 132 Overigens lijkt deze trend zich niet alleen te beperken tot Nederland. Ook in andere landen vindt een maatschappelijke en politieke discussie plaats over onder andere de toename van ADHD onder kinderen. Nederlands Jeugdinstituut, Kennisnet Jeugd, Werkgroep Demedicalisering & Gepaste Zorg, op Kennisnetjeugd.nl, website geraadpleegd op 17-9-2014.
- 133 Gezondheidsraad (2014).
- 134 Van Hintum (2014).
- 135 JSO-adviseur Marjan Möhle (2014). Geciteerd in GGZnieuws, 'Transformeren is ook normaliseren', op Ggznieuws.nl.
- 136 'Wiskundemoeder' Ionica Smeets in 'VIVA MAMA', geciteerd in GGZnieuws, 'Transformeren is ook normaliseren', op Ggznieuws.nl.
- 137 Prakken & Duijnstee (2002).
- 138 Idem.
- 139 Besseling, Hagen, Andriessen, Te Peele, Crone, Kok & De Vos (2007).

- 140 Idem.
- 141 Idem.
- 142 Statline.cbs.nl/StatWeb/publication. Site bezocht in maart 2015.
- 143 Centraal Bureau voor de Statistiek (2013).
- 144 Pommer, Van Kempen & Sadiraj (2011).
- 145 Meijer, Postma, Schoemaker & Zwaanswijk (2008).
- 146 Spijkerman (2014).
- 147 Het portret van Janira komt uit de brochure *Lastig; opgroeien met een licht verstandelijke beperking* (Blankestijn, 2009). De brochure hoort bij de gelijknamige documentaire uit 2009 van Stichting Shoot, gemaakt in opdracht van Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland (VGN) en Vereniging Orthopedagogische Behandelcentra (VOBC). Uit: Vereniging Orthopedagogische Behandelcentra (z.j.).
- 148 Idem.
- 149 Tierolf & Oudenampsen (2013).
- 150 Dit komt naar voren uit gesprekken met onder meer Marcia Lever, staffunctionaris van het WSG Expertisecentrum.
- 151 Andere kenmerken zijn: ze leren moeilijker en blijven vaak ‘steken’ op het niveau van groep vijf of zes van de basisschool, ze zijn sneller afgeleid, reageren eerder primair (eerst doen, dan denken) en herkennen emoties bij zichzelf en anderen moeizamer. Bovendien komen jeugdigen met een LVB vaak uit multiprobleemgezinnen (Vereniging Orthopedagogische Behandelcentra, z.j.).
- 152 Het gaat hier onder meer om onderzoek door Stoll, Bruinsma & Konijn (2004) en Diepenhorst & Hollander (2011). De publicaties worden genoemd op de website van het Nederlands Jeugdinstituut, NJi.nl.
- 153 Vereniging Orthopedagogische Behandelcentra (z.j.).
- 154 Bakker, Ter Bogt & De Waal (1993).
- 155 Idem, p. 113.
- 156 Centraal Bureau voor de Statistiek (2014a).
- 157 Slotboom, Wong, Swier & Van der Broek (2011).
- 158 Idem.
- 159 De auteurs vermelden hierbij dat ‘we echter niet moeten vergeten dat zelfrapportage vooral geschikt is om frequent voorkomende en minder ernstige feiten te meten’. In: Slotboom, Wong, Swier, & Van der Broek (2011).
- 160 Opvallend is dat dit dark number van meisjes nog groter is dan voor jongens. Het lijkt er daarom op dat er sprake is van een ander opsporingsbeleid voor meisjes dan voor jongens, concluderen de onderzoekers. ‘Wellicht is er sprake van een selectief opsporingsbeleid waarbij politie zich vooral richt op mannelijke verdachten of op delicten die vooral door jongens worden gepleegd.’
- 161 Jensma (2011).
- 162 Idem.
- 163 Wittebrood, Janssens & De Ruiters (2012).
- 164 Aanleiding was een conflict tussen hem en de conrector. Die zou zijn vader, die in de cel zat, beledigd hebben. Murat D. zou vaak en veel drugs en alcohol gebruiken.
- 165 Deze stijging lijkt echter los te staan van de invoering van het nieuwe jeugdstrafrecht. Ook in de jaren voor de inwerkingtreding van het nieuwe jeugdstrafrecht was al sprake van een opgaande lijn; nadien is het aantal Halt-verwijzingen blijven stijgen.
- 166 Kruissink & Verwers (2001).
- 167 Halt (2013).
- 168 Bij de 12-minners die een Stop-afdoening kregen, was dat zelfs circa een derde.
- 169 De Looze et al. (2014), p. 35.
- 170 Idem.

- 171 Nederlands Jeugdinstituut, Dossier Migranten gezin, ‘Opvoedstijl en overgewicht Turkse en Nederlandse kinderen’, op NJi.nl.
- 172 De Looze (2014), p. 67.
- 173 Daarbij moet echter worden opgemerkt dat het aantal respondenten per etnische groep in de steekproef soms klein is, waardoor de schattingen minder nauwkeurig zijn. Verdurmen et al. (2012).
- 174 Idem (respectievelijk 12 en 6 procent).
- 175 De Graaf, Kruijer, Van Acker & Meijer (2012).
- 176 Tenminste als het gaat om islamitische jongens.
- 177 De Looze et al. (2014).
- 178 Zie onder meer De Looze et al. (2014) en Verdurmen et al. (2012).
- 179 Idem.
- 180 De Looze et al. (2014), p. 126.
- 181 Idem.
- 182 Centraal Bureau voor de Statistiek (2014).
- 183 Idem.
- 184 Bakker, Ter Bogt & De Waal (1993), p. 69.
- 185 Nederlands Jeugdinstituut, Databank Cijfers over Jeugd en Opvoeding, ‘Cijfers onderwijsprestaties’, op NJi.nl.
- 186 Het verschil is sinds 2003-2004 wel iets kleiner geworden. In dat jaar bedroegen de percentages respectievelijk 28 en 46 procent.
- 187 NRC (2013b).
- 188 Zie onder meer: Lakmaker (2004) en Pommer, Van Kempen & Sadiraj (2011).
- 189 Een verklaring kan worden gevonden in een publicatie van Boon en De Haan (2010). Zij betogen dat de drempel om hulp te vragen bij de jeugd-ggz erg hoog is voor niet-westerse migranten van jonge leeftijd. Volgens de auteurs kan de ondervertegenwoordiging in de ggz op jonge leeftijd uitmonden in een escalatie van de problematiek op latere leeftijd, en daarmee in een oververtegenwoordiging van niet-westerse allochtonen in de jji’s. In: Pommer, Van Kempen & Sadiraj (2011).
- 190 Van het totaal aantal verdachten in de leeftijd 12 tot en met 17 jaar is in de periode 1999-2008 iets minder dan twee derde autochtoon. In: Van der Laan & Blom (2011).
- 191 Centraal Bureau voor de Statistiek (2014a).
- 192 Sinds 2004 wordt ook de etnische herkomst van jongeren die een Halt-afdoening kregen geregistreerd.
- 193 Gegevens van Halt Nederland.
- 194 Lahlah (2013).
- 195 Wienke, Messing & Ramadan (2012).
- 196 Spitzer (2013)
- 197 Idem, p. 11.
- 198 Elzinga (2014).
- 199 Vmbo loket (z.j.).
- 200 Elzinga (2014).
- 201 Een van de boeken waar dit uitvoerig aan de orde komt is *Socialbesitas. Sociale media: van vertier tot verslaving* van Mayke Calis en Herm Kisjes.
- 202 Elzinga (2014).
- 203 De Haan (2010); Duimel & De Haan (2007); Valkenburg (1997).
- 204 Centraal Bureau voor de Statistiek (2014a).
- 205 Verdurmen et al. (2012), p. 95.
- 206 Nikken (2007).
- 207 Nikken (2013).
- 208 Overigens gaat dit meer op voor kinderen die media-inhoud realistisch vinden. Die zijn meer vatbaar voor geweldseffecten dan kinderen die afstand kunnen nemen van wat ze in de media tegenkomen.

- Vooraf kinderen die moeite hebben om zich in anderen te verplaatsen, een minder goed zelfbeeld hebben, het minder goed op school doen, uit zichzelf neigen naar agressief of normoverschrijdend gedrag, een sterke affiniteit hebben met geweldsmedia, in een vriendenkring verkeren waar antisociaal gedrag voorkomt, en die minder betrokkenheid in de opvoeding van hun ouders ervaren, lopen daarnaast meer risico's om negatief beïnvloed te worden door beelden met geweld. In: Nikken (2013).
- 209 Elzinga (2013).
210 AD (2013).
211 Verdurmen et al. (2012), p. 95.
212 Idem.
213 In 2013 werd Internetverslaving geweerd uit de DSM-5. Zie ook: Teffer (2013).
214 Van Rooij & Schoenmaker (2013).
215 Van Rooij (2011); Lemmens, Valkenburg & Peter (2009), beide titels aangehaald in: Nikken (2013).
216 Meisjes ervaren meer problemen met het gebruik van sociale media (9 procent tegen 4 procent). Dit verschil geldt ook voor mobiel gebruik van sociale media (7 procent tegen 3 procent).
217 Verdurmen et al. (2012), p. 96.
218 Rutgers WPF (2014).
219 Idem.
220 Centraal Bureau voor de Statistiek (2010).
221 Nikken & Jansz (2007). Aangehaald in: Nikken (2013).
222 Van Rooij & Schoenmaker (2013).
223 Nikken (2013).
224 Denk hierbij aan onderzoek van *Mijn Kind Online* bij jonge kinderen, en studies van organisaties en instituten als *HBSC*. In: Nikken (2013).
225 Centraal Bureau voor de Statistiek (2012b).
226 Centraal Bureau voor de Statistiek (2014a).
227 Dit maakt deel uit van wetenschappelijk bureau IVO (www.ivo.nl).
228 Van Rooij & Schoenmakers (2013).
229 Idem.
230 Dit aantal wordt bijvoorbeeld genoemd op de site www.stopkinder mishandeling.nl/ stopkinder mishandeling.
231 Alink, Van IJzendoorn, Bakermans-Kranenburg, Pannembakker, Vogels & Euser (2011).
232 Het onderzoek dat deze gegevens naar boven bracht, bestond uit een anoniem enquêteformulier dat naar alle Nederlandse huisartsen en kinderartsen was toegestuurd. Omdat er waarschijnlijk ook formulieren niet terug verzonden werden, gingen de onderzoekers ervanuit dat het in totaal om circa veertig kinderen per jaar ging (Wolzak & Ten Berge, 2008).
233 Alink et al. (2011).
234 Er zijn geen exacte cijfers over het aantal kinderen dat daadwerkelijk overlijdt door kindermishandeling. Het gaat altijd om schattingen. Dat komt doordat het vaak bijzonder lastig is om te bewijzen dat de sterfte van een kind direct te wijten is aan kindermishandeling. Soms constateert een arts ten onrechte een natuurlijke dood. Anderzijds kan het ook zo zijn dat artsen zich vergissen en denken dat mishandeling de oorzaak is van een sterfgeval, terwijl dat eigenlijk niet zo is.
235 Nederlands Jeugdinstituut over *Tweede Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van kinderen en jeugdigen 2011*, in Dossier Kindermishandeling, 'Cijfers', op NJI.nl.
236 Meer beleidsmatige en publieke aandacht voor kindermishandeling heeft geleid tot een toename van het aantal meldingen, vooral bij de AMK's, maar niet tot een merkbare daling van het aantal slachtoffers. (Nederlands Jeugdinstituut, Dossier Kindermishandeling, 'Cijfers', op NJI.nl).
237 Onder meer in Steyaert (2008).
238 Galama (2007).

- 239 De wet geldt voor de sectoren gezondheidszorg, het onderwijs en de kinderopvang, de maatschappelijke ondersteuning, jeugdzorg en justitie.
- 240 Centraal Bureau voor de Statistiek (2014a).
- 241 Pommer, Van Kempen & Sadiraj (2011).
- 242 Bucx (2011).
- 243 Pommer, Van Kempen & Sadiraj (2011).
- 244 Idem.
- 245 Denktank Transformatie Jeugdinstel (2014).
- 246 Alink et al. (2011).
- 247 De Kinderombudsman (2014).
- 248 Onder meer in Effting (2012)
- 249 Onder meer in Effting (2012), Keete (2012) en Coevert (2012).
- 250 Onder meer in: De Jong (2012).
- 251 Onder meer in: Steeph (2012) en Ytsma (2012).
- 252 Ytsma (2012).
- 253 Pietersen (2013).
- 254 Verhoef (z.j.).
- 255 Uit een reconstructie van NRC Handelsblad (Mat & Steenberg, 2013) bleek dat tien instanties zich met het gezin bezighielden. Na een uitgebreid onderzoek kwamen de Inspectie Jeugdzorg en de Inspectie voor de Gezondheidszorg tot de conclusie dat de dood van de jongetjes niet te wijten viel aan jeugdzorg- en gezondheidsinstellingen. De zorg is niet perfect gegaan en er zijn verbeterpunten, maar al met al was de zorg voldoende, aldus de inspecties (NOS, 2013).
- 256 In hun studie meldden Rien van IJzendoorn en mede-onderzoekers dat 'een zeer laag opleidingsniveau de sterkste risicofactor die we in deze studie hebben aangetroffen'. In: Alink et al. (2011).
- 257 Idem.
- 258 Nederlands Jeugdinstituut, Dossier Kindermishandeling, 'Cijfers', op NJi.nl.
- 259 Alink, Van IJzendoorn, Bakermans-Kranenburg, Pannenbakker, Vogels & Euser (2011).
- 260 Grote gezinnen (met drie of meer kinderen) zijn vaker te vinden in de groep gezinnen waar mishandeling plaatsvindt. Deze oververtegenwoordiging zien we voor alle typen mishandeling, behalve voor seksueel misbruik. In: Alink, Van IJzendoorn, Bakermans-Kranenburg, Pannenbakker, Vogels & Euser (2011).
- 261 Nederlands Jeugdinstituut, Dossier Kindermishandeling, Cijfers, op NJi.nl.
- 262 Idem.

Geraadpleegde bronnen

- AD (2013). 'Games goed voor ontwikkeling kinderen'. Op: AD.nl, 27 november 2013: www.ad.nl/ad/nl/5595/Digitaal/article/detail/3552267/2013/11/27/Games-goed-voor-ontwikkeling-kinderen.dhtml.
- Alink, L., IJzendoorn, R. van, Bakermans-Kranenburg, M., Pannembakker, F., Vogels, T., & Euser, S. (2011). *Kindermishandeling in Nederland Anno 2010: De Tweede Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen* (NPM-2010). [Oegstgeest]: Casimir.
- Bakker, K., Bogt, T. ter & Waal, M. de (1993). *Opgroeien in Nederland*. Maarssen: Elsevier/De Tijdstroom, Utrecht: NIZW.
- Besseling, J., Hagen, B., Andriessen, S., Peele, A. te, Crone, M., Kok, L. & Vos, E. de (2007). *Toename gebruik ondersteuning voor jongeren met een gezondheidsbeperking*. [Z.pl.]: TNO.
- Bucx, F. (Red.) (2011). *Gezinsrapport 2011: Een portret van het gezinsleven in Nederland*. Den Haag: SCP.
- Calis, M. & Kisjes, H. (2013). *Socialbesitas: Sociale media: van vertier tot verslaving*. Middelbeers: InnoDoks.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2014a). *Jaarrapport 2014: Landelijke Jeugdmonitor*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2014b). 'Jongeren in provinciaal gefinancierde jeugdzorg; zorgduur, zorgvorm, regio'. Op: Statline.cbs.nl, 3 oktober 2014: statline.cbs.nl/Statweb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=82354ned&D1=0&D2=a&D3=0&D4=a&HD=150127-1417&HDR=G3,T&STB=G2,G1.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2013). *Jaarrapport 2013: Landelijke Jeugdmonitor*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2012a). *Jaarboek onderwijs in cijfers: 2012*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2012b). 'Verdere groei mobiel internetgebruik'. Persbericht, 23 oktober 2012.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2010). *Landelijke Jeugdmonitor Rapportage 2e kwartaal 2010*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- Coevert, A. (2012). 'Terugkijken: opzienbarende IDFA-docu: Tom eet nog altijd alleen rauw voedsel'. Op: Nrc.nl, 18 december 2012: www.nrc.nl/breedbeeld/2012/12/18/terugkijken-opzienbarende-idfa-docu-tom-eet-nog-altijd-alleen-rauw-voedsel.
- Commissie Samson (2012). *Omringd door zorg, toch niet veilig: Seksueel misbruik van door de overheid uit huis geplaatste kinderen, 1945 tot heden*. Rapport Commissie Samson. Amsterdam: Boom.
- Crott, A.J.M. (2011). *Van hoop des vaderlands naar ADHD'er: Het beeld van de jongen in opvoedingsliteratuur (1882-2005)*. Proefschrift. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Denktank Transformatie Jeugdinstel (2014). *Beter met minder. Bouwstenen voor de transformatie van het jeugdinstel*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Diepenhorst, M.C. & Hollander, M. (2011). *Zorg voor licht verstandelijk gehandicapten: Aard en omvang van LVG-zorg: Eindrapport*. Zoetermeer: Research voor Beleid.
- Donder, E. de (Red.) (2006). *Alcohol: Cijfers in perspectief (1994-2004)*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Dorsselaer, S. van, Looze, M. de, Vermeulen-Smit, E., Roos, S. de, Verdurmen, J., Bogt, T. ter & Vollebergh, W. (2010). *Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland: HBSC 2009*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Drayer, E. (2009). 'Tjonge, de jeugd is weer eens losgeslagen'. Op: Trouw.nl, 3 december 2009: www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1613851/2009/12/03/Tjonge-de-jeugd-is-weer-eens-losgeslagen.dhtml.
- Duimel, M. & Haan, J. de (2007). *Nieuwe links in het gezin: De digitale leefwereld van tieners en de rol van hun ouders*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Effting, M. (2014). 'Jeugdzorg: jongen die rauw eet moet met spoed uit huis'. Op: Volkskrant.nl, 18 december 2012: www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/3365220/2012/12/18/Jeugdzorg-jongen-die-rauw-eet-moet-met-spoed-uit-huis.dhtml.
- Egten, C. van & Hoog, S. de (2007). *Professionaliteit of persoonlijke aandacht?: Op zoek naar een combinatie: Waarom ouders kiezen voor gastouderopvang of een andere vorm van kinderopvang*. Den Haag: E-Quality.
- Elzinga, A. (2014). 'Opgroeien in een online wereld'. Op: Jmouders.nl, 17 maart 2014: www.jmouders.nl/Themas/Opvoeding/Opvoeden/Opgroeien-in-een-online-wereld.html.
- Elzinga, A. (2010). 'Ouders lijden aan faalangst'. Op: Jmouders.nl, 14 december 2010: www.jmouders.nl/ouders/ouderschap/ontspannen/ouders-lijden-aan-faalangst.
- Galama, T. (2007). *Hoe Savanna de Jeugdzorg veranderde...* Scriptie Sociologie. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Gezondheidsraad (2014). *ADHD: medicatie en maatschappij*. Advies aan staatssecretarissen van VWS en SZW. Den Haag: Gezondheidsraad.
- Gezondheidsraad (2009). *Autismespectrumstoornissen: een leven lang anders*. Advies aan ministers en staatssecretarissen van Jeugd en Gezin, VWS, SZW en OCW. Den Haag: Gezondheidsraad.
- GGZnieuws. 'Transformeren is ook normaliseren'. Op: Ggznieuws.nl, 26 augustus 2014: www.ggznieuws.nl/home/transformeren-is-ook-normaliseren.
- Google groepen, online forum (2004). 'Doodschieten leraar zou maatschappelijk probleem zijn'. 14-16 januari 2004: groups.google.com/forum/#!msg/nl.politiek/wBoQcWmcHME/G4NZRI_CJ7MJ.
- Graaf, A. de (2005). 'Scheiden: motieven, verhuisgedrag en aard van de contacten'. In: Centraal Bureau voor de Statistiek (2005). *Bevolkingstrends: 4e kwartaal 2005*. Den Haag: CBS.
- Graaf, H. de, Kruijer, H., Acker, J. van & Meijer, S. (Red.) (2012). *Seks onder je 25e: Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2012*. Delft: Eburon.
- Groenendijk, P. (2013). 'We doen alles om Oum te bevrijden'. In: Algemeen Dagblad, 29 juli 2013. Aangehaald op: Clingendael.nl: www.clingendael.nl/page/%E2%80%98we-doen-alles-om-oum-te-bevrijden%E2%80%99.
- Haan, J. de (2010). *NL Kids online: Nieuwe mogelijkheden en risico's van internetgebruik door jongeren*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Halt (2013). *Jaarbericht Halt Nederland 2012*. Utrecht: Halt.
- Hintum, M. van (2014). 'Laat de gezondheidszorg voor kinderen alsjeblieft intact'. Op: Volkskrant.nl, 5 februari 2014: m.volkskrant.nl/vk/m/nl/6177/Malou-van-Hintum/article/detail/3590853/2014/02/05/Laat-de-gezondheidszorg-voor-kinderen-alsjeblieft-intact.dhtml.
- Jansen, J. (2013). 'Tegen kinderen wordt nooit meer nee gezegd'. Op: Foliaweb.nl, 15 april 2013: www.foliaweb.nl/wetenschap/tegen-kinderen-wordt-nooit-meer-nee-gezegd.
- Jensma, F. (2011). 'Je bent jong en je doodt wat'. Op: Nrc.nl, 9 juli 2011: www.nrc.nl/rechtenbestuur/2011/07/09/je-bent-jong-en-je-doodt-wat.
- Jeppesen de Boer, C.G. (2008). *Parental relocation: Free movement rights and joint parenting*. Proefschrift. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Jong, L. de (2012). 'Moeder 'Rauw' is te ver gegaan'. Op: Volkskrant.nl, 19 december 2012: www.volkskrant.nl/dossier-zorg/moeder-rauw-is-te-ver-gegaan~a3365857.
- Keete, M. (2012). 'Rauw eten: gezond of kindermishandeling?'. Op: Rijnmond.nl, 14 november 2012: www.rijnmond.nl/nieuws/14-11-2012/rauw-eten-gezond-kindermishandeling.
- Kindcentra 2020 (2014). *Ontwikkel de toekomst: Het kan beter voor kinderen, voor ouders, voor de samenleving van nu en voor de samenleving van de toekomst*. Brondocument, september 2014. Op: Kindcentra2020.nl: www.kindcentra2020.nl/sites/default/files/files/M78-0036_visiedocument_11-9.pdf.

- Kinderombudsman, De (2014). 'Nieuwe aanpak vechtscheidingen'. Op: Dekinderombudsman.nl, 13 maart 2014: www.dekinderombudsman.nl/92/ouders-professionals/publicaties/nieuwe-aanpak-vechtscheidingen/?id=373.
- Kramer, Francisca, 'Hoe onze kinderen kleine narcistjes worden'. In: Volkskrant Magazine, 25 april 2015.
- Kruijf, R.E.L. de, Riksen-Walraven, J.M.A., Gevers Deynoot-Schaub, M., Helmerhorst, K., Tavecchio, L.W.C. & Fukkink, R. (2009). *Pedagogische kwaliteit van de opvang van 0- tot 4-jarigen in Nederlandse kinderdagverblijven in 2008*. Amsterdam: NCKO.
- Kruissink, M. & Verwers, C. (2001). *Het nieuwe jeugdstrafrecht: Onderzoek en beleid: Vijf jaar ervaring Justitie in de praktijk*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Laan, A.M. van der & Blom, M. (Red.) (2011). *Jeugdcriminaliteit in de periode 1996-2010: Ontwikkelingen in zelfgerapporteerde daders, door de politie aangehouden verdachten en strafrechtelijke daders op basis van de Monitor Jeugdcriminaliteit 2010: Cahier 2011-2*. Den Haag: WODC.
- Lahlah, E. (2013). *Invisible victims?: Ethnic differences in the risk of juvenile violent delinquency of Dutch and Moroccan-Dutch adolescent boys*. Proefschrift. Tilburg: Tilburg University.
- Lakmaker, H. (2004). 'Jeugdzorg mist allochtoon'. Op: Trouw.nl, 3 januari 2004: www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/archief/article/detail/1755217/2004/01/03/Jeugdzorg-mist-allochtoon.dhtml.
- Leij, A. van der (2013). *De pretparkgeneratie*. Amsterdam: Singel.
- Lely, N. van der, Dalen, W. van, Rodrigues Pereira, R. & Hoof, J.J. van (2012). *Alcoholintoxicaties bij jongeren in Nederland: Een onderzoek bij kinderafdelingen in Nederlandse ziekenhuizen: Cijfers van 2007 t/m 2011*. (Z.pl.): Nederlands Instituut voor Alcoholbeleid, Universiteit Twente, NSCK, Reinier de Graaf Groep.
- Lemmens, J.S., Valkenburg, P.M. & Peter, J. (2009). Development and validation of a game addiction scale for adolescents. In: *Media Psychology*, 12 (1), p. 77-95.
- Ligtermoet, I. & Pennings, T. (2006). *Registratie van opvoedingsondersteuning: ROTS-cijfers 2002-2005*. Utrecht: NIZW.
- Looze, M. de, Dorsselaer, S. van, Roos, S. de, Verdurmen, J., Stevens, G., Gommans, R., Bon-Martens, M. van, Bogt, T. ter, Vollebergh, W. (2014). *Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland: HBSC 2013: Health Behavior in School-aged Children*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Mat, J. & Steenbergen, E. van (2013). 'Reconstructie NRC: veiligheid Ruben en Julian al vier jaar in het geding'. Op: Nrc.nl, 19 mei 2013: www.nrc.nl/nieuws/2013/05/19/reconstructie-nrc-veiligheid-ruben-en-julian-al-vier-jaar-in-het-geding.
- Meijer, S., Postma, S., Schoemaker, C. & Zwaanswijk, M. (2008). 'Hoe vaak komen psychische problemen bij jeugd voor?' Op: Nationaalkompas.nl, 23 september 2008: www.nationaalkompas.nl/gezondheid-en-ziekte/functioneren-en-kwaliteit-van-leven/psychisch-functioneren/psychisch-functioneren-jeugd/hoe-vaak-komen-psychische-problemen-bij-jeugd-voor.
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2014). *Hervorming langdurige zorg: Naar goede zorg die bij ons past*. Den Haag: Ministerie van VWS.
- Möhle, M. (2014). 'Normaliseren, dat kunnen we leren'. In: *Ouderschapskennis*, juni 2014.
- Molen, H. van der, Perreijn, S. & Hout, M. van den (2007). *Klinische psychologie: Theorieën en psychopathologie*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Monshouwer, K., Dorsselaer, S. van, Verdurmen, J. & Vollebergh, W. (2012). *Het gebruik van alcohol, tabak en drugs onder Nederlandse scholieren vergeleken met de rest van Europa: Factsheet ESPAD 2011*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Movisie (2013). *Huiselijk geweld: Aard en omvang, gevolgen, hulpverlening en aanpak*. Factsheet. Utrecht: Movisie. Op: [huiselijkgeweld.nl: www.huiselijkgeweld.nl/doc/feiten/factsheet_huiselijk_geweld_november_2013.pdf](http://huiselijkgeweld.nl/doc/feiten/factsheet_huiselijk_geweld_november_2013.pdf).
- Nederlands Jeugdinstituut, Databank Cijfers over Jeugd en Opvoeding, 'Cijfers onderwijs'. Op: [nji.nl: www.nji.nl/nl/Databanken/Cijfers-over-Jeugd-en-Opvoeding/Cijfers-per-voorziening/Organisatie-of-aanbod?itemnr=319631](http://nji.nl/nl/Databanken/Cijfers-over-Jeugd-en-Opvoeding/Cijfers-per-voorziening/Organisatie-of-aanbod?itemnr=319631).

- Nederlands Jeugdinstituut, Databank Cijfers over Jeugd en Opvoeding, 'Cijfers onderwijsprestaties'.
Op: NJi.nl: www.nji.nl/nl/Databanken/Cijfers-over-Jeugd-en-Opvoeding/Cijfers-per-onderwerp/Onderwijsprestaties.
- Nederlands Jeugdinstituut, Databank Cijfers over Jeugd en Opvoeding, 'Jeugdwerkloosheid'. Op: NJi.nl: www.nji.nl/nl/Databanken/Cijfers-over-Jeugd-en-Opvoeding/Cijfers-per-onderwerp/Jeugdwerkloosheid.
- Nederlands Jeugdinstituut, Dossier ADHD. Op: NJi.nl: www.nji.nl/ADHD.
- Nederlands Jeugdinstituut, Dossier Autisme. Op: NJi.nl: www.nji.nl/autisme.
- Nederlands Jeugdinstituut, Dossier Brede school en integraal kindcentrum, 'Cijfers integraal kindcentrum en brede school'. Op: NJi.nl: www.nji.nl/Cijfers-brede-school-en-integraal-kindcentrum.
- Nederlands Jeugdinstituut, Dossier Kindermishandeling. Op: NJi.nl: www.nji.nl/Kindermishandeling.
- Nederlands Jeugdinstituut, Dossier Migrantengezin, 'Opvoedstijl en overgewicht Turkse en Nederlandse kinderen'. Op: NJi.nl: www.nji.nl/Opvoedstijl-en-overgewicht-Turkse-en-Nederlandse-kinderen.
- Nederlands Jeugdinstituut, Dossier Voortijdig schoolverlaten en verzuim, 'Cijfers schoolverzuim'. Op: NJi.nl: www.nji.nl/Cijfers-schoolverzuim.
- Nederlands Jeugdinstituut, Kennisnet Jeugd, Werkgroep Demedicalisering & Gepaste Zorg. Op: [kennisnetjeugd.nl: kennisnetjeugd.nl/werkgroep/53-demedicalisering-gepaste-zorg](http://kennisnetjeugd.nl/kennisnetjeugd.nl/werkgroep/53-demedicalisering-gepaste-zorg) (geraadpleegd op 17 september 2014).
- Nikken, P. (2013). *Media-risico's voor kinderen: een verkenning*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Nikken, P. (2007). *Mediageweld en kinderen*. Amsterdam: SWP.
- Nikken, P. & Jansz, J. (2007). Playing restricted videogames: Relations with game ratings and parental mediation. In: *Journal of Children and Media*, 1(3), p. 227-243.
- NOS (2013a). 'Jeugdzorg Ruben, Julian adequaat'. Op: nos.nl, 30 september 2013: nos.nl/artikel/557034-jeugdzorg-ruben-julian-adequaathtml.
- NRC (2013b). 'Advies: geld voor school toch baseren op etniciteit'. Op: Nrc.nl, 12 september 2013: www.nrc.nl/handelsblad/van/2013/september/12/advies-geld-voor-school-toch-baseren-op-etniciteit-1294772.
- Oebele Postema, G. (2013). 'Lang leve de pretcultuur?'. In *SozioSPH*, nr. 5, oktober 2013, p. 22-26.
- Okma, K., Naafs, L., Vergeer, M. & Berns, J. (2014). *Quickscan naar de ondersteuningsbehoefte van zorgintensieve gezinnen*. Visiedocument. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- OMO Buitenspeelbond (2007). *Spelen: Onderzoek onder ouders en kinderen naar speelgedrag*. (Z.pl.): OMO.
- Onderwijsraad (2010). *De school en leerlingen met gedragsproblemen*. Advies uitgebracht aan de staatssecretaris van OCW. Den Haag: Onderwijsraad.
- Onderwijsraad (2004). *Koers voortgezet onderwijs: Nieuw vertrouwen: Advies*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Pas, A. van der (2005). *Eert uw vaders en uw moeders: Opvoedproblemen nader verklaard. Reeks Handboek methodische ouderbegeleiding* dl. 3. Amsterdam: SWP, 2005.
- Pietersen, R. (2013). 'Noem niet alles wat gebeurt kindermishandeling'. Op: Trouw.nl, 21 november 2013: www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/3548728/2013/11/21/Noem-niet-alles-wat-gebeurt-kindermishandeling.dhtml.
- Pommer, E., Kempen, H. van & Sadiraj, K. (2011). *Jeugdzorg in groeifase: Ontwikkelingen in gebruik en kosten van de jeugdzorg*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Prakken, J. & Duijnstee, M. (2002). 'Een verstandelijk gehandicapt kind: De diagnose en dan? Dossier klinisch'. In: *Tijdschrift voor Verpleegkundigen*, nr. 6, p. 52-55.
- RAAK, www.stopkindermishandeling.nl/stopkindermishandeling.
- Radboud Universiteit Nijmegen, Regioplan & ITS (2012). *Eindrapport Sociale Veiligheid in en rond scholen, Primair onderwijs 2010-2012, Voortgezet onderwijs 2006-2012*. Amsterdam/Nijmegen.
- Roggeveen, H. (2013). 'Wildgroei aan ADHD en dyslexie in Zembla: Etiketkinderen'. Op: [zappen.blog.nl: zappen.blog.nl/varabnn/2013/04/18/wildgroei-aan-adhd-en-dyslexie-in-zembla-etiketkinderen](http://zappen.blog.nl/zappen.blog.nl/varabnn/2013/04/18/wildgroei-aan-adhd-en-dyslexie-in-zembla-etiketkinderen).

- Rooij, A.J. van & Schoenmakers, T.M. (2013). *Het (mobiele) gebruik van sociale media en games door jongeren: monitor Internet en Jongeren 2010-2012*. Factsheet. Rotterdam: IVO.
- Rooij, T. van (2011). *Online video game addiction: Exploring a new phenomenon*. Proefschrift. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Rutgers WPF (2014). *Whitepaper Jeugd en seks online*. Utrecht: Rutgers WPF: www.rutgerswfp.nl/sites/rutgersnl/files/PDF/DEF_Whitepaper_jeugd_en_seks_online.pdf.
- Schaubroeck, K. (2010). *Een verpletterend gevoel van verantwoordelijkheid: Waarom ouders zich altijd schuldig voelen*. Breda: De Geus.
- Schoemaker, C., Have, M. ten, Sytema, S. & Verhaak, P. (2007). 'Trends in de geestelijke volksgezondheid in Nederland. Een visie gebaseerd op cijfers'. In: *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid*, 62: p. 824-835.
- Schrijvers, C.T.M. & Schoemaker, C.G., (2008). *Spelen met gezondheid: Leefstijl en psychische gezondheid van de Nederlandse jeugd*. RIVM Rapport 270232001. Bilthoven: RIVM.
- Slotboom, A., Wong, T.M.L., Swier, C. & Broek, T.C. van der (2011). *Delinquente meisjes: Achtergronden, risicofactoren en interventies*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Spijkerman, C. (2014). Praktijkscholen vrezes sluiting sociale werkplaatsen. Op: Nrc.nl, 30 juni 2014: www.nrc.nl/carriere/2014/06/30/praktijkscholen-vrezes-sluiting-sociale-werkplaatsen.
- Spitzer, M. (2013). *Digitale dementie: Hoe wij ons verstand kapotmaken*. Amsterdam: Atlas Contact.
- Spuijff, E. & Kormos, H. (2010). *Handboek scheiden en de kinderen: Voor de beroepskracht die met scheidingskinderen te maken heeft*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Statistiek Arbeidsmarkt Onderwijssectoren (Stamos). Financiële cijfers, 'Onderwijsuitgaven per leerling/student, in Primair onderwijs'. Op: Stamos.nl: www.stamos.nl/index.rfx?verb=showitem&item=2.69.1&view=table.
- Statistiek Arbeidsmarkt Onderwijssectoren (Stamos). 'Kerngegevens onderwijs'. Op: Stamos.nl: www.stamos.nl/index.rfx?verb=showitem&item=4.27.
- Statistiek Arbeidsmarkt Onderwijssectoren (Stamos). 'Leerlingen/studentenaantallen'. Op: Stamos.nl: www.stamos.nl/index.rfx?verb=showitem&item=4.27.10&view=table.
- Steeff (2012). 'Rauw voedsel en gezondheidsmythes'. Op: Sargasso.nl, 15 november 2012: www.sargasso.nl/rauw-voedsel-en-gezondheidsmythes.
- Steketee, M., Jonkman, H., Berten, H. en Vettenburg, N. (Eds.) (2013). *Alcohol use among adolescents in Europe: Environmental research and preventive actions*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Steyaert, J. (2009). '1872: Vereeniging tot Verbetering der Kleine Kinderbewaarpplaatsen: Zorg voor het jonge kind'. Op: [canonsociaalwerk.eu: www.canonsociaalwerk.eu/nl/details.php?cps=13&canon_id=59](http://canonsociaalwerk.eu/nl/details.php?cps=13&canon_id=59).
- Steyaert, J. (2008). '2004: Savanna: Professionals tussen bureaucratie en zorgvuldigheid'. Op: canonsociaalwerk.eu, 1 september 2008: www.canonsociaalwerk.eu/nl/details.php?cps=48.
- Stoll, J., Bruinsma, W. & Konijn, C. (2004). *Nieuwe cliënten voor bureau jeugdzorg?: Jeugdigen met meervoudige problemen waaronder een lichte verstandelijke beperking en instrumenten voor herkenning en signalering*. Utrecht: NIZW.
- Sytema, S., Gunther, N., Reelick, F., Drukker, M., Pijl, B. & Land, H van 't (2005). *Verkenningen in de Kinderen Jeugdpsychiatrie: Een bijdrage uit de Psychiatrische Casusregisters Rijnmond, Zuid-Limburg, Noord-Nederland*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Teffer, P. (2013). 'Internetverslaving geweigerd uit DSM-5'. Op: magazine.thepostonline.nl, 19 mei 2013: magazine.thepostonline.nl/auteurs/Peter-Teffer/4011/Internetverslaving-geweigerd-uit-DSM-5
- Tick, N.T.J., Ende, J. van der & Verhulst, F.C. (2007), 'Twenty-year trends in emotional and behavioral problems of Dutch children in a changing society'. In: *Acta psychiatrica Scandinavica*, 116(6), p. 473-482.
- Tierolf, B. & Oudenampsen, D. (2013). *Kinderen met een handicap in Tel. Kerngegevens per provincie, gemeente en wijk*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Turkenburg, M. (Red.) (2005). *Grenzen aan de maatschappelijke opdracht van de school: Een verkenning*. Den Haag: SCP.

- UNICEF Office of Research (2014). *Children of the Recession: The impact of the economic crisis on child well-being in rich countries Innocenti Report Card 12*, Florence: UNICEF Office of Research.
- UNICEF Office of Research (2013). *Child Well-being in Rich Countries: A comparative overview: Innocenti Report Card 11*. Florence: UNICEF Office of Research.
- UNICEF Office of Research (2010). *The Children Left Behind: A league table of inequality in child well-being in the world's rich countries: Innocenti Report Card 9*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.
- UNICEF Office of Research (2007). *Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries: Innocenti Report Card 7*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.
- Valkenburg, P. (1997). *Vierkante ogen: Opgroeien met tv en pc*. Amsterdam: Balans.
- Vegterlo, A. (2014). 'Munt slaan uit kind met dyslexie'. In: *NRC Handelsblad*, 15-16 maart 2014.
- Veldhuis, T. & Bakker, E. (2007). 'Causale factoren van radicalisering en hun onderlinge samenhang'. In: *Vrede en Veiligheid*, 36(4), december 2007, p. 447-470.
- Verdurmen, J., Monshouwer, K., Dorselaer, S. van, Lokman, S., Vermeulen-Smit, E. & Vollebergh, W. (2012). *Jeugd en riskant gedrag 2011. Kerngegevens uit het peilstationsonderzoek scholieren*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Vereniging Orthopedagogische Behandelcentra (z.j.). *Factsheet Jeugdigen met een licht verstandelijke beperking*. Utrecht: VOBC.
- Verhoef, M. (z.j.). *Toekomst van de jeugdzorg*. Position paper. [Amsterdam: Spirit].
- Vmbo loket (z.j.). 'De voor- en nadelen van iPad-scholen'. Op: vmbo-loket.nl: www.vmbo-loket.nl/de-voor-en-nadelen-van-ipad-scholen.
- Vogels, R., Gijsberts, M. & Draak M. den (2014). *Poolse, Bulgaarse en Roemeense kinderen in Nederland: Een verkenning van hun levenssituatie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- VPRO, NTR (2013). *Andere Tijden: De nachten van Assen*. Tv-programma, 3 maart 2013, 21.20 uur op Ned. 2, en op geschiedenis24.nl: www.geschiedenis24.nl/andere-tijden/afleveringen/2012-2013/De-nachten-van-Assen.html.
- Wienke, D., Messing, C. & Ramadan, O. (2012), 'Voedingsbodem voor polarisatie en radicalisering verkleinen: De rol van de beroepskracht bij polarisatie en radicalisering van jongeren'. In: *Jeugdennis*, 15 november 2012.
- Winter, M. de (2011). *Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding: Vanachter de voordeur naar democratie en verbinding*. Amsterdam: SWP.
- Wittebrood, K., Janssens, R. & Ruiter, D. (2012). 'Adolescentenstrafrecht streeft naar verkeerde effectiviteit'. Op: socialevraagstukken.nl, 11 december 2012: www.socialevraagstukken.nl/site/2012/12/11/adolescentenstrafrecht-streeft-naar-verkeerde-effectiviteit.
- Witvliet, M., Tillaart, J. van den, Bergen, K. van, Mooij, T., Fettelaar, D., Wit, W. de & Vierke, H. (2012). *Sociale veiligheid in en rondom scholen: Primair onderwijs 2010-2012, Voortgezet onderwijs 2006-2012: Eindrapport*. Amsterdam/Nijmegen: Regioplan & ITS, Radboud Universiteit Nijmegen.
- Wolzak, A. & Berge, I. ten (2008). *Gevolgen van kindermishandeling*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Ytsma, B. (2012). 'Rauwer: de rauwe werkelijkheid van Francis en Tom'. In: thepostonline.nl, 20 december 2012: www.thepostonline.nl/2012/12/20/de-rauwe-werkelijkheid-van-francis-en-tom.
- Zeijl, E., Crone, M., Wiefferink, K., Keuzenkamp, S. & Reijneveld, M. (2005). *Kinderen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).

Zijn er nu steeds meer of juist minder opvoed- en opgroei problemen vergeleken met vroeger? Voeden ouders hun kinderen slechter op? Duiken er nieuwe problemen op die samenhangen met maatschappelijke ontwikkelingen? Of valt het allemaal reuze mee en maken we ons druk om niks?

Er doen allerlei verhalen en mythes de ronde over de Nederlandse jeugd van tegenwoordig, zo blijkt uit dit boek. En er zijn even zoveel meningen en standpunten. In het debat over de jeugd van tegenwoordig lopen feiten en opinies nogal eens door elkaar heen. En dat vertroebelt het zicht op wat er werkelijk aan de hand is.

De discussie wordt vaak eenzijdig gevoed door de publieke opinie en niet zozeer door (wetenschappelijke) kennis, zo menen de auteurs van *Die jeugd van tegenwoordig*. Zij kozen daarom in deze publicatie voor een caleidoscopische aanpak waarbij het maatschappelijk debat én feiten uit praktijk en onderzoek worden gepresenteerd. Het resultaat is een kleurrijk overzicht van onderwerpen waarmee de Nederlandse jeugd, hun ouders en deskundigen worstelen. Waar liggen de grenzen in de opvoeding? Hoe gaan pubers om met internet? Zijn kinderen meer in gevaar en in de problemen? En wordt er nu wel of niet te snel uit huis geplaatst of geproblematiseerd? De auteurs laten in dit vlot geschreven boek zien wat deskundigen, journalisten en anderen op hun beurt van deze onderwerpen vinden. Maar ook of die meningen nu wel echt gestaafd worden door de feiten en (wetenschappelijk) onderzoek.